

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEYHÜLİSLAM YAHYA DİVANI'NDA SOYUT UNSURLAR

Ali EYNİR
[2501160140]

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. A. Azmi BİLGİN

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Ali EYNİR Numarası : 2501160140
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : Türk Dili ve Edebiyatı Danışmanı : Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN
Tez Savunma Tarihi : 17.06.2019 Saati : 15:00
Tez Başlığı : "Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Soyut Unsurlar"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN		Kabul
2- Doç. Dr. Müjgan ÇAKIR		Kabul
3- Dr. Öğr. Üyesi Özcan TABAKLAR		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Hakan TAŞ		
2- Dr. Öğr. Üyesi Feryal KORKMAZ		

ÖZ
ŞEYHÜLİSLAM YAHYA DİVANİ'NDA SOYUT UNSURLAR
ALİ EYNİR

Bu tezin konusu, XVII. yüzyılın en önemli şairlerinden olan Şeyhülislam Yahya Divanı'ndaki soyut kavramlardır. Bu çalışmada hedef soyut unsurların sözlük anlamının dışında metin içerisinde kazandığı yeni anlam genişlemelerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Böylece Yahya'nın hayâl dünyası daha ayrıntılı incelenmiş, şiir dünyası ve anlayışı hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmuştur.

Çalışmamızın Giriş kısmında çalışmanın konusu ve önemi, yöntemi, kaynakları ve şairin hayatı ve edebi yönü üzerinde durulmuştur.

Giriş kısmının yanı sıra Yahya Divanı okunup bu divandaki soyut kavramlar Tabiat, Kozmik Âlem, Evren, İnsan, Din ve Tasavvuf ve Toplum olmak üzere 4 bölüme ayrılmıştır. Bu 4 bölümdeki soyut unsurlar ve bunların benzetildiği somut unsurlar alfabetik olarak sıraya dizilip beyitler günümüz Türkçesine aktarılıp benzeyen ve benzetilen yönünden incelenmiştir. Aynı soyut-somut unsura sahip beyitlerden en edebî olanı tercih edilip bazen birden fazla beyit de incelemeye konu olmuştur. Yeri geldiğinde edebi sanatlara da yer verilmiştir. Bu 4 bölüm içerisinde en uzun kısmını İnsan, en kısa bölümü de Toplum oluşturuyor. Ayrıca soyut unsurlar benzeyen-benzetilen ve benzetilen şeklinde iki tablo halinde alfabetik olarak gösterildi.

Sonuç kısmında ise çalışmanın kısa bir değerlendirilmesi yapılmış, şairin şiirleri ve edebî yönü üzerinde durulmuş, soyut ve somut unsurların nasıl işlendiği hakkında bilgiler verilip rakamsal sonuçlara da yer verilmiştir.

Çalışmamız soyut unsurların somut unsurlara benzetilmesi yoluyla sözlüklerde olmayan ve metin içinde kazandıkları farklı mana ve değişimleri tespit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislam Yahya, Divan, Soyut-somut unsurlar, benzeyen, benzetilen.

ABSTRACT
ABSTRACT CONCEPTS İN SHEİKH-AL İSLAM YAHYA'S DİVAN
ALİ EYNİR

The topic of this thesis is the abstract concepts in Sheikh-al Islam Yahya's Divan who is one of the most important 17th century poets. The purpose of this study is detecting new semantic extensions which abstract concepts gain within the context, apart from their lexical meanings. In this way, Yahya's imagination is analyzed more elaborately; also more information about his poetic world and perspective has been obtained.

The topic, the importance, the method and the resources of our study beside the poet's life and his literary aspect are treated in the introduction part of our thesis,

Along with the introduction, Yahya's Divan has been read and the abstract concepts in this Divan are divided into 4 chapters as Nature, Cosmic World, Human, Religion and Mysticism and Society. The abstract concepts in these 4 chapters and the analogous concrete concept are arranged in alphabetical order, the couplets are translated into modern Turkish and they are examined in terms of the resembling and the resembled. The most artistic one among the couplets which have the same abstract-concrete concept is preferred; sometimes more than one couplets have been mentioned. When the occasion arises, literary arts have been mentioned as well. In these 4 chapters, Human is the longest one, while the shortest one is Society. Furthermore, the abstract concepts are shown in two tables as resembling-resembled and resembled.

As for conclusion part, a brief evaluation has been done, the poet's poems and literary aspect are discoursed, information about how abstract and concrete concepts are processed, and statistical inferences are included as well.

Our study detects semantic changes and different meanings that abstract concepts gain in the text through the way of resembling of concrete concepts to abstract concepts.

Key Words: Sheikh-al Islam Yahya, Divan, Abstract-concrete concepts, resembling-resembled.

ÖNSÖZ

Eski Türk Edebiyatı uzun asırlar boyunca kültür ve medeniyet hayatımızda etkisini sürdürmüş bir edebiyattır. İslamiyet, Tasavvuf, Arap ve Fars edebiyatlarından etkilenmiş olan bu edebiyat, kendine has bir edebiyat oluşturmuştur. Özellikle İstanbul'da ve kısmen de Anadolu'da ve imparatorluğun diğer coğrafyasında önemli şairler ve edipler yetiştiren bu edebiyat eski kültürümüzün mihenk taşıdır. Bu yüzden bu edebiyatla ilgili yapılan çalışmalar önem kazanmaktadır.

Bu çalışmamız 17. yüzyılın en önemli şairlerinden olan Şeyhülislâm Yahya Divanı'ndaki soyut unsurları tespit edip bu unsurları benzeyen ve benzetilen yönünden inceliyor. Bu çalışmamızın amacı soyut unsurların benzeyen ve benzetilen yönüyle divanda kazandıkları yeni manaları tespit etmektir. Böylece Yahya'nın hayâl dünyası daha ayrıntılı incelenmiş, şiir dünyası ve anlayışı hakkında daha fazla bilgi sahibi olunmuştur. Yahya Divanı'nın seçilmesinde kendisinin 17. yüzyılın en önemli şairlerinden olması ve Baki ile Nedim arasında köprü işlevi görmesi etkili olmuştur.

Çalışmamızda Hasan Kavruk'un hazırladığı Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın internet sitesindeki Divanlar kısmında bulunan Şeyhülislam Yahya Divanı esas alınmış ve eserde mevcut olan yazım yanlışları düzeltilmiştir. Çalışmaya başlarken divan incelenerek soyut unsurlar tespit edilip alfabetik olarak sıraya dizildi. Tespit edilen beyitler daha sonra nesre çevrildi. Bunu müteakip beyitlerdeki soyut unsurlar benzeyen-benzetilen yönünden açıklanmaya çalışıldı. Çalışma esnasında beyitlerin günümüz Türkçesi'ne aktarımında zorluklar yaşamış olsam da hocalarımla gayretiyle bu sorun halledildi. Bu çalışmada ilk danışmanım Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan'dı. Emekliye ayrılan Muhammed Nur Doğan yerine daha sonra merhum Cemal Aksu danışmanım oldu ancak kısa bir süre sonra kendisi vefat etti. Tezin son aşamalarında danışmanım Prof. Dr. Azmi Bilgin oldu. Bu çalışmada karşılaştığım zorlukları aşmam konusunda bana yardım eden bu hocalarıma, tezimi baştan sona inceleyen Dr. Araş. Gör. Bilal Alpaydın'a ve tezin hazırlanması aşamasında vaktini bana ayıran değerli dostlarıma ve bana burs veren TÜBİTAK'A en içten duygularıyla teşekkür ederim.

ALİ EYNİR
İSTANBUL – 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
BENZEYEN-BENZETİLEN TABLOSU	XXII
BENZETİLEN-BENZEYEN TABLOSU	XXVI
KISALTMALAR LİSTESİ	XXXII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TABIAT, KOZMİK ‘ÂLEM, EVREN

1.1. 'ADEM:	11
1.1.1 İklîm, (Diyâr, Mülk)	11
1.2. ‘ÂLEM:	11
1.2.1 Bağ	11
1.2.2 Bezm	12
1.2.3 Kışt-zâr	12
1.2.4 Hâristân.....	13
1.3. BAHT, (İKBÂL, TÂLİ')	13
1.3.1 Devha	13
1.3.2 Kevkeb	14
1.3.3 ‘Arsa	14
1.3.4 Câme.....	14
1.3.5 Gonçe	15
1.3.6 Pertev	15
1.3.7 Sûret	16
1.4. KAZÂ:	16
1.4.1 Tîr.....	16
1.4.2 Kilk	17
1.4.3 Kavs.....	17

1.5. SİPİHR, (FELEK, GERDÛN, ÇARH, DEHR, DEVRÂN, SEMÂ, GÖK):	18
1.5.1 <i>Arûs</i>	18
1.5.2 <i>Dâmen</i>	18
1.5.3 <i>Debîr</i>	19
1.5.4 <i>Dolab</i>	19
1.5.5 <i>Evrâk, (Sahîfe)</i>	19
1.5.6 <i>Gûy</i>	20
1.5.7 <i>Gülşen, (Gülzâr)</i>	20
1.5.8 <i>Hânkâh</i>	21
1.5.9 <i>Kavs</i>	21
1.5.10 <i>Sakf</i>	22
1.5.11 <i>Leğen</i>	22
1.5.12 <i>Mihmânihâne</i>	22
1.5.13 <i>Pehlevân</i>	23
1.5.14 <i>Sâkî</i>	23
1.5.15 <i>Şahne</i>	23
1.5.16 <i>Şeh</i>	24
1.5.17 <i>Tekâver</i>	24

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN

2.1. ÂH	26
2.1.1 <i>Bâd</i>	26
2.1.2 <i>Dûd, (duhân)</i>	26
2.1.3 <i>Sille</i>	27
2.1.4 <i>Şerâr, (Şu'le, Şerer, Şerernâk)</i>	27
2.1.5 <i>Tîr</i>	27
2.2. ÂRÂM	28
2.3. ÂRZÛ	28
2.3.1 <i>Çevgân</i>	28
2.4. AŞK, (MAHABBET, MİHR)	28

2.4.1 Âhenger	29
2.4.2 Âteş	30
2.4.3 Bâb	30
2.4.4 Bâde, (Mey, Şarâb, Mül)	31
2.4.5 Bahr, ('Ummân, Deryâ)	31
2.4.6 Bâzâr	31
2.4.7 Bâzû	32
2.4.8 Pây-bend	32
2.4.9 Bezm	33
2.4.10 Câm, (Peymâne)	33
2.4.11 Çevgân	34
2.4.12 Dâm	34
2.4.13 Dâmân	34
2.4.14 Dâye	35
2.4.15 Ders, (Üstâd, Pîr)	35
2.4.16 Deşt, (Beyâbân, Sahrâ)	36
2.4.17 Devlet	36
2.4.18 Dür	37
2.4.19 Dürdî	37
2.4.20 Erre	38
2.4.20 Fen	38
2.4.21 Gevher	39
2.4.22 Gülşen, (Gülzâr)	39
2.4.23 Hâne	40
2.4.24 Hânkâh	40
2.4.25 Hümâ	41
2.4.26 Hüsrev	41
2.4.27 Kâr, Pîşe	42
2.4.28 Kitâb	42
2.4.29 Kullâb	43
2.4.30 Ma 'cûn	43
2.4.31 Meydân	44

2.4.32 Meygede, (Meyhâne, Hâne-i Hammâr)	44
2.4.33 Mihr-i Âlem-tâb	45
2.4.34 Mühre	45
2.4.35 Mürğ	46
2.4.36 Mâye	46
2.4.37 Pûte	47
2.4.38 Râh, (Şâh-râh, Reh, Reh-güzâr, Yol, Tarîk)	47
2.4.39 Sâye	47
2.4.40 Ser-mâye	48
2.4.41 Ser-rişte	48
2.4.42 Seyl-âb	49
2.4.43 Sırma-keş	49
2.4.44 Silâh	50
2.4.45 Sûdâger	50
2.4.46 Sultân	50
2.4.47 Şâh-bâz	51
2.4.48 Şem'	52
2.4.49 Şerbet	52
2.4.50 Tîr	53
2.4.51 Tûfân	53
2.4.52 Harem	54
2.5. BELÂGAT	54
2.5.1 Bahr	54
2.5.2 Silk	54
2.6. CÂH	55
2.6.1 Mürğ	55
2.7. CÂN	55
2.7.1 Âteş	55
2.7.2 Çeşm (Dîde)	56
2.7.3 Gerden	56
2.7.4 Ka'be	57
2.7.5 Keştî	57

2.7.6 Kulak (Gûş, Sımah)	57
2.7.7 Levh	58
2.7.8 Mir'at	58
2.7.9 Murg	58
2.7.10 Mülk	58
2.7.11 Nakd	59
2.7.12 Rişte	59
2.7.13 Ser-çeşme	60
2.7.14 Tıfl	60
2.7.15 Tomar	60
2.7.16 Tuhfe	60
2.8. CEFÂ, CEVR	61
2.8.1 El	61
2.8.2 Fen	61
2.8.3 Nahl	62
2.8.4 Ok, (Tîr)	62
2.8.5 Tîg	62
2.8.6 Seng, (Taş)	63
2.9. CEHL, (CEHÂLET)	63
2.9.1 Kâlâ	63
2.9.2 Sâye	64
2.10. CÛD	64
2.10.1 Ebr	64
2.11. CÛNÛN	65
2.11.1 Râh	65
2.11.2 Zencîr	65
2.12. EMEL, (ÂMÂL)	65
2.12.1 Gülşen	66
2.12.2 NAHL	66
2.13. FAZL, (FAZÎLET, EFDÂL)	66
2.13.1 Gülşen	67
2.13.2 Hurşîd	67

2.13.3 <i>Meta'</i>	67
2.13.4 <i>Sipih</i>	67
2.14. FERAH	67
2.14.1 <i>Bâr</i>	67
2.14.2 <i>Cûy-bâr</i>	68
2.14.3 <i>Dâr</i>	68
2.14.4 <i>Ebvâb</i>	69
2.14.5 <i>Rûzgâr</i>	69
2.15. FÎRKAT, (FÎRÂK, HÎCR, HÎCRÂN, HASRET)	69
2.15.1 <i>Âteş, (Sûz, Teb, Nâr)</i>	69
2.15.2 <i>Deşt</i>	70
2.15.3 <i>Hañçer</i>	70
2.15.4 <i>Pister</i>	70
2.15.5 <i>Tîg</i>	71
2.15.6 <i>Vâdî</i>	71
2.15.7 <i>Zulmet, (Zalâm)</i>	71
2.16. GAFLET	72
2.16.1 <i>Bâde</i>	72
2.17. GAM, (DERT, KEDER, ENDÛH, GUSSA, MÎHNET, BELÂ, HÛZÛN, MELÂL)	72
2.17.1 <i>Âteş (Tâb, Od, Nâr)</i>	74
2.17.2 <i>Bâr</i>	74
2.17.3 <i>Bâzâr</i>	74
2.17.4 <i>Bezm</i>	74
2.17.5 <i>Câm, (Peymâne)</i>	75
2.17.6 <i>Ceyş</i>	75
2.17.7 <i>Dâg</i>	76
2.17.8 <i>Dâm</i>	76
2.17.9 <i>Deryâ, (Emvâc, Girdâb, Lücce)</i>	76
2.17.10 <i>Gûşe, (Künc)</i>	77
2.17.11 <i>Hâne</i>	78
2.17.12 <i>Gûlzâr, (Gûlsitân, Gûlşen, Bâğ)</i>	78

2.17.13 Harf	79
2.17.14 Hâr	79
2.17.15 Hâk, (Gerd)	79
2.17.16 Hâşâk.....	80
2.17.17 Kilit.....	80
2.17.18 Kûh, (Kûhsâr).....	80
2.17.19 Metâ'	80
2.17.20 Mihmân.....	81
2.17.21 Meyve	81
2.17.22 Nahl, Nihâl	82
2.17.23 Nâme.....	82
2.17.24 Peymâne	83
2.17.25 Pister	83
2.17.26 Râh	84
2.17.27 Sâhil.....	84
2.17.28 Sâkî.....	84
2.17.29 Sarsar	85
2.17.30 Seng	85
2.17.31 Seyl	86
2.17.32 Sipâh.....	87
2.17.33 Sultân.....	87
2.17.34 Tekye.....	88
2.17.35 Tengnâ.....	88
2.17.36 Tîr.....	88
2.17.37 Tûfân.....	88
2.17.38 Vâdi	89
2.18. GAMZE.....	89
2.18.1 Düzd	89
2.18.2 Sihâm, (Tîr, Nâvek)	90
2.18.3 Sûzen.....	90
2.18.4 Şahne	91
2.18.5 Şemşîr, (Tîg)	91

2.18.6 Tatar	92
2.19. GÖNÜL, (DİL, KALB, HÂTİR, SÎNE, DERÛN)	92
2.19.1 Âhen.....	93
2.19.2 Âteş, (Sûz, Sûzân)	93
2.19.3 Âteşdân	94
2.19.4 Âyine, (Mir'ât)	95
2.19.5 Bâğ, (Gülzâr, Gülşen)	95
2.19.6 Bûlbûl	96
2.19.7 Çerâğ.....	97
2.19.8 Çeşme	97
2.19.9 Dâmân	98
2.19.10 Dâmgâh	98
2.19.11 Der.....	99
2.19.12 Deryâ, (Bahr)	99
2.19.13 Ebr	99
2.19.14 Fûlk, (Keştî).....	99
2.19.15 Gencîne.....	100
2.19.16 Gerden.....	100
2.19.17 Gonce	100
2.19.18 Güncişk, (Mürg)	100
2.19.19 Hâne	101
2.19.20 Hâşâk.....	101
2.19.21 Hum	101
2.19.22 La'l	102
2.19.23 Mülk.....	102
2.19.24 Nakd	103
2.19.25 Pây.....	103
2.19.26 Peymâne	104
2.19.27 Sahîfe, (Levh)	104
2.19.28 Sahn.....	104
2.19.29 Sanevber	105
2.19.30 Seng	105

2.19.31 Sürmedân.....	106
2.19.32 Şeh-bâz	106
2.19.33 Şîr	106
2.19.34 Şîşe	107
2.19.35 Taht.....	107
2.19.36 Tomar	108
2.19.37 Vîrâne	108
2.20. GURÛR	108
2.20.1 Câm	108
2.21. GÜZELLİK (HÜSN, MELÂHAT, CEMÂL, ZARÂFET).....	109
2.21.1 Âftâb	109
2.21.2 Bağ, (Gülsitân, Gülşen).....	109
2.21.3 Bağbân	110
2.21.4 Bahr	110
2.21.5 Câmi'	111
2.21.6 Gülsitân, (Gülşen, Bağ).....	111
2.21.7 Kasr	112
2.21.8 Libâs	112
2.21.9 Mushaf, (Kitâp)	112
2.21.10 Mülk.....	113
2.21.11 Nefehât	113
2.21.12 Nemek.....	113
2.21.13 Pîrâye	114
2.21.14 Sâgr	114
2.21.15 Şâh, (Sultân, Pâdişâh)	115
2.21.16 Şehr.....	115
2.21.17 Şeh-süvâr	115
2.21.18 Tâk.....	116
2.22. HALVET	116
2.22.1 Künc	116
2.23. HAYÂL	117
2.23.1 Anka.....	117

2.23.2 Bâğ	117
2.23.3 Dâmân	118
2.23.4 Nakş	118
2.23.5 Şâhbâz	119
2.23.6 Yem.....	119
2.24. HEVÂ, (HEVES)	120
2.24.1 Bâd	120
2.24.2 Deşt.....	120
2.24.3 Levs.....	120
2.24.4 Seyl	121
2.24.5 Vâdî	121
2.24.6 Şâh.....	121
2.25. HÜNER	122
2.25.1 Şems.....	122
2.26. İDRÂK	122
2.26.1 Âyine.....	122
2.26.2 Çeşm	122
2.27. İHSÂN, (LUTF)	123
2.27.1 Âb	123
2.27.2 Bâd-ı Bahâr, (Nesîm, Yıl).....	123
2.27.3 Ebr, (Sehâb)	124
2.27.4 El	124
2.27.5 Merhem.....	125
2.27.6 Nûr.....	125
2.27.7 Reşehât	126
2.27.8 Sâye	126
2.27.9 Tabîb.....	127
2.28. İLTİFÂT	127
2.28.1 Bâd	127
2.29. İRÂDE, (İRÂDET).....	128
2.29.1 Cûy	128
2.29.2 Dest.....	128

2.30. İSTİĞNÂ	129
2.30.1 <i>Evc</i>	129
2.30.2 <i>Künc</i>	129
2.30.3 <i>Meydân</i>	129
2.30.4 <i>Serîr</i>	129
2.31. İZZET	130
2.31.1 <i>'Arsa</i>	130
2.31.2 <i>Tâc</i>	130
2.31.3 <i>Serîr</i>	130
2.32. KADR	131
2.32.1 <i>Dest</i>	131
2.33. KAHR	131
2.33.1 <i>Bâd</i>	131
2.33.2 <i>Dest</i>	132
2.33.3 <i>Nâr</i>	132
2.33.4 <i>Tîg, (Şemşîr)</i>	132
2.34. KANA'AT	133
2.34.1 <i>Genc</i>	133
2.35. KEREM	133
2.35.1 <i>Bâb</i>	133
2.35.2 <i>Ber</i>	133
2.35.3 <i>Hân</i>	133
2.36. LETÂFET	134
2.36.1 <i>Gülsitân, (Bâğ)</i>	134
2.37. MA'RİFET	134
2.37.1 <i>Gülzâr</i>	134
2.37.2 <i>Le'âl</i>	135
2.37.3 <i>Nahl</i>	135
2.38. MAKSÛD	136
2.38.1 <i>Gevher</i>	136
2.38.2 <i>Gül</i>	136
2.38.3 <i>Ka'be</i>	136

2.39. MEDH, (MİDHÂD)	136
2.39.1 <i>Gülşen</i>	136
2.39.2 <i>Ka'be</i>	137
2.39.3 <i>Nev- 'arûs</i>	137
2.40. MEZELLET, (ZİLLET)	138
2.40.1 <i>Hâk</i>	138
2.40.2 <i>Râh</i>	138
2.41. MURÂD	139
2.41.1 <i>Bezm</i>	139
2.41.2 <i>Gül</i>	139
2.41.3 <i>Nahl</i>	140
2.42. NÂZ, (ŞÎVE, CİLVE)	140
2.42.1 <i>Esb</i>	140
2.42.2 <i>Evc</i>	140
2.42.3 <i>Gül</i>	140
2.42.4 <i>Gülşen, (Bâg)</i>	140
2.42.5 <i>Hil'at</i>	141
2.42.6 <i>Hümâ</i>	141
2.42.7 <i>Mülk</i>	141
2.42.8 <i>Nahl</i>	142
2.42.9 <i>Sâgar</i>	142
2.42.10 <i>Semend</i>	143
2.42.11 <i>Serîr</i>	143
2.42.12 <i>Şarâb</i>	143
2.43. NEŞÂT	144
2.43.1 <i>Gül</i>	144
2.44. SA'ÂDET	144
2.44.1 <i>Der</i>	144
2.44.2 <i>Devhâ</i>	144
2.44.3 <i>Hurşîd</i>	144
2.44.4 <i>Tâc</i>	145
2.44.5 <i>Taht</i>	145

2.45. SABR	145
2.45.1 <i>Hürmen</i>	145
2.45.2 <i>Hısn</i>	146
2.46. SAFÂ	146
2.46.1 <i>Bezm</i>	146
2.46.2 <i>Câm</i>	146
2.46.3 <i>Kasr</i>	147
2.46.4 <i>Mihr</i>	147
2.46.5 <i>Mürg</i>	148
2.46.6 <i>Ser-mâye</i>	148
2.47. SELÂMET	148
2.47.1 <i>Künc</i>	148
2.47.2 <i>Sahra</i>	148
2.48. SÎTEM	149
2.48.1 <i>Bâd</i>	149
2.48.2 <i>Ceyş</i>	149
2.48.3 <i>Deşt</i>	150
2.48.4 <i>Mikrâz</i>	150
2.48.5 <i>Vâdî</i>	150
2.49. ŞEVK	150
2.49.1 <i>Midâd</i>	150
2.49.2 <i>Ocak</i>	151
2.49.3 <i>Od</i>	151
2.49.4 <i>Ser-mâye</i>	152
2.49.5 <i>Şarâb</i>	152
2.50. TAB'	152
2.50.1 <i>Mâr</i>	152
2.50.2 <i>Mir'ât</i>	153
2.50.3 <i>Semend</i>	153
2.51. TARAB	154
2.51.1 <i>Gülşen</i>	154
2.52. TESLÎM	154

2.52.1 Rıbka.....	154
2.53. ÜMMÎD	154
2.53.1 Çeşm	154
2.53.2 Der.....	154
2.53.3 Gül.....	155
2.53.4 Meyve	155
2.53.5 Rişte.....	156
2.54. VEFÂ	156
2.54.1 Bâğ	156
2.54.2 Bâzâr	156
2.54.3 Kitâb.....	157
2.54.4 Râh	157
2.54.5 Tohum.....	158
2.54.6 Sûret	158
2.55. VUSLAT, (VASL, VİSÂL)	158
2.55.1 Bâğ	158
2.55.2 Bâr	159
2.55.3 Bezm	159
2.55.4 Câm	159
2.55.5 Câme.....	159
2.55.6 Cûybâr.....	160
2.55.7 Genc	160
2.55.8 Gencîne-dâr.....	160
2.55.9 Ka'be	160
2.55.10 Metâ`	161
2.55.11 Mihr	161
2.55.12 Meyve	161
2.55.13 Ni'âm.....	161
2.55.14 Şerbet.....	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN VE TASAVVUF

3.1. DİN	163
3.1.1 <i>Gülistân</i>	163
3.2. FENÂ	163
3.2.1 <i>Hâk</i>	164
3.3. FEYZ	164
3.3.1 <i>Pertev</i>	164
3.4. HAKÎKAT	165
3.4.1 <i>Câm</i>	165
3.5. HİDÂYET	165
3.5.1 <i>Necm</i>	165
3.6. İLHÂD	166
3.6.1 <i>Zulmet</i>	166
3.7. KERÂMET	166
3.7.1 <i>Şems</i>	166
3.8. KUDRET	167
3.8.1 <i>Kâtib</i>	167
3.9. MELÂMET	167
3.9.1 <i>Seng</i>	167
3.10. RAHMET	168
3.10.1 <i>Âb</i>	168
3.10.2 <i>Nesîm</i>	169
3.11. RİYA	169
3.11.1 <i>Metâ</i>	169
3.12. TECERRÜD	169
3.12.1 <i>Tekye</i>	170
3.13. ZÜHD	170
3.13.1 <i>Binâ</i>	170
3.13.2 <i>Metâ</i>	170

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUM

4.1. ADL	171
4.1.1 <i>Bahâr, (Nevbahâr)</i>	171
4.1.2 <i>Nesîm</i>	171
4.1.3 <i>Sâye</i>	172
4.2. ‘Ays	172
4.2.1 <i>Berg</i>	172
4.2.2 <i>Bezm</i>	173
4.2.3 <i>Câm</i>	173
4.2.4 <i>Gülşen</i>	173
4.2.5 <i>Kilîd</i>	173
4.2.6 <i>Serây</i>	174
4.2.7 <i>Ser-mâye</i>	174
4.3. ‘İNÂYET	174
4.3.1 <i>Bahâr</i>	174
4.4. ‘İŞRET	175
4.4.1 <i>Bezm</i>	175
4.4.2 <i>Gülşen</i>	175
4.4.3 <i>Serây</i>	175
4.5. CÛD	176
4.5.1 <i>Ebr</i>	176
4.5.2 <i>Sâhil</i>	176
4.6. DEVLET	176
4.6.1 <i>Bâde</i>	177
4.6.2 <i>Bezm</i>	177
4.6.3 <i>Gülzâr</i>	177
4.6.4 <i>Pertev</i>	178
4.6.5 <i>Semend</i>	178
4.7. HİMMET	178
4.7.1 <i>Anka</i>	178
4.7.1 <i>Bâd</i>	179

4.7.2 Bâl, (Şehper).....	179
4.7.3 Bâz, (Şehbâz).....	180
4.7.4 Der.....	180
4.7.5 Dest.....	180
4.7.6 Nesîm.....	180
4.8. ZAFER	180
4.8.1 Mürğ.....	180
4.9. SALTANAT	180
4.9.1 Câm.....	180
SONUÇ	181
KAYNAKÇA.....	183

BENZEYEN-BENZETİLEN TABLOSU

‘Adem:	İklîm G310/2
--------	--------------

‘Adl:	Bahar K14/14, Nesîm G317/9, Sâye K4/15
Âh:	Bâd G28/3B, Dûd G81/3, Sille 172/4, Şerâr G280/3, Tîr G28/1
‘Âlem:	Bâğ G217/3, Bezm 337/1, Hârîstân G436/1, Kehf T1/2, Kîşt-zâr G394/2
Âlâm:	Lücce G239/5
Ârâm:	Kal’a G169/5
Arzu:	Çevgân G224/3
Aşk:	Âhenger M/25, Âteş G1/2, Bâb G175/1, Şarâb G109/5, Bahr G224/4, Bâzâr G246/2, Bâzû G263/5, Pây-bend G153/4, Bezm G247/1, Câm G315/5, Çevgân G177/1, Dâm G153/3, Dâmân G85/3, Dâye G182/2, Ders G135/5, Deşt G112/2, Devlet G176/1, Dür G175/3, Dürdî G144/4, Erre S/56, Fen G119/4, Gevher G223/1, Gülşen 365/4, Hâne G207/3, Hânkâh G300/2, Harem G30/5, Hüma G205/5, Hüsrev S/70, Kâr G111/3, Kitâb G319/3, Kullâb G46/2, Ma’cûn G32/4, Mâye G1/4, Meydân G177/4, Meygede G161/5, Mihr G175/5, Mühre G24/3, Mûrg G179/2, Pûte G149/2, Râh G63/5, Sâye G182/1, Sermaye G11/3, Serrişte G306/1, Seyl-âb G175/2, Sirmakeş G324/5, Silâh G179/3, Sûdager G147/3, Sultân G21/1, Şâhbâz G47/1, Şem’ G300/1, Şerbet G176/2, Tîr G101/3, Tûfân G178/2
‘Ayş:	Berg G60/3, Bezm G4/3 Câm G143/3, Gülşen G380/2, Kilîd G38/2, Seray G384/2, Sermaye G305/4
Baht:	Devha K1/13, Kevkeb G229/2
Bela:	Bâr G108/3, Bazar G 147/3, Dâm G291/1, Emvâc G78/1, Gülistân G106/5, Tûfân M/14
Belâgat:	Bahr G439/5, Silk G317/5
Câh:	Mûrg G395/4
Cân:	Âteş G122/3, Çeşm Kıtalar 24/1, Gerden G449/4, Ka’be M/55, Keştî G178/2, Kulak G419/3, Levh G129/5, Mir’ât G247/4, Murg Müfredat, Mûlk Müfredat/ 10, Nakd G204/4, Rişte M/12, Ser-çeşme G64/1, Tıfl G182/2, Tomar G44/2, Tuhfe G87/5,
Cehl:	Kâlâ G36/B, Sâye G16/4,
Cefâ:	Fen G34/4, Nahl G84/1, Seng G194/5, Tîg G78/1,
Cemâl:	Mushaf G128/1, Nefehât G93/3, Şehr G174/2,
Cevr:	El G63/1, Ok G256/1
Cûd:	Ebr G20/5
Cünûn:	Râh G8/1, Zencîr G392/1
Çarh:	Dâmen G117/4, Debîr K2/5, Kavs G29/4, Pehlevân G99/3,
Dehr:	‘Arûs S7/8, Gülşen G109/B4, Hânkâh G420/4, Mihmanhane G438/4,
Derd:	Kûh-sâr G116/3, Meyve G116/B,
Devlet:	Bâde G331/1, Bezm G337/9, Gülzar K2/23, Pertev S/23
Devrân:	Şahne G257/5, Şeh G346/4
Dîn:	Gülistân G124/7
Emel(âmâl)	Gülşen G39/3, Nahl G314/2
Fazl(Efdâl):	Gülşen Hâceefendi/14, Hurşid Hâceefendi/10, Meta G36/B, Sipîhr K.2/10
Felek:	Leğen G264/4, Saki G420/3, Tekaver S/2

Fena:	Hâk G420/5
Ferâh:	Bâr G39/1, Cûy-bâr G39/4B, Dâr G39/5, Ebvâb Târih-i Kasr-ı Hümâyûn/4, Rûzgâr G39/3B
Feyz:	Pertev G59/5
Firâk:	Âteş G11/4, Tîg G38/4,
Gaflet:	Bâde G176/4,
Gam:	Âteş G277/B, Ceyş G259/1, Dâg G218/5, Gird-âb G239/5, Künc G64/4, Hane G118/1, Harf G129/5, Hâr G268/3, Kilid G405/1, Kûh-sâr G116/3, Metâ' G3/3, Mihmân G89/1, NahlM/4B, Nâme G403/5, Peymane G404/4, Pister G270/5, Sarsar S/25, Seyl G408/5, Sipâh/69B, Sultân G320/4, Tekye G446/3, Tengnâ G39/5, Tîr G53/2, Vadi G112/1,
Gamze:	Düzd G320/2, Siham G223/7, Suzen G278/3, Şahne G109/5, Şemşîr G285/3, Tatar G318/2,
Gerdûn:	Gûy G177/1,
Gönül(Dil):	Âhen G397/5, Âteş G5/2, Âteşdân K26/1, bağ G218/4, Bülbül Hâceefendi/15, Çerâğ G218/3, Dâmân M/25, Dâmgâh G312/1, Derya G175/3, Ebr G94/4, Fûlk G72/3, Genc G223/1, Gerden G449/4, Gonçe G17/2, Gülzar G232/5, Güncişik G66/3, Hane G350/3, Hâşâk G175/2, Hum G248/3, G247/4B Mirât ,Mülk G231/1, Nakd G160/4, Pây G334/3, Peymane G220/5, Seng G80/2, Surmedân G223/5, Sûz G5/2 ,Şeh-bâz G425/2, Şîr G199/3, Taht G366/3, Tomar G44/2
Gurûr:	Câm S/48
Gussa:	Derya G251/3, Hâşâk G232/
Hakikat:	Câm G38/3
Halvet:	Künc G118/4
Hasret:	Deşt G20/5
Hâtır:	Çeşme Hâceefendi/24, Şîşe G72/2,
Hayâl:	Anka G91/5, Bağ G61/1, Dâmân M/11, Nakş G250/4, Şâhbâz G106/2, Yem G387/4
Hevâ:	Bâd G251/2, Deşt G224/4, Levs S/44, Şâh G19/1, Vadi G253/4
Heves:	Seyl G253/4
Hicr:	alam G394/3
Hicrân:	Hañçer G308/4, Pister G425/5, Vâdî G45/3, Zalam G394/3,
Hidâyet:	Necm G22/1
Hüner:	Şems G298/5
Hüsn:	Âftâb Nazm/2, bağ G290/1, bağbân G103/1, Câmi G375/1, gülsitân G328/4, Kasr M/1, Libâs G211/1, Nemek G150/3, Pirâye G263/3, Şâh G216/15, Şeh-süvâr G345/4, Tâk G41/1,
İdrâk:	Âyine G58/1, Çeşm G134/2
İhsan:	Âb K2/17
İkbâl:	Arsa, G29/3, Câme G145/3, Devha K1/13, Gonçe G149/1, Suret G242/3
İltifat:	Bâd G138/3
İnayet:	Bahar K5/19
İrâde (İrâdet):	Cûy G7/2, Dest G175/1
İstiğna:	Evc G47/4, Künc G108/5, Meydan G263/5, Serîr G313/4

İşret:	Bezm G114/5, Gülşen G214/3, Serây G272/2
İzzet:	Arsa G29/3, Tâc G131/3, Serîr K5/17
Kalb:	Sanevberî G412/3
Kadr:	Dest G441/2
Kahr:	Bâd G317/8, Dest G29/4, Nâr G411/3, Tîg K4/20
Kanaat:	Genc G346/4
Keder:	Gerd G149/4, Kûh-sar G116/3
Kerâmet:	Şems G22/3
Kerem:	Bâb G386/5, Ber K2/17, Hân G56/3,
Kudret:	Kâtib G40/4
Letâfet:	Gülsitân G246/3
Lutf:	Âb K2/17, Bâd K1/14, Ebr G346/5, El G352/3, Merhem G51/5, Nur K5/1, Reşehât G339/5B, Sâye G54/5, Sehâb S/25, Tabîb G428/4
Ma'rifet:	Gülzar G389/5, Le'al G446/5, Nahl G380/5
Mahabbbet(Muhabbet):	Bâzâr G324/5, Kullab G46/2, Macun G32/4, Tîr G101/3
Maksud:	Gevher G175/3, Gül G436/1, Ka'be G275/4
Medh:	Gülşen G295/5, Ka'be G131/4, Nev-arus G131/5
Melâhat:	Bahr G172/2, Mülk G285/3, Sâgr G447/3
Melâl:	Gerd G214/4
Melâmet:	Seng G161/3
Mezellet:	Hâk G345/4, Râh, G80/2
Mihnet:	Bezm G446/1, Câm G404/3, Nahl G292/2, Râh G392/4, Sâhil G72/3, Sâkî G207/1, Seng M/4B
Murad:	Bezm G216/3, Gül G368/2, Nahl G39/1
Neşat:	Gül S/25
Rahmet:	Âb N1/2, Nesîm G93/3
Riyâ:	Metâ G143/1
Saadet:	Der G90/5, Devha K1/13, Hurşid G22/2, Tâc Târih/13, Taht G352/5
Sabr:	Hırmn G210/5, Hısn G21/1
Safa:	Bezm G53/1, Câm G189/1, Kasr G27/3, Mihr S/15, Mûrg K4/9, Sermaye G305/4
Saltanat:	Câm G420/5
Selamet:	Künc G346/4, Sahra G116/3
Sema:	Dolab G399/4
Sipîhr:	Evrak G24/5, Sakf S/24,
Sitem:	Bâd G400/4, Ceyş G435/4, Deşt G268/3, Mikraz G151/3, Vâdî G112/3
Şevk:	Midâd G351/4, Ocak G397/2, Od G19/4, Sermaye G401/3, Şarâb G189/5
Tab':	Mâr G189/3, Mirât G214/4, Semend K3/18
Tarab:	Gülşen G380/2
Tecerrüd:	Tekye G439/3
Teslîm:	Ribka G449/4
Ümmîd:	Çeşm M/11, Der G47/5, Gül G304/4, Meyve K?/4, Rişte G316/4
Vasl:	Cûybâr G232/5, Genc G28/5, Gencîne-dâr G232/2, Ka'be G112/3, Mey G232/4, Meyve G51/4, Şerbet G168/2

Vefâ:	Bâğ G71/2, Bâzâr G282/5, Kitâb G199/4, Râh G437/4, Tohum G394/2, SuretG200/4
Visâl:	Bâğ G234/3, Bâr G408/1, Bezm G158/4, Mihr G394/3B
Vuslat:	Mey G232/4, Ni'âm G25/5
Zillet:	Hâk G390/2
Zühd:	Bina G62/4

BENZETİLEN-BENZEYEN TABLOSU

âb:	ihsan, lutf, rahmet,
âftâb:	Hüsn
âhen:	Gönül
âhenger:	Aşk
anka:	Hayal
arsa:	ikbal, izzet,
arûs:	Dehr
âteş:	aşk, can, firak, gam, gönül
âteşdân:	Gönül
âyine:	İdrak
bâb:	aşk, kerem,
bâd:	âh, heva, iltifat, kahr, lutf, sitem
bâde:	devlet, gaflet,
bâğ:	âlem, gönül, hayal, hüsn, vefâ, visâl
bâgbân:	Hüsn
bahâr:	adl, inayet
bahr:	aşk, belâgat, melâhat,
bâr:	ferah, visâl
bâzâr:	bela, mahabbet, vefa
bâzû:	aşk,
ber:	kerem,
bezm:	devlet, işret, mihnet, murad, safa, visâl
binâ:	Zühd
bûlbûl:	Gönül
câm:	aşk, gurur, hakikat, mihnet, safa, saltanat, ays,
câme:	İkbal
câmi':	Hüsn
ceyş:	gam, sitem
cûy:	irâde,
cûybâr:	ferah, vasl
çeşm:	can, idrâk, ümmîd
çeşme:	Hâtır
çevgân:	arzu, aşk
dâğ:	Gam
dâm:	bela,

dâmân:	aşk, çerağ, hayal,
dâmen:	Çarh
dâmğâh:	gönül, sîne,
dâr:	Ferah
dâye:	aşk,
debîr:	Çarh
der:	saadet, sîne, ümmîd
ders:	Aşk
derya:	gönül, gussa,
dest:	iradet, kadr, kahr,
deşt:	aşk, hasret, heva, sitem
devha:	baht, ikbal, saadet
devlet:	aşk, bade,
dolab:	Semâ
dûd:	Âh
dür:	Aşk
dürdî:	Aşk
düzd:	Gamze
ebr:	cûd, gönül, lutf
ebvâb:	Ferah
el:	cevr, lutf,
emvâc:	Belâ
erre:	Aşk
esb:	Nâz
evc:	istiğna, nâz
evrâk:	Sipihr
fen:	aşk, cefa,
fûlk:	Gönül
genc:	gönül, kanaat, vasl
gencînedâr:	Vasl
gerd:	keder, melâl
gerden:	can, gönül
gevher:	aşk, maksûd
gird-âb:	Gam
gonce:	gönül, ikbal
gûy:	Gerdûn
gûl:	maksûd, murad, naz, neşat,
gûlistân(gûlsitân):	bela, din, hüsn, letafet
gûlşen:	aşk, ayş, emel, fazl, işret, medh, nâz, tarab
gûlzâr:	devlet, gönül, ma'rifet
güncişk:	gönül
hâk:	fena, mezellet, zillet
hân:	kerem
hançer:	hicran
hâne:	aşk

hânkâh:	aşk, dehr
hâr:	gam
harem:	aşk
harf:	gam
hâristân:	âlem
hâşâk:	gönül, gussa
hırmên:	sabr
hısn:	sabr
hil'ât:	naz
hum:	gönül
hurşîd:	fazl, saadet
hüma:	aşk, naz
hüsrev:	aşk
iklim:	'adem
ka'be:	can, maksûd, medh, vasl
kal'a:	ârâm
kâlâ:	cehl
kâr:	aşk
kasr:	hüsn, safa
kâtib:	kudret
kavs:	çarh
kehf:	âlem
keştî:	can
kevkeb:	baht
kilid:	gam
kişt-zâr:	âlem
kitâb:	aşk, vefa
kûh-sâr:	derd, gam
kulak:	can
kullab:	mahabbet
künc:	gam, halvet, istiğna, selamet
la'l (le'âl):	sîne, marifet
leğen:	felek
levh:	can, sîne
levs:	hevâ
libâs:	hüsn
macun:	aşk, mahabbet
mâr:	tab'
mâye:	aşk
merhem:	lutf
meta':	fazl, gam
mey:	vasl, vuslat
meydan:	aşk, istiğna,
meygede:	aşk
meyve(Meyve):	derd, ümmîd, vasl

midâd:	şevk
mihmân:	gam
mihmânthane:	dehr
mihr:	aşk, safa, visal
mikrâz:	sitem
mirât:	can, gönül, tab'
mushaf:	cemal
mühre:	aşk
mülk:	can, gönül, melahat, nâz
mürg:	aşk, câh, cân, safa
nahl:	cefa, emel, gam, marifet, mihnet, murad, naz,
nakd:	can, gönül
nakş:	hayal
nâme:	gam
nâr:	kahr
necm:	hidayet
nefehât:	cemâl
nemek:	hüsn
nesîm:	adl, rahmet
nev-arus:	medh
ni'âm:	vuslat
nur:	lutf
ocak:	şevk
od:	şevk
ok:	cevr
pây:	gönül
pây-bend:	aşk
pehlevân:	çarh
pertev:	devlet, feyz
peymâne:	gam, gönül
pirâyê:	hüsn
pister:	gam, hicran
pûte:	aşk
râh:	aşk, cünûn, ferah, mezellet, mihnet, vefa
reşehât:	lutf
ribka:	teslim
rişte:	can, ümmîd
rûzgâr:	ferah
sâgar:	naz
sagr:	melahat
sâhil:	mihnet
sahn:	sîne
sahra:	selamet
sakf:	sipih
sâkî:	felek, mihnet

sanevberî:	kalb
sarsar:	gam
sâye:	adl, aşk, cehl, lutf
sehâb:	lutf
semend:	naz, tab'
seng:	cefa, gönül, melamet, mihnet
serây:	işret
serçeşme:	can
serîr:	istiğna, izzet, naz
sermaye:	aşk, 'ayş, safa, şevk
serrişte:	aşk
seyl:	gam, heves
seyl-âb:	aşk
sırmakeş:	aşk
sihâm:	gamze
silâh:	aşk
silk:	belagat
sille:	âh
sipâh:	gam
sûdager:	aşk
sultan:	aşk, gam
sûret:	ikbal, vefa
surmedân:	gönül
sûz:	gönül
sûzân:	sîne
sûzen:	gamze
şâh:	hevâ, hüsn
şâhbâz:	aşk, hayal
şahne:	devrân, gamze
şarâb:	aşk, naz, şevk
şeh:	devrân
şehbâz:	gönül
şehr:	cemal
şeh-süvâr:	hüsn
şem':	aşk
şems:	hüner, kerâmet
şemşîr:	gamze
şerâr:	âh
şerbet:	aşk, vasl
şîr:	gönül
şîşe:	hâtır
tabîb:	lutf
tâc:	izzet, saadet
taht:	gönül, saadet
tâk:	hüsn

tatar:	gamze
tekâver:	felek
tekye:	gam, tecerrüd
tengnâ:	gam
tıfl:	cân
tîg:	cefa, firak, kahr
tîr:	âh, aşk, gam, mahabbet
tohum:	vefa
tomar:	can, gönül
tûfân:	aşk, bela
tuhfe:	can
vâdî:	gam, hicran, heva, sitem
virâne:	sîne
yem:	hayal
zalam:	hicr, hicran
zencîr:	cünûn

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: aynı eser
a.g.e.	: adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
K	: Kaside
k	: Kıt'a
M	: Müfredat
Mad.	: maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bak
N	: Nazm
S	: Sâkînâme
s.	: sayfa
sy	: sayı
T	: Tarih
TDK	: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatı 13. yüzyıldan başlayıp Osmanlının askerî, siyasî ve kültürel yönden Avrupa'yı en çok örnek aldığı yüzyıl olan 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Altı asırlık zaman zarfında bu edebiyat, ağırlıklı olarak İslam dininden, tasavvuftan, felsefeden ve yaşanan coğrafyadan, toplumun gelenek ve göreneklerinden etkilenen ve beslenmiş olan zengin ve köklü bir edebiyattır. Kültür ve medeniyet tarihimizin tam olarak anlaşılabilmesi için Osmanlı Devletinin ilim ve irfanının bir aynası mahiyetinde olan bu edebiyatın çok iyi bilinmesi gerekmektedir.

Tarihin her döneminde kültür ve medeniyet unsurlarını içinde barındıran ve daha sonraki nesillere aktaran en önemli verilerden birisi hiç şüphesiz edebi eserleridir. Bunlar arasında manzum eserlerin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Şiirlerde kullanılan kelimeleri soyut ve somut olmak üzere iki kategoride ele almak mümkündür. Bu kelimelerin hep aynı manada kullanılması şiir diline yakışmaz. Bu kelimeleri sadece sözlük manalarıyla kullanmak şairin duygu ve düşüncelerini aktarmada yetersiz kalır. Bu yüzden şairler şiirlerinde kullandıkları soyut ve somut kelimeler arasında ilişki kurarak bunlara şiirde yepyeni manalar vermeyi amaçlar. Bunu edebi sanatlarla daha çok da teşbih sanatını kullanarak yapar. Bu kelimeler arasında anlam ilişkisi kurarak okuyanın zihninde yepyeni hayal ve çağrışımlara sebep olurlar. Yahya da soyut ve somut kelimeleri aralarında anlam ilişkisi kurarak başarılı bir şekilde kullanmıştır. Çalışmamızda Yahya'nın şiirde anlam ilişkisi kurarak kullandığı soyut ve somut unsurları belirlemeye çalıştık.

A.) Araştırmanın Konusu ve Önemi

Bu edebiyatla ilgili bugüne kadar yüzlerce çalışma yapılmıştır. Bu edebiyat sahasının 17. Yüzyılda yaşamış en büyük şairlerinden olan Şeyhülislam Yahya hakkında da birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde en önemlilerinden biri Rekin Ertem'in yayınladığı *Şeyhülislam Yahya Divanı*'dır. Şeyhülislam Yahya'nın hayatı ve edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Rekin Ertem'in hazırladığı divanda 6 Kaside, 1 Sakiname, 1 Tahmis, 452 Gazel, 24 Tarih, 51 Kıta, 10 Rubai ve 140 beyit vardır. Hasan Kavruk da *Yahya*

Divanı'nı yayınlamıştır. Yahya Divanı hakkında yapılan iki şerh çalışması vardır. Biri H. Necati Demirtaş'ın yayınladığı *Şeyhülislam Yahya Efendi Divanı Şerhi* adlı eseridir. Bir diğeri de Abdullah Eren'in doktora tezi olarak çalıştığı *Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili* adlı eseridir. Ancak bu eserler Yahya Divanı'nda kullanılan soyut ve somut unsur odaklı değildir.

Biz de araştırmalarımız neticesinde Yahya Divanı'nın soyut ve somut kavramlarının benzeyen ve benzetilen yönünden incelenmediğini tespit ettik. Bu çalışma soyut unsurların sözlük anlamının dışında metin içerisinde kazandığı yeni anlam genişlemelerini tespiti ve Yahya'nın hayâl dünyasının daha ayrıntılı incelenmesi, şiir dünyası ve anlayışı hakkında daha fazla bilgi sahibi olunması yönünden önem taşımaktadır.

B.) Araştırmanın Yöntemi

Şeyhülislam Yahya Divanı dikkatlice okundu. Daha sonra tespit edilen soyut unsurlar alfabetik olarak sıralandı. Daha önce yapılmış araştırmalardan (Cemal Kurnaz, *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, Şadiye Akyol, *Baki Divanı'ndaki Soyut Kavramların Tahlili*) hareketle somut unsura benzetilen bu soyut unsurlar 4 bölüme ayrıldı. Bunlar; **Tabiat, Dünya ve Kozmik Âlem, İnsan, Din ve Tasavvuf, Toplum'dur**. Tespit edilen soyut unsurların önce sözlük manaları verildi. Beyitler günümüz Türkçesine çevrilip soyut ve somut unsurlar benzeyen-benzetilen ilişkisi yönünden açıklanmaya çalışıldı. Ayrıca soyut ve somut kelimeler benzeyen-benzetilen ve benzetilen-benzeyen şeklinde alfabetik sıraya dizilerek iki tablo halinde gösterildi.

Bu çalıştığımız divanın sahibi Yahya'nın hayatı hakkında bilgi vermek gerekirse, Eski Türk Edebiyatı'nın en büyük şairlerinden olan Şeyhülislam Yahya 1552'de İstanbul'da doğmuştur. Babasının adı Ankaralı Şeyhülislam Bayramzade Zekeriya Efendi, annesinin adı Rukiye Hanımdır. Kültürlü bir ailede doğan Yahya, ilk eğitimini babasından almıştır. O devrin meşhur alimlerinden olan Abdülcebbarzade Derviş Mehmed Efendi'den de ders almıştır. 1580'de ilim hayatını tamamlamıştır. Babası Şeyhülislam Bayramzade Zekeriya Efendi ile hacca gitmiştir. Hac dönüşünden sonra 1587'de Atik Ali Paşa, 1589'da Haseki Sultan, 1593'te Şehzade, 1594'te de Üsküdar Valide Sultan medreselerinde görev yapmıştır. Müderrislik yanı sıra 1595'te Bıyıklı Süleyman Efendi yerine Halep, 1596'da Taşköprülüzade Kemal efendi yerine

Şam kadısı olmuştur. 1597’de Mısır kadılığına atanmışsa da 1598’de bu görevinden azledilmiş, kısa süre sonra bu görevi iade edilse de 1600’de bir daha azledilince İstanbul’a dönmüştür. Daha sonra 1602 ve 1604 yılları arasında Edirne ve İstanbul kadılığı da yapmıştır. Bunun yanında Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği’nde bulundu. Rumeli Kazaskerliği 1606’da sona erdirilmiştir. Yerine Hocaşade Es’at Efendi atanır.¹

1609’da bir defa daha Rumeli kazaskerliğine atansa da 1611’de emekliye ayrılır. 1617’de üçüncü kez aynı göreve atanır ancak kendi isteğiyle tekrar emekli olur. Sultan Genç Osman’ın Yeniçeriler tarafından 1622’de şehid edilmesi üzerine çıkan olaylar sonucunda Mehmet Es’ad Efendi yerine şeyhülislam makamına oturmuş ve şehit olan Genç Osman’ın cenaze namazını bizzat kıldırmıştır. Kemankeş Kara Ali’nin Şeyhülislam Yahya hakkındaki entrika ve yalanları sonucu Yahya Efendi görevinden azledilir. Yerine Mehmed Esad Efendi tekrar şeyhülislam olur. Mehmet Es’ad Efendi’nin 1625’te vefatı üzerine Yahya Efendi bu göreve ikinci defa atanmıştır. Ancak çıkan sipahi ayaklanması sonucu zorbalardan ısrarı ile görevden alınır. Bu azilden sonra Şeyh Sinan çiftliğine yerleşmiş, 1634’te 4. Murad tarafından bu makama üçüncü defa oturtulmuş ve bu görevi ölümüne kadar sürdürmüştür. Şeyhülislam Yahya, 4. Murad’ın sevgi, saygı ve teveccühünü de kazanmıştır ve sultan 4. Murat onu yanından hiç ayırmamıştır. Bu dönemde Yahya Efendi hayatının en parlak ve güzel günlerini yaşamıştır. Yahya Efendi 1634’te Revan ve 1637’deki Bağdat seferlerine de katılmıştır.²

Ayrıca Yahya Efendi bu seferlerde stratejik kararlar almış ve kararları da isabetli olmuştur. Musul’da savaş hazırlıkları sürerken yapılan bir toplantıda topları çeken mandaların eksik olması dolayısıyla topların naklinin nehir yoluyla yapılmasına karşı, Yahya efendi bir kısmının nehir yoluyla, bir kısmının da kara yoluyla yapılmasını teklif etmiştir. Kara yoluyla nakledilen topların daha erken varması Yahya’nın fikirlerinin doğruluğunu kanıtlamıştır.³

1 Hasan Kavruk, *Yahya Divanı*, Ankara, MEB Yay., 2001 s.13-14.

2 Kavruk, a.e, s.14-16,

3 Kavruk a.e., s. 19

Bağdat fethedildikten sonra padişah 4. Murat Abdülkadir Geylanî ve İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin mezarlarının onarımını da Yahya Efendi'ye bırakmıştır. Bu işi de gururla tamamlayıp mezarları kıymetli eşyalarla süslemiştir. Bunun için şu tarih kıtasını yazmıştır:

Mu'ammer ide Hak Sultân Murâdı

İmâm-ı A'zamı çün etdi ta'zîm

Gümüşden yapdı bâbın türbesinin

Edip ol hazrete iclâl ü tekrîm

Dedi Yahya bu kâr-ı hayra târîh

Kapusunu mezârın etdi hep sîm

1048(1638)

Yahya Efendi, 4. Murat'tan sonra padişah olan Sultan İbrahim zamanında da Şeyhülislamlık makamında kalmıştır. Ancak Osmanlı Rasputini olarak bilinen Cinci Hoca'nın oyun ve entrikaları sonucu mevkii sarsılmış ve Sultan İbrahim'in münasebetsiz hakaret ve takdirine uğramıştır. Saygı görmeye alışık olan Yahya Efendi bu duruma çok üzülmüş ve hastalanarak 1644'te (1053) 26/27 Şubat (Cuma-Cumartesi) gecesi 93 yaşındayken vefat etmiştir. Vefatı üzerine şu tarih düşürüldü:

Gûş edince bilbedâhe dediler târîhini

Menzil-i Yahya Efendi cennet-i gülzâr ola

Vefatından birgün sonra Fatih Camisi'nde devlet erkânı ve bütün İstanbul halkı cenaze namazını kılmış, babası Zekeriyazâde Efendi'nin Sultan Selim yakınındaki (Çarşamba) Koğacı Dede Mahallesi'nde yaptırdığı medreseni avlusunda babasının hemen yanına defnedilmiştir. Sade, kavuksuz bir sütundan ibaret olan mezar taşına sülûs yazıyla şu kitabe yazılmıştır:

Hüvelbâkî

Sâbika üç defa Şeyhülislâm olup sadr-ı fetâvâda iken vefât eden merhum ve mağfûrunleh Yahya efendi rûhiçün El Fâtîha.

Sene 1053

1725'te (1133) Fatih yangınında bu medrese yanmış ve yol genişletilmesi sonucu mezarlar da kaldırılmıştır.

Yahya Efendi Fatih Çarşamba Çırakçı Mahallesi, Şeyh Yavuz yanında bir medrese yaptırıp 1640'ta (1050) vakfetmiştir.

Yahya Efendi tezkirelerin verdiği bilgilere göre güler yüzlü, cömert, dindar, hoş sohbet, latifeci ve hoş sohbet bir insandır. Birçok tehlikeli olay atlatan Yahya'nın bazı insanların ölümüne sebep olduğu söylene de bu doğru değildir. İnsanların öldürülmesini kabul etmemiştir. 4. Murat Konya'da iken dervişlerin yiyecek ve içeceğini kesip mal biriktirmekle suçlanan Mevlana postnişini Ebubekir Efendi'nin öldürülmesini emretmişse de Yahya buna engel olmuştur.⁴

Ayrıca Yahya, Rumeli Kazaskerliğindeyken Sadrazam Derviş Paşa'nın bir adamı haksız yere idam ettiğini öğrenince sebebini sormuş, kendisine "senden sorulmaz" denmesi üzerine divanı terk etmiştir. Sultan 1. Ahmed, divanı niçin terk ettiğini sorunca sultana "şer'i bir sebep olmadan bugün bir adam öldürüldü. Artık benim için kadılık yapma imkânı kalmadığından bu makamı terk mecbur oldum." Cevabını vermiştir. Bunun üstüne Sadrazam Derviş Paşa o gün idam edilir.⁵

Edebî Şahsiyeti:

Şeyhülislam Yahya Efendi, Kânûnî'den itibaren II. Selim, III. Murât, III. Mehmet, I. Ahmet, I. Mustafa, III. Osman, IV. Murat ve I. İbrahim gibi sekiz padişah görmüş ve IV. Murat devrinde şiirleriyle gönüllere girmiştir. Sadece yaşadığı devir olan 17. Yüzyılda değil divan edebiyatı tarihinin en büyük gazel ustalarındandır. 18. Yüzyılın meşhur gazel şairi Nedîm şairin gazeldeki üstünlüğünü şu beytiyle belirtir:

Nef'î vâdî-i kasâidde suhan-perdâzdır

*Olamaz amma gazelde Bâkî vü Yahya gibi*⁶

15. yüzyılda Necâtî'nin başlatıp 16. yüzyılda Bâkî, 17. yüzyılda da Yahya'nın devam ettirdiği şehirli Türkçesi 18. yüzyılda Nedim'de en olgun şeklini almıştır. Şiirlerini temiz İstanbul Türkçesiyle yazan Yahya Bey bazen şiirlerinde konuşma havasına yaklaşır. Şiirlerinde kelime ve söz sanatlarına çok yer vermeyen Yahya'nın

4 Rekin Erten, *Yahya Divanı*, Ankara, Akçağ Yay., 1995 s. 5-7

5 Hasan Kavruk, *a.g.e.*, s.23

6 Metin Akkuş, *Nefî Divanı*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Yayın yılı: 2018, s.13, (çevrimiçi) <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> 13.05.2019

sanatı samimidir. İran ve Hint şairlerini taklit etmemiştir. Yahya Bey, şiirlerini taze fikir ve hayallerle ifadeye çalışmıştır. Bu yüzden dili sade, temiz, zarif ve hayali zengindir. Baki'yi takip eden Yahya'nın şiirlerinde Baki'den gelen klasik üslup vardır. Bununla beraber Nedim'deki şûh üslup da görülür. Yani Yahya eski devirle yeni devir arasında (Baki-Nedim) arasında köprü görevi üstlenmiştir. ⁷ Şiirlerinde Baki'nin estetiği ve edası göze çarpmasına ve Nedim'i müjdeleyen bazı mısralar görülmesine rağmen Yahya'nın ruhunda Baki ve Nedimle boy ölçüşebilecek coşkun heyecan ve engin ilham yoktur. Rengi Baki'den, lirizmi ise Nedim'den çok geridir. ⁸

4. Muratla çok sık vakit geçirmiş olan şair ona kasideler ve nazireler yazmıştır. Kasidede çağdaşı Nefi tesirinden kendisini kurtaramamıştır. Latife seven ve nüktedân olan Yahya Bey hem Nefi'yi övmek hem de dokunmak için şu kıtayı söylemiştir:

*Şimdi hayl-i suhan-verân içre
Nefî mânendi var mı bir şâ'ir
Sözleri seb`a-i mu`allakadur
İmru'l-Kays kendidür kâfir
(Kıt'alar, No: 24) ⁹*

Yahya'nın gazellerine baktığımızda, konuları yaşadığı ve gördüğü şeylerdir. Şiirlerinde aşk, eğlence, dünya hayatı, tabiat manzaraları, mahallî hayat, tasavvuf, meth işret, şarap gibi konular işlenmiştir. Divandaki işlenen konulara baktığımızda Yahya'nın şiirlerinde işlediği konulardan biri de aşk konusudur ama Onun aşkı ilâhî değil beşerî aşktır. O aşk şairidir. “ Ben `âşıkam sözüm de benüm `âşıkânedür” (G.87/1) sözü bunu gösterir. ¹⁰

Yahya'nın şiirlerinde işlediği konulardan biri de mahallî hayattır. “Mahallîleşme Cereyânı, Türk dili'nin ve Türk edebiyatı'nın kendi içinden olgunlaşması ve millîleşmesi mânâsında, yerli ve halk tesirinde bir harekettir. Bu

⁷ Rekin Erten a.g.e. s. 11

⁸ Vasfî Mahir Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yay., Ankara, 1964 s. 435

⁹ Rekin Ertem, a.g.e. s.10-13

¹⁰ Erten, a.e., s. 17-18

cereyân, öteden beri ince bir iz hâlinde varlığı hissedilen, dilde sâdelik ve edebiyatta millîleşme hareketlerinin XVIII. asırda birinci sınıf şâirlerin ısrarlı iştirâkleriyle kuvvetlenmesinden doğan bir yerlileşme çığıdır. Bu çığı, edebiyata halk hayâtını getirmiş; halk zevkinden ve halk sanatından çizgiler kazandırmıştır; Türkçeye halk dehâsının güzelleştirdiğı seslerle; halk deyimleri ve halk söyleyişleriyle zengin ve esprili, sâde bir güzellik vermiştir.”¹¹ Mahallî hayatın ilk izleri Yahya Efendi de görülür. Bu yeni hareketin ilk müceddidi o ise son güçlü temsilcisi de Nedim’dir. Bayram redifli gazeline (G/245), bayramın geç gelip erken bittiğini ve büyük küçük herkesin süslü elbiselerle seyrana çıktığını anlatır. Sitanbul (G197) redifli gazeline ise İstanbul’un güzellikleri, At ve Vefa Meydanı’nda güzellerin çocuklarla beraber dolaplara binmeleri bir tablo canlılığında anlatılır. 4. Murat’ın Edirne’ye giderken yanında götürdüğü İstanbul güzellerinin Edirne şehrini güzelleştirdiğini şöyle anlatır:

Şöyle ma`mûr oldu hûbân-ı Sitânbul ile kim

Câydur bir gence her künc-i hârâb-ı Edrine

G310/2

Divan şairleri İran şairlerinin etkisinde kaldıklarından şiirlerinde daha çok Dicle ve Fırat nehirlerinden bahsederken Yahya Bey onun yerine Anadolu’daki Kızılırmak’ı verir.¹²

Mahallîleşme akımının öncüsü olan Yahya Efendi şiirlerinde günlük dile yaklaşırken şiirlerinde bol bol deyimler ve atasözleri de kullanmıştır. Deyimlere örnek olarak: Ağzının suyu akmak G.284/5, G.389/6, Can atmak G.57/1, Daldan dala konmak G.304/1, Kan ağlamak G.400/5 Saman altından su yürütmek G.84/4 gibi. Bununla beraber Ayağını kiliminden uzatma G.23/5, Meyve veren ağaç eğilir G.30/2, Ayağını kiliminden uzatma, neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur gibi atasözlerini şiirlerinde kullanmıştır.¹³

Yahya yeri geldikçe şiirlerinde tabiata da yer verir. Divanında bahar, nevrüz, kış ve hazanı konu edinen birçok manzumesi vardır. Temiz bir Türkçe ile şiir yazmasına rağmen vezin kusurlarına çok rastlanmaz, aruzu rahat bir şekilde kullanır ve şiirleri

¹¹ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul, MEB Yay., 1971, C.2, s. 745

¹² Rekin Ertem, *a.g.e.*, s. 20

¹³ Ertem, *a.e.*, s. 27-29

teknik yönden mükemmeldir. Anlatımı son derece akıcı, şûh, lirik ve coşkulu olan Yahya genellikle tam, nadiren de yarım kafiye kullanır.¹⁴

Yahya'nın divanda işlediği bir diğer konu da tasavvuttur ancak kendisi mutasavvıf bir şair değildir. Sâkînâmesi tasavvufî bir havayla yazılmıştır. O tasavvuf konusunu işleyen ilk şeyhülislamdır.¹⁵

Bununla birlikte Yahya Efendi'nin şeyhülislam olmasına rağmen şiirlerinde içki, meyhane, şarap gibi kelimeleri sık kullanması farklı algılamalara sebep olmuş ve şair küfürle bile itham edilmiştir.¹⁶ Bir gün Fatih Camii vaizi sofı Hurşid Çavuş, vaaz sırasında Yahya'nın "Mescidde riyâ-pîşeler itsün ko riyâyı/ Meyhâneye gel ki ne riyâ var ne mürâyî" beytini kastederek bu beytin apaçık bir küfür olduğunu söylemiş, bunun üzerine zamanın şeyhülislamına böyle bir şey söylenmesi cemaatin bir kısmını kızdırıp ayağa kaldırmıştır. Herkes Yahya Bey'den bu sofunun cezalandırılmasını beklerken o hiçbir karşılık göstermemiş ve softanın anlayamadığı mananın kendisine anlatılmasını yeterli görmüştür.¹⁷

Yahya'nın şiirlerinde işlediği konulardan biri de tabiattır. Divan şairleri içi çok önemli bir malzeme olan tabiat divanlarda büyük yer tutar. Yahya tabiatı tasvir etmek için değil, daha çok sanat ve hüner göstermek maksadıyla kullanılmıştır. Yahya'nın şiirlerinde müstakil olarak hazan, bahar ve kış işleyen parçalar da vardır. Bahar, canlılık ve bereket zamanıdır. Bu mevsimde gönüller yeniden mutluluğa kavuşur. Şair kalbinden atamadığı sevgilisini de baharla anlatmaya çalışır. 106 numaralı gazel ise tamamen baharı konu edinir.¹⁸

Eserleri:

1. Divan: Türkçe Yazma Divanlar Kataloğuna göre İstanbul'daki farklı kütüphanelerde 26 yazma nüshası vardır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde de

¹⁴ Hasan Kavruk, a.g.e., s.26

¹⁵ Rekin Ertem, a.g.e., s. 20-21

¹⁶ Bayram Ali Kaya, Yahya Efendi, Zekeriyazade", DİA, C. 43, İstanbul 2013, s. 246

¹⁷ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi, 1. Baskı Dergâh Yay., İstanbul 2004, s. 356

¹⁸ Rekin Ertem, a.g.e., s. 22-23

kataloga girmemiş iki yazma nüsha daha vardır. İbnülemin Mahmut Kemal İnal başkanlığında Süleyman Nazif, Cenap Şehabeddin, İsmail Hakkı ve Osman Kemal tarafından hazırlanan divan 1916'da (1134) İstanbul Matbaa-i Âmire'de 334 sayfa bastırılmıştır. İçeriği: İlk başta Yahya Efendi'nin el yazısını gösteren bir levha vardır. 62 sayfadan oluşan 3 ve 65. Sayfalar arasında İbnülemin Mahmut Kemal İnal Bey Yahya'nın hayatını anlatıp şiirlerini incelediği yazısı vardır. Hazırlanan bu divanda 1 naat, 2 kaside, 1 sakiname, 1 tahmis, 349 gazel, 3 tarih, 24 kıta, 4 rubaiyat, 47 ebyat vardır.¹⁹

2. Ta'likü Şerhi Câmi'i'd-dürer. Muhsin-i Kayserî'nin Secâvendî'ye ait el-Ferâ'izü's-sirâciyye'yi manzum hale getirdiği Câmi'u'd-dürer adlı eserine yine kendisinin yazdığı şerhe yapılan bir ta'liktir. Eserin bir nüshası Giresun İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 3595).²⁰

3. Muhsin-i Kayserî'nin Ferâiz Manzumesi Şerhi: Nerede olduğu bilinmemektedir.

4. Kemâlpâşazâde'nin Nigâristân'ın tercümesi: Kânûnî devrinin önemli ilim ve devlet adamı olan Kemâlpâşazâde'nin (İbn-i Kemâl, gerçek adı Şemseddîn Ahmet (1468-1534) eseridir. Sadi'nin Gülistân'ına veya Molla Cami'nin Bahâristân'ına Fars dilinde nazire olarak yazıldığı söylenen bu eseri şair, Sultan 1. Ahmet'in isteğiyle tercüme ettiğini kitabın başında belirtir.

5. Fetâvâ-yı Yahya: Yirmi yıla yakın şeyhülislam olan Yahya'nın Osmanlı hukuk tarihi bakımından önemli olan fetvalarını Şeyhülislam Bursalı Mehmet Efendi (?-1681) toplamıştır.

6. Vak'a-yı Sultân Osmân-ı Sâni: Sultan 2. Osman'ın (Genç Osman) tahttan indirilmesini anlatan eserdir.

7. Tahmîsü Kaşîdeti'l-bürde: Arap şair Kaab bin Zübeyr peygamberimiz için **Banet Suat** adlı kaside okur. Peygamberimiz mükâfat olarak hırkasını verdiği için bu kasideye hırka manasına gelen Bürde ismi verilmiştir. Yahya Efendi de her beyte üç mısra ekleyerek bu kasideyi beşlemiştir.

¹⁹ Ertem, a.e., s. 14

²⁰ Kaya, "Yahya Efendi, Zekerîyyazade", *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 246

8. Arapça ve Farsça şiirler söylediğini Hülâsatü'l-eser sahibi Muhammed Muhibbî nakletmektedir.²¹

21 Rekin Ertem, a.e., s. 15-16

BİRİNCİ BÖLÜM

TABİAT, KOZMİK ‘ÂLEM, EVREN

1.1 'ADEM:

'Adem yokluk, yok olma manasına gelir. Divan'da diyar, iklim, mülk gibi kavramlara benzetilmiştir.

1.1.1 İklîm, (Diyâr, Mülk)

Ölür virmez gönül peykânunu saklar derûnında

'Adem iklîmine 'azm itmez illâ yâdigârunla

G.310/2

(Ey sevgili!) Gönül, senin kirpiğini ölse bile vermeyip içinde saklayıp yokluk ülkesine yâdigârın [kirpiğin] olmadan gitmez.)

Peykan okun ucundaki sivri uca denir. Divan Şiiri geleneğinde sevgilinin kirpikleri bu uca benzer ve sevgili âşığa baktığında bu kirpikler âşığın kalbine saplanır ve yüreğini kanatıp âşığı öldürür. Bu durumda âşık sevgilinin kalbine sapladığı kirpik ile ölmek ister ve bu kirpik O'nun için sevgiliden değerli bir hatıradır. Öldüğünde bile gönlünde bu hatırayı saklamak ister. Şair ölümü yokluk ve yokluğu da ülke, memleket ve diyara benzetmiş. İslam'da her ne kadar ölüm tam bir yokluk olmasa da şair bu dünyadaki yokluğu vurgulamıştır.

1.2 'ÂLEM:

Sözlük'teki manası Cihan, Dünya'dır. Gazellerde gülzâr, bağ, bezm, Kıştâr, hâristân ve kehf'e benzetilmiştir.

1.2.1 Bâğ

Eglenilmez diyü gam çekme bu fânî dünyede

Tut ki bâğ-ı âleme seyrâna geldün ey gönül

G.217/3

(Ey gönül! Bu fani dünyada eğlenilmez diye gam çekme. Kendini bu 'âlem bağına bir gezinti için gelmiş gibi farz et.)

Şair bu beyitte kendi gönlüne seslenip bu geçici dünyada gam çekmemesini tavsiye ediyor. Bu geçici dünyayı kısa süreli bir bağ gezintisi ve bağa benzetiyor.

Sonbahar ve kışın gelmesi, bağıın solması, yaprakların dökülmesi insan hayatının da nihayete ermesine benzer. Ölümle nihayete erecek olan bu dünya hayatının üzülmeye değmeyeceğini vurguluyor. Akla şu ayet-i kerime geliyor: ‘*Bu değersiz hayat, bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ve gerçekten Ahiret yurdu (var ya)gelince, işte katıksız gerçek hayat O... Fakat bilselerdi!*’²²(ANKEBUT /64)

1.2.2 Bezm

Şikeste bir sıfâl olsun nemiz var sâgar-ı Cem’de
Garaz bir neş'e tahsîl eylemekdür bezm-i ‘âlemde

G.337/1

(Cem’in kadehinde nemiz var ya da kırık bir testi parçasında neyimiz var?[bunlardan maksat nedir?] Bu dünya meclisinde maksat biraz neşe almaktır.)

Beyitte ‘âlem bir içki meclisine benzetilmiştir. Şair dünya’ya gelmekten muradın bir parça olsun eğlenmek olduğunu vurguluyor. Cem ise Divan Şiiri’nde içkiyi keşfeden mitolojik kahramandır. Kadehi de Câm-ı Kîfînüma adıyla anılır.²³ Eskiden insanlar içki meclislerinde şarap içerlerdi. Bu içki meclislerinde kadehler elden ele dolaşır ve eğlencenin doruğuna çıkılırdı. Şair de bu yaşadığı ‘âlemi bir meclise dolaylı olarak da adeta içki içip eğlenilen bir mekân olarak hayal ediyor.

1.2.3 Kışt-zâr

Vefâ tohmı ekilmez mi bu ‘âlem kışt-zârında
Safâlar kesb olunmaz mı ferahlar hâsıl olmaz mı

G.394/2

(Bu ‘âlem tarlasında vefa tohumu ekilmez mi? [Bu ‘âlem tarlasından] safalar elde edilip ferahlar hâsıl olmaz mı?)

Bu beyitte şair ‘âlemi bir ekili alana, tarlaya benzetmiştir. Bunun yanında vefa kavramını da tohuma benzetmiş. Bu dünyada vefanın olup olmadığını istifham sanatı yoluyla soruyor. ‘ Âlem bir tarla gibi tohuma yer olur, ona hayat verir. Bunun gibi ‘ âlem de insanın yaşadığı ve hayat bulduğu yerdir. Vefa kök salması, semere vermesi

²² Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Sadeleştirilen Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları 2006, s.422

²³ Dursun Ali Tökel, **Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar ve Şahıslar Mitolojisi**, 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları 2000, s.135

bakımından tohuma benzetilmiştir. Bu dünyada vefa ve eğlencenin kalmadığından şikâyetçidir.

1.2.4 Hâristân

Gül-i maksûdı il buldı benüm zâr olduğum kaldı

Bu hâristân-ı `âlemde dil-efgâr olduğum kaldı

G.436/1

(Bu 'âlem dikenliğinde emel gülünü başkaları bulup ben inleme hâlinde ve gönlü yaralı bir şekilde kaldım.)

Şair güle benzettiği sevgilisine ulaşamadığını ve bundan dolayı tüm sermayesinin ağlayıp feryat etmek olduğunu söylüyor. 'Âşığın yegane gayesi gül gibi güzel olan sevgiliye kavuşmaktır. Bu yüzden sevgiliyi bir güle teşbih etmiştir. Ancak âşık, bu gülün başkalarının olduğunu, bu dikenliğe benzeyen 'âlemde, gönlü yaralı bir şekilde kaldığını ifade ediyor. 'Âlemin dikenliğe benzetilmesi sıkıntı, eziyet ve cefa ile dolu olmasındandır. Dikenlikte insanın vücudunun kanaması gibi bu sıkıntılı dünyada da sevgilinin firkatiyle 'âşığın gönlü kanar ve elden gelen sitem ve feryattan başka bir şey değildir.

1.3 Baht, (İkbâl, Tâli')

Bu kelime sözlükte talih, şans, kısmet manasına gelir. Birçok beyitte kullanılan bu kelime yedi somut unsura benzetilmiştir.

1.3.1 Devha

Devha-i ikbâl ü bahtun ser-bülend itsün Hudâ

Her diyâr olsun zılâl-ı re'fetünden hissedâr

G.105/7

(Allah, ikbal ve baht ağacını yüce eylesin ve her diyar senin merhametinin gölgesinden hissedar olsun.)

Şeyhülislam Yahya, burada padişaha dua edip Allah'tan onun bahtını ve kısmetini arttırmasını diler. Baht ve ikbal bir ağaca benzetilip bu ağacın büyük olması için Allah'a dua eder. Ağaç bir nevi insanların gölgelik olarak sığındığı nesnedir. Ayrıca padişahın merhameti de gölgeye benzetilip bütün mazlumlara ve ülkeleri

kucakladığını vurgulamıştır. Nitekim Osmanlı padişahları kendilerini Zıllullah yani Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak kabul etmiş ve fethettikleri diyara adalet götürülmesini kendilerine İlahi bir vazife saymışlardır.

1.3.2 Kevkeb

Bâd-ı gayretle çıkup ben sana göz açdırmazam

Gel yakup ey kevkab-i bahtum vücûdum itme kül

G.229/2

(Ey bahtımın yıldızı! Ben gayret rüzgarıyla çıkıp sana göz açtırmam. Gel. Vücudumu yakıp kül etme.)

Bu beyitte şair bahtını bir yıldızla benzetiyor. Çünkü talihinin yıldız gibi aydınlık, parlak olmasını ister. Eskiden insanlar gök cisimlerinin talihlerini belirlediğine ve uğurlu ve kötü yıldızların olduğuna inanırlardı.²⁴ Burada kendi talih yıldızına seslenerek onu yakmamasını dolayısıyla acı çektirmemesini ve talihine gülmesini murat etmektedir.

1.3.3 'Arsa

Şeh-süvâr-ı `arsa-i ikbâl ü `izzetsin müdâm

Olmasun şâhum semend-i devletün bî-zîn ü raht

G.29/3

(Sultanım! (Sen) her zaman değer ve baht arsasının en iyi at binicisisin. Bahtının atı (hiçbir zaman) süssüz, takımsız ve eyersiz olmasın.)

Şair bu beyitte bahtı ve değeri çevik ve güzel bir ata ve meydana benzetiyor. Meydanda, düz bir yerde, engelsiz bir şekilde hızlı bir şekilde koşan at gibi sultan olarak gördüğü sevgilinin bahtının güzel olmasını, böyle yaver gitmesini, sıkıntı ve engellerle karşılaşmamasını diliyor.

1.3.4 Câme

Dâmen-i vaslına yârün nice mümkün dest-res

Câme-i ikbâl kûteh kadd-i istignâ dırâz

G.145/3

²⁴ Şadiye Akyol, "Baki Divanı'ndaki Soyut Kavramların Tahlili", İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 13-14

(Sevgilinin vuslat eteğine ermek ne mümkün? Talih elbisesi kısa ve istiğna boyu uzundur.)

Bu beyitte vuslat bir eteğe, baht da kısa bir elbiseye benzetilmiştir. Şair sevgiliye kavuştuğunda onun eline ve eteğine yapışacaktır. Eteğin yere değmesi gibi âşık da sevgili için yerlerde sürünür; ancak ikinci beyite baktığımızda şansının çok az olmasını kısa bir etek gibi görüyor. Buna sevgilinin istiğnası da eklenince zaten az olan şansından dolayı sevgiliye ulaşması mümkün değildir.

1.3.5 Gonca

Nice demlerdür ki dil-tengüz mükedder hâlimüz
Bir tebessüm kıl açılson gonca-i ikbâlîmüz

G.149/1

(Uzun zamandan beri sıkıntılı ve kederli bir haldeyiz. Bir tebessüm et de bahtımızın goncası açılsın.)

Şair uzun zamandan beri dertli olduğunu ve şansının yaver gitmediğini ifade ederek sevgilinin bir tebessüm etmesini istiyor. Sevgilinin ağzı gonca gibidir, gülerken ağzının gonca gibi açılması ile bahtının açılması arasında bir ilgi kuruluyor. Gonca açıldığında gülün ortaya çıkması gibi şairin bahtı açıldığında hayatında bir güzellik olacak ve sıkıntılardan bir müddet de olsa kurtulacaktır.

1.3.6 Pertev

Şeb-i siyâh gibi tîre-baht olup a`dâ
Cihâna pertev-i devletle ol ziyâ-güster

S./23

(Düşmanlar siyah gece gibi kara bahtlı olsun. Sen de o baht ışıyla dünyaya ılık saç.)

Hâceefendi için yazılan sitayişte yer alan bu beyitte onun talihinin ılık gibi dünyayı aydınlatması, insanlara yol göstermesi düşmanların ise kara bahtlı olması için dua eden şair, dolaylı olarak ılığın karanlığa galebe çalacağını söylüyor.

1.3.7 Sûret

Felegün sûret-i ikbâline aldanmayalum

Kendimüz cevır ü cefâ çekmege mu'tâd idelüm

G.242/3

(Feleğin talih suretine, görünüşüne aldanmayalım. Kendimizi cefa ve eziyet çekmeye alıştıralım.)

Yahya bu beyitte feleğin bir baht gibi görünmesine aldanmayalım diyerek bu bahtın sadece bir görünüşten, şekilden ibaret ve yanıltıcı olduğunu ve hakikat olmadığını anlatır. Felek zaten insanlara zulmediyor. Bu yüzden buna kendimizi alıştıralım diyerek feleğin değişmeyeceğini ifade ediyor.

1.4 KAZÂ:

Olacağı önceden takdir edilen olayların başa gelmesi, vuku bulması manasına gelir. Bunun yanında hüküm, hüküm verme, dava görme manasına da gelir. Divan'da tîr, kılk ve kavs gibi unsurlara benzetilmiştir.

1.4.1 Tîr

Ebrû vü müjen tîg-i cefâ tîr-i kazâdur

Ol kâkül-i pür-çîn ise emvâc-ı belâdur

G.78/1

Senin kaşın ve kirpiğin cefa kılıcı ve kaza okudur. O kıvrımlı kakül ise bela dalgalarıdır.)

Yahya, sevgilinin kaşını cefa kılıcına, kirpiklerini kaza okuna ve kıvrımlı kakülünü de bela dalgalarına benzetmiştir. Üç soyut unsur üç somut unsura benzetilmiştir. Eski edebiyatta sevgilinin kirpikleri delici ve yaralayıcı olması hasebiyle oka sıklıkla benzetilir. O her bakışında âşığın kalbine kirpik oklarını saplar. Âşığın bu oklara hedef olması ona önceden takdir edilmiş bir olaydır. Yaydan çıkan okun geri gelmemesi gibi âşığın başına geleceklerin de gelmemesi mümkün değil. Takdir öyle yazılmıştır. Bununla beraber dalga sevgilinin kıvrımlı saçını andırır. Dalgaya tutulup nefessiz kalan biri gibi âşık da sevgilinin kıvrımlı saçlarına tutulup orada esir olmuştur.

O saçlar adeta onu boğar, öldürür. Cefa da âşığı yaralaması, ona eziyet etmesi sebebiyle kılıca benzetilmiştir.

1.4.2 Kilk

Yazmış ey Yahyâ kitâb-ı hüsnini kil-k-i kazâ

Hatt-ı la`li ol kitâb-ı müstetâbun hatmidür

G.128/5

(Ey Yahya! Kaza kalemi güzellik kitabını yazmış [olup] lal hattı hoş kitabın mührüdür.)

Beyitte kaza kaleme teşbih ediliyor. Sevgilinin yüzü bir güzellik kitabı gibidir. Bununla beraber sevgilinin yüzü bütün güzellikleri cem etmesi dolayısıyla mushafa da benzetilir. Mushaf da sayfaların bir araya getirilmesiyle oluşmuş kitaptır. Bu yüzden Kur'an'a Mushaf da denir. Sevgilinin dudağı kırmızı olmasından dolayı sıklıkla la'l taşına benzetilir. O dudakların yanındaki hat yani ayva tüyleri de sevgilinin diğer bir güzellik unsurudur. Hat yazı manasına da gelir. Ayva tüyleri de o güzellik kitabının sonudur. Sevgilinin güzelliği kaza kalemiyle yazılmıştır ve bu dünyada bu güzellik peyda olmuştur. Kilk, kitap ve yazmak kelimeleri arasında tenasüp sanatı yapılmıştır.

1.4.3 Kavs

Kaşların kavs-i kazâ her bir müjen tîr-i belâ

Devr-i hüsnünde kemân u tîre hâcet kalmadı

G.398/4

(Ey Sevgili!) Kaşların kaza yayı ve her bir kirpiğin bela okudur. Güzelliğinin döneminde yay ve oka ihtiyaç kalmadı.)

Bu beyitte kazanın benzetilen unsuru kavstır yani yaydır. Sevgilinin kaşları şekil itibariyle yay gibidir ve kirpikleri de yayın âşığın kalbine attığı oktur. İnsanın kaza ve kaderin sebep olduğu olaylara karşı elinin ve kolunun bağlı olması gibi sevgili karşısında âşığın çektiği acılara karşı yapabilecek birşeyi yoktur. Sevgili kaş yayı ve ok kirpiğiyle âşığa o kadar eziyet ediyor ki normal yay ve oka ihtiyaç kalmıyor, ondan daha fazla acı çektiriyor.

1.5 SİPİHR, (FELEK, GERDÛN, ÇARH, DEHR, DEVRÂN, SEMÂ, GÖK):

Sipîhr âsmân, semâ, gökyüzü anlamına gelir. Divan Şiiri'nde sıklıkla kullanılan kavramlardan biridir. Yahya Divanı'nda gelin, kâtip, dolap, top, gül bahçesi, tekke, yay, çatı, leğen, misafirhane, saki, inzibat memuru ve şah gibi kavramlara benzetilmiştir. Felek âşığa türlü türlü sıkıntılar çektirip âşık bundan şikayet eder ama felek bu şikayetlere kayıtsızdır.

1.5.1 Arûs

Arûs-ı dehri bu gûne zîb ü zînet eylemege

Şafak olur tutuk-ı al mihr otâga-i zer

S.7/8

(Felek gelinini bu türlü süslemek için şafak kırmızı bir çadır ve güneş altın bir sorguç olur.)

Felek bir geline benzetiliyor. Şafak doğarken oluşan kızılık, kırmızı bir çadır ve güneş de sarı renginden dolayı altın bir sorguç gibi tasavvur edilmiş. Şiirde bir gün doğumu tasviri var. Güneşin doğup dünyayı aydınlatması zifafa girecek olan ve bundan dolayı süslenen geline benzetilmiş. O süsler geline nasıl güzellik veriyorsa, günün aydınlanıp dünyanın karanlıktan kurtulması ve her yerin parlak olması dünyayı da o derece güzelleştiriyor. Zira güneş olmazsa hayat olmaz.

1.5.2 Dâmen

Dâmen-i çerhi dilâ hûn-ı şafak tutsa nola

Zîr-i hâk olup yatanlar hep anun maktûlidür

G.117/4

(Ey gönül! Çarh eteğini şafağın kanı kaplasa bunda şaşılacak ne var? Toprağın altında yatanlar hep onun öldürdüğüdür.)

Bu beyitte eteğin vücudu örtüp gizlemesi gibi felek de adeta dünyayı kaplar, gece vakti ile de adeta örter. Şair, güneşin doğuşundaki kızıllığı da kan olarak tasavvur ediyor. Güneşin doğumu ve batımı gökyüzündeki hareketlerden oluşur. Feleğin bu

hareketlerinin insanları öldürdüğünü vurgular. Şair kendi gönlüne seslenerek şaşkırmaması gerektiğini, zira feleğin acımasız olduğunu söylüyor.

1.5.3 Debîr

Şu`â-ı mihr degüldür felek sahîfesine
Debîr-i çarh çeker her sabâh cedvel-i zer

K.2/5

(Felek sayfasına her sabah altın cetveli çeken güneş ışığı değil çarh kâtibidir.)

Bu beyitte felek bir sayfaya ve güneş ışığı da altın bir cetvele benzetilmiştir. Bu beyitte feleği asıl aydınlatanın güneş ışığı değil Debir-i Çarh yani Merkür, Utarid olduğu belirtiliyor. Bu gezegen feleğin kâtibi sayılıp ikinci felekte yer edinir ve güzel söz ve yazının sembolüdür.²⁵ Cetvel çekmek tabiri eskiden tezhîp usulünde süslemenin iç ve dış taraflarına düz çizgiler çekmektir ve bu işlem için altın suyundan faydalanılırdı.²⁶ Şair bu malzemelerden yola çıkarak güneşin doğuşunu katibin sayfaya altın suyuyla cetvel çizmesine benzetmiş.

1.5.4 Dolab

Olup gülzâr-ı dehri çeşme-i hûrşîd ile dâ`ir
Cihân bâgını ser-sebz itdi dolâb-ı semâ devri

G.399/4

(Dünya bahçesi güneş çeşmesi ile dönüp sema dolabı dünya bağına yemyeşil yaptı.)

Sema bir dolaba benzetilmiş. Dolap hile, kuyu veya su çıkarma aparatı olup Divan Edebiyatı'nda sıklıkla bu manada kullanılır.²⁷ Feleğin dönmesiyle mevsimlerin oluşmasına atıfta bulunarak yağın yağmurun da tesiriyle ilkbaharda dünyanın yemyeşil olduğu, adeta bir gül bahçesine döndüğü anlatılıyor.

1.5.5 Evrâk, (Sahîfe)

Evrâk-ı sipihri karala her gice Yahyâ
Ah-ı dil-i sevdâ-zedeyi kilik ü devât it

²⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 14. Baskı, İstanbul, Kapı Yay., 2005 s. 465

²⁶ Pala a.e. s. 85

²⁷ Pala a.e. s.124

(Ey Yahya! Âşığın gönlündeki âhı divit ve kalem yaparak felek kâğıtlarını her gece karala.)

Felek bir kağıda teşbih edilmiştir. Âşık acı çektiğinden yüreğinden çıkan ah duman şeklindedir ve bu ah göklere ulaşarak âşık bu ahı kalemle gök sahifesine yazdığından dolayı gece olur.²⁸ Sineden çıkan ah rengi dolayısıyla mürekkep gibi telakki edilmiş.

1.5.6 Gûy

Gûy-ı gerdûna dahı urulmadan çevgân-ı `aşk
Dil ham-ı gîsûn ile olmuşdı ser-gerdân-ı `aşk

G.177/1

(Aşk değneği felek topuna dahi vurulmadan [önce] gönül, kıvrımlı kâkülünden dolayı aşk sersemi olmuştu.)

Felek bir topa, aşk ise çevgana benzetilmiştir. Çevgan oyunu eskiden 4 ile 10 kişilik takımlarla at sırtında oynanan ve topun hedefe sürüldüğü bir tür oyundur.²⁹ Gelenekte sevgilinin saçları siyah ve kıvrım kıvrımdır. Bu yüzden âşık aşkından dolayı perişan olmuş, sersemleşmiştir. Çevgan oyununda vurulan topun zamanla eskimesi ve parçalanması gibi âşık da sevgilinin saçlarının baş döndürücü etkisinden dolayı vurulan top gibi perişan olup sağa sola savrulmaktadır.

1.5.7 Gülşen, (Gülzâr)

Gülşen-i dehrden yeter bana o gonca bâgbân
Yok dime isteyenlere gülleri deste deste vir

G.109/4

(Bahçıvan! Dünya'nın gül bahçesinden o gonca bana yeter. (Diğer] gülleri isteyenlere yok demeyip deste deste ver.)

Beyitte dünya bir gül bahçesine benzetilmiştir. Şair bahçenin sadece açılmamış gülünü murat ediyor. Gonca tam açılmamış, yeni açılmakta olan çiçektir, güldür. Bu

²⁸ Abdullah Eren, *Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2004 s. 396

²⁹ İskender Pala, *a.g.e.* s. 102

yüzden gelenekte sevgilinin ağzına benzetilir. Kırmızı renginden dolayı da sevgilinin yüzü ve yanağıdır. Şair için dünya bahçesindeki en güzel gül gonca gibi olan sevgilidir. Gül gibi olan sevgilinin olduğu yer gül bahçesidir. Bu yüzden sevgilinin bulunduğu devir gül devri, yaşadığı yer de gül bahçesidir.

1.5.8 Hânkâh

Hânkâh-ı dehr toldı nâle-i `uşşâkdan
Câygâh-ı şîven ü menzilgeh-i mâtem gibi

G.420/4

(Dünya tekkesi matem ve inleme yeri gibi 'âşıkların iniltileriyle doldu.)

Felek bir tekkeye benzetilmiştir. Bu felek âşıkların âh u vâhı ile dolup taşı. Dünyevî olarak baktığımızda âşık sevgiliden mahrumdur. Bu hicrandan dolayı inleyip feryâd u figan eder. Tasavvufî açıdan baktığımızda bu âşıkların iniltileri bir nevi dergah ve tekkelerde zikir yaparken zakirlerin iniltisine benziyor. Âşıklar vuslata eremedikleri için bu dünya onlar için bir hüznün yeridir. Bu beyitte hayata karşı bir olumsuz bakış söz konusudur. Âşıklar için hakiki menzil ahirettir. İnsan asıl yurdundan yani bezm-i elestten bu dünyaya gönderildiği için burası aslında bir sürgün mahallidir. Bu sürgün mahallinde âşıklar dertlerinden dolayı inlerler ve hakiki vuslat olan Allah'ı arzularlar.

1.5.9 Kavs

Dest-i kahrınla `adû kaddini ham itmek nedür
Kuvvet-i bâzûna nisbet kavs-i çarh olmaya saht

G.29/4

(Kahr elinle düşmanın boyunu eğmek nedir? Gücüne, kuvvetine nispeten çarh yayı[nın eğilmesi bile] zor değildir.)

Şair burada düşmanın boyunun eğilmesiyle yayın eğik olması arasında bağ kuruyor. Şair bu beyitte feleği bir yaya kahrı bir ele benzetiyor. Sevgilinin düşmanın boyunu eğmesi onun için hiç de zor değildir. Hatta sevgilinin elinde feleğin yayını eğmek bile kolaydır. Burada el üzerinden sevgilinin kahr gücü vurgulandığından kahr

bir el olarak düşünölmüştür. Nedir diye soru sorularak tecahöl-i ‘ârif yoluyla sevgilinin feleğin yayını dahi egebilmesi mübalağa sanatıdır.

1.5.10 Sakf

Şu`â`ı olup mün`akis sanma mihr

Olur şemse-i tâk u sakf-ı sipihr

S./24

(Güneşin ışığını yansıtarak feleğin çatısı ve kubbe süsü olacağını sanma.)

Felek herşeyi kuşatması yönünden bir çatıya benzetilmiştir.

1.5.11 Leğen

Şevk-i ruhunla şem`-i şeb-ârâdur kamer

Pervâne her taraf ana encüm felek leğen

G.264/4

(Ay senin yanağının şevkiyle geceyi süsleyen bir mumdur. Yıldızlar etrafında olan pervanelerdir. Felek ise şamdan gibidir.

Bu beyitte ay geceyi süsleyip aydınlatan bir muma benzetilmiş ve etrafını aydınlatması hüsn-i ta’lil sanatı yapılarak sevgilinin aşkına bağlanmıştır. Felek ise bir şamdan olarak tasavvur edilmiş. Feleğin Ay, Güneş ve Yıldızlar’ı kuşatıp içine alması leğene teşbih edilme sebebidir. Şevk kelimesinin ışık manası da mevcut, yani burada ayın parıltısının sevgilinin yanağının parıltısından aldığı vurgulanarak hüsn-i ta’lil yapılıyor. Dolayısıyla yanak kapalı istiare yoluyla güneşe benzetiliyor.

1.5.12 Mihmân-hâne

Şâh-râh-ı `aşkda câna konardı derd ü gam

Dahı bünyâd olmamışdı dehr mihmân-hânesi

G.438/4

(Sipihr misafirhanesi henüz inşa edilmemişken aşk caddesinde dert ve gam cana konardı.)

Dünya bir misafirhaneye benzetilmiştir. Zira dünya gelip geçicidir ve gelen sürekli kalmaz. İnsanoğlu kfile kfile doğar, yaşar ve nihayetinde ölür. Bununla

beraber aşk bir yola benzetilmiştir. Bu yolda dert ve tasa eksik olmaz. Aşk yolu meşakkatli bir yoldur ve dert taşlarıyla doludur.

1.5.13 Pehlevân

Gerden-i hurşîde zencîr-i şu`â'ı bend idüp

Pehlevân-ı çarhı gör şîr-i jiyânın gezdürür

G.99/3

(Çarh pehlivanı güneşin boynuna ışık zincirini bağlayıp öfkeli aslanını gezdirir.)

Felek bir pehlivana, ışık da bir zincire benzetilmiştir. Feleğin güneşi hareket ettirmesi ve güneşin verdiği ışık bir pehlivanın güneşin aslan burcunda olması vesilesiyle aslanın boynuna tasma takıp onu gezdirmesine benzetilmiştir. Felek büyüklüğü ve genişliği dolayısıyla cüsseli bir pehlivan gibi tasavvur edilmiştir.

1.5.14 Sâkî

Kâse kâse bana kan yutdurdı sâkî-i felek

Eşk-i çeşmüm sîneden n'ola gelürse dem gibi

G.420/3

(Felek sakisi bana kadeh kadeh kan yutturdu. Gözyaşım sinemden kan gibi çıksa bunda şaşılacak ne var?)

“Kan yutmak” elem ve ıztıraba tahammül etmek yerinde kullanılan tabirdir.³⁰ Çok fazla dert, eziyet çekmek, kederlenmektir. Felek de bir sakiye benzetilmiştir. Saki meyhanede kadehleri elden ele döndürerek insanlara şarap vererek onları nasıl sarhoş ediyorsa dönen felek de insanlara şarap yerine dert ve keder verip türlü eziyetler eder. Felek sakisi âşığa çok fazla dert ve sıkıntı vermekte olup âşık bundan şikayetçidir. Bunun yanında feleğe sitem etmek için “kahpe felek” tabirini de kullanırız. İslam’da kader ve Allah’a isyan yasaklandığı için insanlar feleğe isyan edip sitemde bulunurlar.

1.5.15 Şahne

Mest-i aşk oldunsa Yahyâ-veş açılma kimseye

Şahne-i devrân sakın bûy-ı dehânun tuymasun

³⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul, MEB Yay. 1971, Cilt 2, s. 163

(Yahya gibi aşk sarhoşu olduysan kimseye açılma. Devran bekçisi sakın ağız kokunu duymasın.)

Felek burada bir inzibat memuruna benzetilmiş. Şahne, Osmanlı'da şarabın yasak olmasıyla alakalı olarak şiirde geçer.³¹ Felek bekçisi ağız kokunu duymasın derken içki içenin ağız kokusundan tanınacağı ve şer'an yasak olduğu için cezalandırılabilceği endişesi taşıyor. İnzibat memurlarının insanlara rahat vermemesi, eğlencelerine mani olması gibi felek de insanlara rahat ve gün yüzü göstermez. Onları adeta cezalandırır. Bu yönden felek inzibat memuruna teşbih edilmiştir.

1.5.16 Şeh

Kanâ't gencine mâlik olup künc-i selâmetde
Fakîr olur şeh-i devrâna baş egmez gedâlar da

G.346/4

(Kanaat hazinesine sahip olup selamet köşesinde dilenciler de fakir olur [ama] devrin padişahına baş eğmez.)

Burada devran şah, sultana, kanaat hazineye ve selamet bir köşeye benzetilmiştir. Devran, azameti ve haşmetinden ötürü sultan olarak tasavvur edilmiştir. Beyitte kanaatin asıl zenginlik olup bu yüzden bir hazine olduğu ve bu dünya menfaati için feleğe yani alçak dünyaya baş eğmeyeceğini, açgözlülüğe tamah etmeyeceğini vurguluyor. Zira açgözlülük insanı felaket ve uçuruma sürükler. Yahya'nın bu beyti Bâkî'nin şu beytine bnzer:

Baş egmezüz edânîye dünyâ-yı dîn için
Allâhadur tevekkülümüz i'timâdumuz³²

1.5.17 Tekâver

Tekâver-i felege oldu devlet ile süvâr
Sevâd-ı magribe dek ide tâ ki `azm-i sefer

S./2

(Baht açıklığıyla felek atına binip batı illerine kadar sefer etsin.)

31 İskender Pala, a.g.e., s. 418

32 Sabahattin Küçük, *Bâkî Divanı*, 1. Baskı, Ankara, TDK Yay., 1994, s.218

Bu beyitte felek binilecek bir ata benzetilmiştir. Bu felek atını kullanan kişinin batı illerine sefere çıkmasını istemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN

2.1 ÂH

Kelime manası ‘‘âh, yazık’’ olan acı, keder ve sıkıntı bildiren ünlemdir. Çeşitli benzetmelerle kullanılan bu kelime ‘âşığın ruh halini ortaya koyar. Âşığın önemli vasıflarından birisi de âh edip inlemesidir. Bu inilti ateş ve duman halini alıp göğe kadar yükselir.

2.1.1 Bâd

Gice pey-der-pey şihâbı göricek itdüm hayâl

Bâd-ı âhum itdi kandîl-i Süreyyâyı şikest

G.28/3

(Gece, ardı ardına kayan yıldızları görünce görünce âh rüzgarımın Süreyya’yı kıldığını hayal ettim.)

Âh bir rüzgara ve Süreyyâ da kandile benzetilmiştir. Süreyya, Ülker ve Pervin olarak da bilinen Kuzey Yarım Küre’de bir yıldız kümesidir.³³ Âşığın âhı öyle ateşli ve kuvvetli ki bu yıldız kümesinin kandilini bile kırabilecek güçtedir. Esen bir rüzgarın kandili devirip kırması gibi âşığın âh rüzgarı da şiddetli olmasından dolayı Süreyya kandilini kırmıştır. Aynı zamanda âşığın âhı o derece yakıcı ki bütün gezegeni yakıp aydınlatabilecek kudrete sahiptir. Bu şekilde mübalağa sanatı yapılmıştır.

2.1.2 Dûd, (duhân)

Dûd-ı âhında görünür pîç ü tâb-ı ıztırâb

Var ise bî-çâre gönlüm âhınun hem-râhıdur

G.81/3

(Âhının dumanında ızdırıp görünen çaresiz gönlüm âhın yoldaşı olmuş gibidir.)

Âh ateşli olduğu için gönülden çıkıp duman şeklini alarak göklere yükselir. Bu yüzden âh dumana benzetilmiştir. Bu âhın kaynağı âşığın çektiği dert, ıstırap ve sıkıntılardır. ‘Âşığın âh dumanında dert ve keder görünür. Şair var ise diyerek gönlünün

33 İskender Pala, a.g.e., s.415

bu âh ateşiyle yanıp kül olduğunu ve ondan eser kaldı ise bu âhın yol arkadaşı olduğunu söylüyor.

2.1.3 Sille

Sille-i âh-ı dilümden ey rakîb eyle hazer

Dâ`iren bil gögsünü germe inen mânend-i def

G.172/4

(Ey rakip! Gönül âhımın tokadından çekinip haddini bil. Göğsünü daire gibi def gibi çok germe.)

Bu beyitte âşık ve rakip ikilisini görüyoruz. Âşık rakibe seslenerek gönül âhının tokadından sakınması gerektiğini söylüyor. Aslında onu tehdit ediyor. Bu âh tokat gibi şiddetlidir ve onun suratında sert bir şekilde patlayabilir. Âh bir tokada, âşığın göğsünü gemesi de defe benzetilmiştir.

2.1.4 Şerâr, (Şu'le, Şerer, Şerernâk)

Biri hurşîd-i `âlem-tâb u biri mâh-ı bedr olmuş

Çıkup iki şerer eflâke âh-ı pür-şerârımdan

G.280/3

(Kıvılcım dolu âhımdan iki kıvılcım feleğe çıkıp biri 'âlemi aydınlatan güneş biri de dolunay olmuştur.)

Âşığın ateşli âhı göklere kadar çıkar. Âşığın aşkı ve gamı ateş gibidir. Âşığın âhı burada bir kıvılcıma, ateşe benzetilmiştir. Zira ateşin ısıtma ve aydınlatma özelliği vardır. Âşığının âh kıvılcımlarından ikisi feleğe çıkıp bunlar güneş ve ay olmuşlardır. Bu ay ve güneş âşığın âhından çıkan iki kıvılcımdan başka bir şey değildir. Sadece bu iki kıvılcım koskoca 'âlemi aydınlatan ay ve güneş olmuşlardır. Âşığın bu iki âhı sayesinde koskoca 'âlem ısınıp aydınlanmaktadır. Bu beyitte gulûv derecesinde mübalağa sanatına başvurulmuştur.

2.1.5 Tîr

İtmesün seng-i havâdis câm-ı sahbâyı şikest

Yohsa eyler tîr-i âhum çarh-ı mînâyı şikest

G.28/1

(Havâdis taşı şarap kadehini kırmasın. Yoksa âhımın oku billursan feleği kırar.)

Şair bu beyitte de âhı bir oka benzetiyor. Okun hedefine varması gibi göklere çıkan bu âh billurdan, camdan imal olunmuş şişeye benzeyen feleği delip paramparça edebilir. Burada da âhın göklere çıkıp onu paramparça etmesi mübalağa sanatına örnektir.

2.2 ÂRÂM

Bkz. Aşk mad. Sultân

2.3 ÂRZÛ

Sözlükte istek, heves, dilek manasına gelir. Yahya Divanı'nda Çevgân'a benzetilmiştir.

2.3.1 Çevgân

Seyr ideli şehâ ham-ı zülfünde hâlünü

Çevgân-ı ârzûyle ser-geşte gûy-ı gül

G.224/3

(Ey şâh! Senin kıvrımlı saçlarının arasındaki benini seyredeli gül topunun arzu değneği ile başı dönmüştür.)

Çevgân, ucu eğri değnektir. Karşılıklı 4 ve 10 kişilik takımlarla at sırtında oynanan ve ellerdeki değneklerle topun hedefe sürüldüğü oyuna denir.³⁴ Bu beyitte arzu, çevgan oyununa, gül ise bir topa benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü genellikle güle benzetilir ancak burada gül sevgilinin yüzünden ve beninden başı dönmüştür. Günden daha güzel olan o simsiyah ben, gülü dahi hayran bırakmıştır, başını döndürmüş ve adeta çevgan gibi sağa sola sallanmıştır.

2.4 AŞK, (MAHABBET, MİHR)

Aşk, bir kimse veya nesneye karşı duyulan aşırı istek ya da bağımlılıktır. Divan Edebiyatı'nın temel konularından birisidir. Şiirlerde gah ilahi gah mecazi aşk işlenir. Divanlar'da aşk, âşık, sevgili ve ağyar arasında geçen macera iken bu aşk Allah'a, Hz. Muhammed'e de olabilir. Aşk yolu çetin ve engellerle doludur. Bu yolun yolcusu çok

³⁴ Pala, a.e., s. 102

acı çeker. Bu meşakkatli yol insanı kemale erdiren yoldur da. Aşk, şiirlerde farklı nesne ve kavramlara benzetilmiştir. Bazen demirci olup delilik zinciri işlemiş, bazen de ateş olup âşğın gönlünü yakmıştır. Deniz olup âşğı boğmuşken bir de çarşı, pazar olmuştur. Köstek olup âşğı kendine bağlamıştır. Pazu gibi olup âşğı zayıflatmış, oyun olmuştur. Dâm olup âşğı tuzağa düşürmüş, etek olup tutulacak bir nesne olmuş ve anne olup âşğı beslemiştir. Ders olup okunmuş, çöl olup Mecnun gibi kaçılacak yer olmuştur. Bunun yanında devlet olup şans getirip inci gibi değerli olmuş, kadehin dibindeki tortu olup neşe vermiştir. Bıçkı gibi keskin olup âşğın gönlünü paramparça eden, bir hazine ve o hazinenin en değerli cevheri de, gül bahçesi gibi olup sevgilinin gül yanaklarını andıran da yine aşk olmuştur. Gam taşlarından korunan bir ev, devlet kuşu ve mürşidin bulunduğu bir tekke olmuştur. Aşk yüce mertebesinden dolayı padişah, bir sanat ve okunan bir kitap olmuştur. Aşk çengel olup insanı kendine çekmiştir. Afyon olup insana keyif vermiştir. Üzerinde âşğın dolaştığı bir alan, insanı sarhoş eden bir meyhane ve koskoca ‘âlemi aydınlatan bir güneş olmuştur. Mühre olup gönlü parlatmış, kuş olup uçmuş ve madeni eriten bir ateş kabı olmuştur. Yol olup yaşam tarzı olmuş, sığınılacak bir gölge ve en değerli sermaye olmuştur. Aşk, sevgiliyle âşık arasındaki bağ yani iplik, coşan bir sel ve sırmakeştir. Âşğı koruyan bir silah, ticaret yapan bir tüccar ve gönül tahtının sultanı olmuştur. Aşk beyitlerde bir doğan, yanan bir mum, tatlı bir şerbet, âşğın gönlünü diken bir ok, felaket getiren bir tufan ve nâmahremin giremediği bir harem olmuştur. Beyitlerde aşkın 52 somut unsura teşbih edildiği tespit edilmiştir.

2.4.1 Âhenger

Düşdi dâmân-ı dile bir şereri sûz-efgen

Aşk âhengeri zencîr-i cünûn işlerken

M./25

(Aşk demircisi delilik zincirini işlerken gönül eteğine bir ateş kıvılcımı düştü.)

Bu beyitte aşk bir demirciye, delilik zincire, gönül ise bir eteğe benzetilmiştir. Demire ateşte dövülerek şekil verilir. Bunun gibi aşk da insanın gönlüne vurulduğunda

insanı olgunlaştırır. İnsanı insan eder. Aynı zamanda delilik halidir. Aşk ateşi insanın gönlüne düştüğü zaman onu yakar, aklını başından alır. Bu yüzden Leyla ile Mecnûn hikâyesindeki Kays’a deli anlamına gelen Mecnûn denmiştir. Eskiden insanlar delileri kimseye zarar vermemeleri için zincire bağlardı. Aşk bir cinnet hâlidir.

2.4.2 Âteş

Her katresi gûyâ ki bir âteş-pâre

Aşk âteşini göz yaşı itmez itfâ

G.1/2

(Her damlası sanki bir ateş parçası olduğundan aşk ateşini gözyaşı söndüremez.)

Aşk gönülde yanan bir ateştir. Bu ateş âşığın gönlünü yakar kavurur. Âşık ne kadar çok ağlasa da bu ateşi söndüremez. Bu ateşi gözyaşı ve su söndürmeye yetmez. Aslında gözyaşı da içten geldiği için ateşlidir. Ateşin bir nesneyi yakıp kül etmesi gibi aşk da âşığı yakar bitirir. Aşk ateşinin olduğu yer de âşığın gönlü ve canıdır.³⁵ Yahya’nın bu beyti Fuzûlî’nin Su Kasidesi’nin ilk beytiyle benzerlik gösterir.

‘‘Saçma ey göz eşkten gönlümdeki odlara su
Kim bu denli tutuşan odlara kılmaz çâre su’’³⁶

2.4.3 Bâb

Es-salâ dest-i irâdetle açıldı bâb-ı aşk

Eylesün cânân ile cân sohbetin erbâb-ı aşk

G.175/1

(Es-sala! İrade eliyle aşkın kapısı açıldı. Aşk erbâbı cân sohbetini cânân ile eylesin.)

Aşk, bir kapıya benzetilmiştir. O kapıyı açacak olan ise irade elidir. Es-Salâ namaz demektir. Aşk erbabı namaza durduklarında elleriyle iftitah tekbiri yaparken dünya ve ona ait herşeyi geride bıraktığını hal diliyle anlatıyor. Yalnızca Allah’ın kapısına yönelmiş olan bu âşıklar namaz kılarken Allah kelamını okuyarak adeta yüce

³⁵Nejat Sefercioğlu, *Nev’î Divânı’nın Tahlili*, 1. Baskı Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1990 s.10

³⁶ *Fuzûlî Divanı*, Yay. Haz.: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, ve ark., , Ankara, Akçağ Yay., 1990 s.31

yaradanla sohbet ederler. Âşıkların yöneldiği bu kapı hakikate gidilen yerdir. Bu yüzden aşk bir kapıya teşbih edilir.

2.4.4 Bâde,(Mey, Şarâb, Mül)

Mest-i şarâb-ı aşkdur zülfüne bağla gönlünü
Şâhne-i gamzesine Yahyâ anı dest-beste vir

G109/5

([Ey] Yahya! Aşk şarabının sarhoşu olduğundan gönlünü [sevgilinin] saçına bağlayarak onun gamzesinin bekçisine eli bağlı olarak ver.)

Yahya aşk şarabından mest olmuştur. Aşk ve şarap insanı kendinden geçirip akıl melekesini geri plana atar, hissiyatı öne çıkarır. Aşk şarap gibi insanın aklını ve iradesini alır. Âşık olan Yahya gönlünü sevgilinin kıvrımlı olup çengele benzeyen saçlarına bağlayıp orada kalmak istiyor. Sevgilinin âşığı teslim alan yan bakışı da inzibat memurudur. Zira sevgilinin gamzesi âşığın iradesini elinden alır, onu esir eder. Yahya bu bakışlara teslim olmayı kendisine öğütler. Buradan hareketle şairin yaşadığı dönemde içkinin yasak olduğu ve bu yasağı çiğneyenlerin inzibat memurları tarafından yakalandığını anlıyoruz.

2.4.5 Bahr, (‘Ummân, Deryâ)

Deşt-i hevâda kendüyi gösterdi bir zamân
Mahv oldı bahr-i aşka irişince cûy-ı gül

G.224/4

(Gül nehri hevâ çölünde bir zaman kendini gösterip aşk denizine varınca yok oldu).

Bu beyitte aşk bir denize benzetilmiştir. Zira aşk, kendisine müptela olanları gark etme özelliğine sahiptir. Tehlikelidir ve orada fırtınalar, girdaplar oluşur. Âşık olan kişi bu deryada yok olur gider. Gül nehrinin denize karışıp yok olması gibi insan da bu aşk denizine girdiğinde mahvolup yok olur. Heva aşk gibi değildir. Kuru bir istekten, sevgiden başka birşey değildir. Bu yüzden bir çöl gibidir.

2.4.6 Bâzâr

Ol şâh-ı hüsn nice bilür kıymetün senün

Bâzâr-ı aşk içinde mezâd olmadun gönül

G.216/2

(Gönül! O güzellik sultanı senin kıymetini nasıl bilir? Aşk pazarı içinde satılmadın.)

Şair burada sevgilinin kendisine kıymet vermediğinden şikâyetçidir. Ona hiç ilgi göstermemekte ve yüz vermemektedir. Aşk pazar ve çarşıya benzetiyor. Aşk satılabilen, değeri olan bir mal, eşya; gönlünü ise satılamayan adi bir mal gibi görmektedir. Adi malın insanlar tarafından değer verilmeyip satın alınmaması gibi âşığın aşkı da sevgili gözünde o nispette basit ve değersizdir.

2.4.7 Bâzû

Pençesin meydân-ı istignâda kimse burmadı

Kuvvet-i bâzû-yı aşkun itdi Yahyâ'yı zebûn

G.263/5

(Yahya'nın) pençesini istigña meydanında kimse bük(e)medi. Senin aşk pazılarının kuvveti Yahya'yı güçsüz eyledi.)

Yahya istigña sahibidir. Yani tokgözlüdür, sevgilinin aşk ve ilgisinden başka hiçbirşeye muhtaç değildir. Sevgilinin cevri ü cefası bile ona nimettir. Çok müstağni olduğu için istignası geniş bir alana benzetilmiştir. Bir âşık olan Yahya duyduğu aşkın şiddetinden zayıf düşmüştür. Zira sevgiliden bir alaka göremez. Beyitte aşkın pazıya benzetilmesinin sebebi aşkın gücünden ve şiddetindendir. Kuvvet ve zebun kelimeleri arasında tezat sanatı yapılmıştır.

2.4.8 Pây-bend

Pây-bend-i `aşkdan bir dahı olur mı halâs

Kâkül-i pür-pîç-i müşgîn-târa düşdi gönlimüz

G.153/4

(Aşk kösteğinden hiç kurtuluş olur mu? [Zira] Siyah ve kıvrımlı olan misk kokulu saçlarına gönlimüz düştü.)

Gönlü düşmek âşık olmak manasına gelen bir deyimdir.³⁷ Âşık sevgilinin simsiyah, kıvrımlı ve misk kokulu olan tuzaklarla dolu saçlarına düşüp âşık olmuştur. Bu aşka düşen bundan kurtulamaz. Çünkü kösteğin bir şeyi bağlaması gibi sevgilinin aşkı da onu sevgilinin karanlık saçlarına bağlayıp oraya mahkum etmiştir. klasik edebiyatta sevgilinin saçları kıvrımlı olup âşığa orada tuzak kurar. Aynı zamanda çengel gibi olan o kıvrımlar âşığın gönlünü paramparça eder. Âşığın saçlara düşmesinin bir diğer sebebi de saçların siyah olmasıdır. Siyah karanlıktır ve karanlıkta insan önünü göremeyip düşer. Yahya Efendi, gönlü düşmek deyimini hem saça düşmek hem de âşık olmak şeklinde tevriyeli kullanmıştır.

2.4.9 Bezm

Bezm-i aşka nitekim pervâne geldün ey gönül
Yan yakıl ol şem`-i hüsne yana geldün ey gönül

G.217/1

(Ey gönül! aşk meclisine pervane gibi geldin. [O hâlde] güzelliğin mumuna yan yakıl.)

Aşk bir meclise, güzellik muma, âşık da açık istiare yoluyla pervaneye benzetilmiştir. Pervane yanan mumun etrafında dönüp kendisini o ateşe atarak yakar. Âşık da pervane gibi yanan o güzellik mumu yani sevgili için kendisini yakar. Mumun yanıcı ve aydınlatıcı olması gibi aşk da o mecliste yanıp orayı aydınlatır. Bu mecliste eğlenceler düzenlenip şarap içilir. Böylece âşıklar, sarhoş olup gam ve kederlerini unuturlar. Bu yönden aşk içkili bir meclise teşbih edilmiştir.

2.4.10 Câm, (Peymâne)

Dostum yolunda ölmek ihtiyâr itdüm diyen
Câm-ı aşkun nûş idüp bî-ihtiyâr olsun hele

G.315/5

(Dostum! Yolunda ölmeyi seçtim diyen evvela aşkın kadehini içip iradesiz olsun.)

³⁷ Kubbealtı Lugatı, "Gönül", (Çevirimiçi), <http://www.lugatim.com/s/G%C3%96N%C3%9CL> Son Erişim Tarihi: 04.02.2019

Beyitte aşk bir şarap kadehine benzetilmiştir. Sevgilinin yolunda ölmek isteyen kişinin evvela aşk şarabından içip kendini kaybedecek kadar sarhoş olması gerekir. Kendi canından vazgeçecek kadar sevmeyen kişi âşık değildir. Âşık olabilmek için de aşk şarabından kana kana içip âşğın kendi benliğinden sıyrılması gerekir. Aşk aslında haddinden fazla sevmeye duyusudur. Âşık olan kişi akıldan ziyade duygularıyla hareket eder, aklı devre dışı bırakır. Bu yönüyle şarabın verdiği sarhoşluk haline benzer. İki durumda da akıl devre dışı kalır, hissiyat ön plana çıkar. Ancak Âşıklık için de bu halin gerekli olduğu şiirde vurgulanıyor.

2.4.11 Çevgân

Bkz. Sipihr Mad. Gûy

2.4.12 Dâm

Aşk dâmına tutılmaktan iderken ihtirâz
Dâne-i hâlin görünce dâra düştü gönlimüz

G153/3

(Aşk tuzağına tutulmaktan çekinirken tane gibi benini görünce gönlümüz dara düştü.)

Aşk, bir tuzaktır. Ansızın âşığı yakalar. Şair burada aşka yakalanmaktan korktuğunu belirtse de sevgilinin kara benini görünce kendini alamayıp bu tuzağa düşer. Sevgilinin yüzündeki tane gibi olan o siyah nokta kuşların taneyi görünce tuzağa düşüp yakalanması gibi âşığı da tuzağa düşürüp aşk hastalığına esir etmiştir. Dara düşmek zor bir durumla karşı karşıya kalmak, daha büyük belaya uğramak³⁸ manasında bir deyimdir. Şair dara düştü gönlümüz derken hem benin küçüklüğünü hem de zor bir durumda olduğunu anlatıyor.

2.4.13 Dâmân

‘Aşk dâmânını elden koma kim neyl-i kemal
Heves-i bî-kesel ü himmet-i üstâd ister

G.85/3

(Aşk eteğini elden bırakma ki kemale erişmek uyuşuk olmayan bir heves ve bir üstad himmeti ister.)

38 Ufuk Kemal Ankaralı, “Şeyhülislam Yahya Divan’ında Türkçe Deyimler ve Atasözleri, Girne Amerikan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2013, s.90

Aşk bir eteğe benzetilmiştir. Şair bu eteğe sarılmayı öğütler. Ancak bunun için ciddi bir gayret ve bir mürşidin himmeti gereklidir. Bu himmet ve gayret ile insan kemale erişir. Aşk eteğinin aşk ateşiyle tutuşarak yok olması gibi kişi de aşk ile Allah'a kavuşup O'nun aşkıyla yanarak **fenafillaha** vasıl olur. Ayrıca dilimizdeki el etek öpmek deyişi de sığınmayı ve itaati belirtir. Aşk eteğine sarılıp bürünen bir mürid mürşidin himmeti ve irşadıyla nefsi dünyevî şeylerden arındırarak kemale erer.

2.4.14 Dâye

Hezâr şîri bu deştün zebûn-ı pençesidür

Ne şîr virdi `aceb tıfl-ı câna dâye-i `aşk

G.182/2

(Acaba aşk dadısı can çocuğuna ne süt verdi ki bu çölün bin arslanı [onun] pençesinin zebunudur.)

Aşk bir çocuğu besleyip emziren süt anneye, can ise bir çocuğa benzetilmiştir. Bir annenin çocuğu emzirip beslemesi gibi aşk da âşığın canını besleyip ona hayat verdiği için süt veren bir anneye; can ise nazik, hassas ve zayıf olduğu için bir çocuğa teşbih edilmiştir. Zorluklar ve tehlikelerle dolu çölde, canı güçlendirip bunlarla başa çıkmasını sağlayan şey aşktır.³⁹

2.4.15 Ders, (Üstâd, Pîr)

Ders-i aşkun müşkilin Yahyâ nice hall eylesün

Söyleyenler kendisin bilmez bilenler söylemez

G.135/5

(Yahya aşk dersinin zorluğunu nasıl çözsün? Söyleyenler kendisini bilmez, bilenler de söylemez.)

Yahya bu beyitte aşkı bir derse hem de anlaşılması çok zor bir derse benzetiyor. Bu meseleyi Yahya nasıl çözsün diyerek kendisinin bunun üstesinden

³⁹ Yeliz Yasak, "Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Aşk", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s.73

gelemeyeceğini söylüyor. Aşkın ne olduğunu söyleyenlerin aslında aşktan habersiz olduğunu, bilenlerin de aşkın ne olduğunu söylemediğini vurguluyor. Zira aşk, anlatılması zor olan bir duygudur. Çünkü aşkı yaşamak gerekir. Aşk, lisan-ı kal ile değil lisan-ı hâl ile anlatılır. Bu hali yaşayan onu bilir. Bu aşk sırrına vakıf olan aşkın ne olduğunu anlatmaz, anlatamaz.

2.4.16 Deşt, (Beyâbân, Sahrâ)

Deşt-i `aşkun Hâtemiyken Kays mihmân olmadı
Bilmedi Leylâ ki ol vâdî Kerem vâdîsidür

G.112/2

(Kays (Mecnun) aşk vadisinin Hâtem-i Tâî'si iken misafir olmadı. Leyla bilmedi ki o vadi Kerem Vadisi'dir.)

Çöl, çok büyük, tehlikeli, sıcak ve Mecnûn'un yaşadığı yer olması sebebiyle aşk bir çöle benzetilir. Kays'ın Leyla'nın aşkından ötürü çöllere, düştüğü bilinen bir vakadır. Şair bu beyitte Kays'ı Hatem-i Tayi gibi görür. Hatem-i Tayi, tam adı Ebû Şeffâne Hâtem bin Abdullah bin Sa'd et-Tâî el-Kahtânî olup⁴⁰ Arap kabilelerinden Tay kabilesinin reisidir ve cömertliği ve keremiyle tanınır.⁴¹ Kays'ın bu vadiye olmasına rağmen Leyla'nın o vadinin kerem vadisi olduğunu bilmediği, bu yüzden oraya gitmediği anlatılıyor. Leyla o vadiye uğrayıp Kays'ın aşkının cömertliğinden hissedar olamamıştır. Leyla bunu bilmiyordu. Bilseydi gidip o cömertlik ve ihsana nail olabilirdi.

2.4.17 Devlet

Ber-murâd olmamak olmaz olıcak himmet-i aşk
Ber-devâm ola hemân himmet idün devlet-i aşk

G.176/1

(Aşk'ın himmeti olunca dileğine kavuşmamak olmaz. Derhal himmet edin ki aşk devleti daimî olsun.)

Âşık, aşkın himmet ve ihsanına vasıl olunca isteği yerine gelmiştir. Aşkın ihsanına erişmek âşık için en büyük nimet olarak kabul edilir. Himmet edin diyerek bu

⁴⁰ Süleyman Tülüçü, "Hâtim et-Tâî", DİA, C.16, s.472-473

⁴¹ İskender Pala, a.g.e. s.198

ihsanın sürmesini ve devlete benzettiği aşkın her daim olmasını temenni eder. Türklerde devlet-i ebed-müddet mefkûresi vardır. Buna göre kişiler fani olsa da devlet ebediyyen var olmalıdır. Padişahlar bu uğurda kardeşlerini ve oğullarını dahi katletmekten imtina etmemişlerdir. Aynı zamanda devlet kendi insanına ihsanda bulunan müşfik bir baba ya da annedir. Bu beyitte aynı zamanda devlet kelimesinin sa'âdet manası vardır. Beyitte de şair bu fikirlerin tesiriyle aşk devletinin, sa'âdetinin ve ihsanının daimi olmasını temenni etmektedir

2.4.18 Dür

Gevher-i maksûdı deryâ-dil olanlardur bulan

Degme bir bahr içre bulunmaz dür-i nâ-yâb-ı `aşk

G.175/3

(Maksat cevherini bulan gönlü geniş olanlardır. Ender bulunan aşk incisi herhangi bir denizde bulunmaz.)

Gönül bir deryaya, maksat bir cevhere, aşk ise bir inciye benzetilmiştir. İnci denizden çıkarılan kıymetli bir taştır. Gönlü deniz gibi geniş olanlar âşıklardır. Âşıkların maksadı da aşktır. İncinin her denizde olmaması gibi inci gibi kıymetli olan aşk da her gönülde bulunmaz. Ona ancak gönlü deniz gibi olan âşıklar sahip olabilir. Aşk, âşık için gönlünde taşıdığı en kıymetli cevherdir. Denizde fırtınaların kopması ve girdapların oluşması gibi âşığın gönlünde de fırtınalar kopar, aşk girdabı oluşur. Âşığın kalbi sonsuz bir ummandır, deryadır. Her insan hakiki manada âşık olamaz. Onun için ayrı bir kalp gerekir. Gevher, bahr, derya, dür kelimeleri arasında tenasüp vardır.

2.4.19 Dürdî

O neşve kim bana dürdî-i derd-i `aşk virür

Şarâb-ı sâfî mey-i hoş-güvârdan gelmez

G.144/4

(Bana o sarhoşluğu aşk derdinin tortusu verir. [O sarhoşluk] saf şarap ve lezzetli içkiden gelmez.)

Şair bu beyitte aşk derdini şarap şişesinde bulunan tortuya benzetir. Çünkü biriken tortu çok lezzetlidir. Aşk derdinden neşeli ve hafif sarhoş olduğunu söylüyor.

Aşk Eski Türk Edebiyatı'nda sıklıkla şaraba benzetilir. Şarabın insanı kendinden geçirmesi gibi aşk da insanı kendinden geçirir. Şairi asıl mest eden saf şarap değil şarap kadehinin dibindeki tortuya benzettiği aşktır. Şarap aynı zamanda tasavvufta ilahi aşktır. Mutasavvıflar Allah aşkıyla kendilerinden geçip aşk sarhoşu olurlar.

2.4.20 Erre

İde erre-i mihnet-i `aşk-ı saht

Der-i mey-kede gibi sînem dü laht

S./56

(Zor aşkın dert bıçkısı meyhane kapısı gibi gönlümü iki parça eyler.)

Aşkın sıkıntısı bir bıçkıya, gönül de bir meyhane kapısına benzetilmiştir. Bıçkının kesmesi, yaralaması hatta ölüme sebep olması aşka benzetilme sebebidir. Bıçağın bir kapıyı kesip parçalara ayırması gibi aşk da meyhane kapısı gibi olan âşığın kalbini keser ve paramparça eder. Aşkın meyhanesini tekke olarak düşünürsek bunu yapmak gerekir. Bu meyhaneye girenin dünyevî hevesâtı ve şehvî hissiyâtı kalpten koparıp atması gerekir. Meyhane'de(tekke) sâkînin (şeyh, mürşid) verdiği şarapla (İlahi aşk) sarhoş olan rinde aşk yolunda lazım olan paramparça olmuş gönüldür.

2.4.20 Fen

Düketdüm yaşımı derdünle şeyh-i fenn-i `aşk oldum

Yanımda Kays-ı şeydâ bî-haber bir tıfl-ı ebceddür

G.119/4

(Senin derdinle ömürümü tüketip aşk ilminin şeyhi oldum. Divane Kays yanımda okumayı öğrenen bir çocuktur.)

Şair yıllardır sevgilinin aşkıyla meşgul olduğu için aşk ilminin üstadı olmuştur. Aşk bir fenne, ilme benzetiliyor. Çünkü aşk da ilim öğrenmek gibi çaba ve kapasite gerekir ve aynı zamanda zordur. Bu yüzden herkes âşık olamaz. Ayrıca Yahya kendisini Kays yani Mecnun ile kıyaslayarak onu alfabeyi yeni öğrenen bir çocuğa benzetiyor. Ebced, Arap alfabesinde harflerin yeniden düzenlenerek oluşturulan sekiz kelimenin ilki olup diğerleri hevvez, huttî, kelemen, sa'fes, karaşet, sehzaz dazığ şeklindedir ve bu

kelimeler alfabenin kolay öğrenilip rakamla ifadesine yarardı.⁴² Şair kendisini Mecnun'la kıyaslayarak kendisinin daha büyük bir âşık olduğunu vurguluyor. Şairler şiirlerinde aşklarını daha üstün göstermek için kendilerini Mecnun ile kıyaslarlar.

2.4.21 Gevher

Sîne bir vîrânedür genc-i nihânîdür gönül
Gevher-i aşk isteyen bilsün ki kânîdür gönül

G.223/1

(Sine bir virane, gönül [ise] gizli bir hazinedir. Aşk cevherini isteyen bilsin ki gönül o madeni içinde barındırır.

Sine virane, aşk cevher ve gönül gizli bir hazineye benzetilmiştir. Şiirde geçen genc-i nihanî, tasavvuf literatüründe sıkça geçen “Ben bir gizli hazine idim ve bilinmemi istedim. İnsanları bilinmem için yarattım.”⁴³ Hadis-i Kudsî olduğu söylenen söze dayanır. Buna göre Allah insanların onu bilip tanınması için yaratmıştır. Sine de viranedir. Hazineler eskiden viranelerde saklanırdı. Aşkın keder ve cefasından yıkılmıştır. Gizli hazine gönüldedir. Yani Allah gönüldedir. Bunun kaynağı “ Ben yere, göğe sığmam ancak mümin kulumun kalbine sığarım” diye bilinen bir başka Hadis-i Kudsî olduğu bildirilen söze dayanır. Allah, orada tecelli eder. O gönül hazinesinin cevheri de Allah aşkıdır.

2.4.22 Gülşen, (Gülzâr)

Gülşen-i âlem-i aşkun benüm ol bülbülü kim
‘Âlemün bir bilürim kışını da yazını da

G.365/4

(Ben aşk 'âleminin gül bahçesininin o bülbülüüyüm ki [bu] 'âlemin kışını da yazını da bir bilirim.)

Şair kendisini bülbüle, aşkı da ‘âlemin gül bahçesine benzeterek klasik edebiyatta sıklıkla başvuru olan gül ile bülbül hikâyesine telmihte bulunuyor. Aşkın gül bahçesine benzetilmesinin sebebi sevgilinin yüzü gibi güllerin olması, baharı

42 Pala, a.e. s.128

43 İsmail Hakkı Bursevî, **Kenz-i Mahfî Gizli Hazine**, Sadeleştiren Abdulkadir Çiçek, İstanbul, Rahmet Yayınları, 1967, s.12

müjdelemesi ve bu mevsimde eğlence meclislerinin düzenlenip kendisinin bülbül gibi gül yüzlü sevgiliye nağmeler söylemesidir. Bülbül gül için gâh nağmeler söyler gâh feryad u figan eder. Yazdan ve kıştan kastedilen dünyada yaşadığı sevinç ve kederlerdir. Şairin bu dünyada bazen mutlu olduğu bazen de mutsuz olduğunu anlıyoruz. Gülşen ve bülbül kelimeleriyle tenasüp, yaz ve kış kelimeleriyle de tezat sanatı yapılmıştır.

2.4.23 Hâne

Zarar virmez ana seyl-i sirişk-i âşık-ı şeydâ
Esâsı seng-i gamla muhkem olmuş hâne-i aşkun

G.207/3

(Divane âşığın gözyaşı seli aşk evine zarar vermez. [Çünkü] temeli gam taşıyla sağlamlaştırılmıştır.)

Beyitlerde birçok benzetmeye konu olan aşk burada bir eve, gam taş, âşığın gözyaşları ise sele benzetilmiştir. Âşığın gözyaşlarının sele teşbihi mübalağa sanatı yoluyla onun dertli olup çok fazla ağlaması sebebiyledir. Ancak bu gözyaşları sel misali akarak her şeyi yıkıp sürüklese de aşk evine zarar veremez. Evin sığınak olması misali aşk da âşık için sığınaktır. O aşk evi ki onu koruyan gam taşlarıdır. Gamin taş benzetilmesi de ağırlığı ve sağlamlığı sebebiyledir. Âşık aşkından ve çektiği ıstıraptan ötürü çok ağlasa da bu hiçbir şekilde aşkına ve duyduğu muhabbete zarar veremeyip bunu azaltamaz. Aslında aşkın olduğu kalpte de gam, keder eksik olmaz.

2.4.24 Hânkâh

Çü pîr-i hânkâh-ı `aşkun itdüm lutfına tekye
Bu abdâlı da mahrûm eyleme esrâr-ı `aşkundan

G.300/2

(Aşk tekkesinin mürşidinin lutfuna itimad ettiğim için bu abdalı da aşkın sırlarından mahrum eyleme.)

Şair aşkı tekkeye benzetiyor. Bu tekkenin şeyhinden lütuf bekliyor. Kendisini derviş olarak gören Yahya aşkın sırlarına vakıf olmak için şeyhinden bir himmet bekliyor. Sırlar manası yanında esrar, amacından sapmış bazı tekkelerde içildiğinden

bazı beyitlerde tevriyeli kullanılmıştır.⁴⁴ Burada da abdalın aşk esrarını çekmek istediği manası da çıkar. Ancak gerçek tasavvuf ehlinin yegane amacı aşktır. Onlar İlâhi aşk şarabına susamış kimselerdir. Bu yüzden çok çetrefilli olan aşk yolunda her türlü eza, cefa ve ayıplanmaya katlanırlar. Onlar için asıl amaç aşk yolunda fena olup **fenafillaha**, ardından **bekabillaha** yani Allah'ta sonsuzluğa vasıl olmaktır. Aşk insana sevinç vermesi, kederi unutturması, insanı kendinden geçirmesi sebebiyle esrara benzetilmiştir.

2.4.25 Hümâ

Hümâ-yı 'aşk besdür âşiyân-sâz-ı ser-i Yahyâ

Ne lâzım kendüsine Kays-âsâ derd-i ser virmek

G.205/5

(Yahya'nın başında yuva yapan aşk hüması yeter. Kendisine Kays gibi baş ağrısı vermeye ne gerek var?)

Aşk, bir Hüma kuşudur. Hüma; Kaf Dağı'nda, Çin ve Okyanus adalarında yaşadığına inanılan ve başına konduğu kişiye talih, baht getireceğine inanılan efsanevi kuştur.⁴⁵ Yahya daha önceki bir beyitte olduğu gibi bu beyitte de kendisini Mecnunla kıyaslar. Kendi başına aşk kuşunun konmasını kendisi için yeterli görüyor. Aşkın kendisine talih getireceğine inanıyor. Aşk âşığa çile, dert verse de şair bu derdi beyitte bir talih ve baht olarak değerlendiriyor. Çünkü bu aşk kuşu herkese nasip olmaz. Bunun yanında Mecnun'un çölde kafasına kuşların yuva yaptığı malumdur. Şair buna da telmihte bulunarak bunun sadece baş ağrıttığı, kendisinin böyle birşeye gerek duymadığını söylüyor. Dolaylı olarak Mecnun'la dalga geçip kendisinin aşka daha çok layık olduğunu anlatıyor.

2.4.26 Hüsrev

Adûdan gönül mülkün ide halâs

Anı eyleye Hüsrev-i 'aşka hâs

S./70

(Gönül ülkesini düşmandan kurtarıp onu aşk Hüsrevi'ne mahsus kılsın.)

⁴⁴ İskender Pala, a.g.e., s.141

⁴⁵ Pala, a.e., s.246

Hüsrev, Hüsrev ü Şirin mesnevisinin erkek kahramanıdır ve İran şahlarından olup eski edebiyatta ‘‘padişah’’ manasında da kullanılmıştır ve Ermeni prensi Şirin’e aşkı dillere destan olup hakkında birçok efsane uydurulmuştur.⁴⁶ Yahya Bey Divanı’nın Sakinamesi’nde geçen bu beyitte şair gönlünü bir ülkeye benzetip aşkı da tevriyeli bir şekilde hem Hüsrev hem de padişah manasına gelecek şekilde kullanmıştır. Aşk da padişah gibi ulu bir makamı temsil eder. Şaire göre gönül ülkesinden düşmanları yani dünyevî istek, dert, hevesât ve şehvetten kurtaracak olan da ilahi aşk şarabıdır. Sakiler (mürşid) meyhanede (tekke) boşalan kadehleri doldurup gönülden nefis ve gurur düşmanlarını da o kadehle boğarlar. Kalbi düşmandan arındırıp aşkın padişahına has kılmak gerek. Zira aşkın padişahı rastgele bir gönle gelmez. Onun temizlenip arındırılması gerek. O şekilde o kalp aşka has ve layık olur.

2.4.27 Kâr, Pîşe

San`atıyla haşre dek andırdı kendin Kûh-ken
Kâr-ı `aşkun işte bir onmaduk ırgadı budur

G.111/3

(Dağ delen [Ferhad], sanatıyla kendi adını kıyamete dek hatırlattı. Aşk kârının, işinin hiç onmadık ırgatı budur.)

Kûhken dağ kazan anlamında Ferhat için kullanılan lakaptır.⁴⁷ Ferhat ile Şirin hikâyesine telmihte bulunulmuştur. Şirin için aşkından dağları delen Ferhat, yaptığı bu işle kıyamete dek adını yaşatmış oldu. Aşk iş, kazanç manasına gelen kâr kelimesine, Ferhad ise bu işin işçisine benzetilmiştir. Ferhad’ın aşkından ötürü dağı delmesinin çok büyük bir iş olduğu, bunu yapmanın neredeyse imkânsız olduğunu anlatan şair Ferhad’ı yaptığı işten dolayı övmektedir.

2.4.28 Kitâb

Yakup şem`in kitâb-ı `aşk okur bir suhte var mı
Dilâ bî-vech meşhûr olmadı ol fenle pervâne

G.319/3

(Mumunu yakıp aşk kitabını okuyan bağıri yanık bir âşık var mı? Ey gönül! Pervane o ilimle sebepsiz meşhur olmadı.)

⁴⁶ Pala, a.e., s.220

⁴⁷ Pala, a.e., s.278

Bu beyitte aşk bütün güzellikleri bir arada barındırdığı için bir kitaba benzetilmiştir. Suhte bağı yanık âşık ve medrese öğrencisi manasına da gelir. Eskiden kandil ışığında insanlar okuyup ilim talep ederdi. Şair buna atıfla birlikte artık eskisi gibi bağı yanık âşıklar olmadığından yakınır. Pervane gibi varlığını hiçe sayarak ateşe atlayan âşıklar kalmamıştır. Kendi gönlüne seslenen şair, pervanenin bu fen yani aşkı yolunda kendini feda ederek şöhret bulduğunu vurguluyor.

2.4.29 Kullâb

Kûyuna kim varabilür togrılup
Çekmese kullâb-ı mahabbet eger

G.46/2

([Ey Sevgili!] Eğer muhabbet çengeli çekmese kim doğrulup semtine varabilir ki?)

Çengel birşeyi asmaya, çekmeye yarayan ucu eğri ve sivri demire denir. Aşk da insanı, çekmesi, cezbetmesi yönüyle çengele benzetilmiştir. Âşıkların sevgilinin semtine varma sebebi de onları oraya çeken aşklarıdır. Yoksa oraya gitmek mümkün değildir. Bütün zorluk ve sıkıntılara rağmen âşıklar aşkları için herşeye katlanırlar. Bununla beraber sevgilinin kıvrımlı siyah saçları da çengele benzetilir. Âşığı çekip cezbeden bu çengeller âşığı oraya asıp gönlünü sivri uçla paramparça eder.

2.4.30 Ma‘cûn

Hayretde görüp `âşıkı gülmez dimenüz kim
Elbette virür hükmünü ma`cûn-ı mahabbet

G.32/4

(Âşığı şaşkınlıkta görüp gülmez demeyin ki aşk afyonu elbette hükmünü icra eder.)

Aşk bir macuna, afyona benzetilmiştir. Afyon içildiğinde keyif veren bir çeşit uyuşturucudur. Afyon, bunu hap şeklinde kullananların midelerinde birer-ikişer saat arayla patladığında insana büyük bir zevk verip bu gün boyu devam edermiş.⁴⁸ Şair de

48 Pala, a.e., s.8

burada aşkın afyon gibi hemen değil belli bir zaman diliminden sonra insana zevk vereceğini, bundan sonra güleceğini söylüyor. Afyonun etkisini gösterdikten sonra mutluluğun başlayacağını vurguluyor. Aşk da afyon gibi insanları tiryaki haline getirdiğinden Divan şairleri afyonu şiirlerinde çok kullanmışlardır.⁴⁹ Aşk esrar ve afyon gibi zevk verir, insanda bağımlılık yapar.

2.4.31 Meydân

Hâk-i Mecnûndur dönen sahrâda sanman gird-bâd

İstemez bî-çâre hâlî kaldığın meydân-ı `aşk

G.177/4

(Çölde dönen Mecnun'un toprağıdır. Onu hortum sanmayın. [O] çaresiz, aşk meydanının boş kalmasını istemez.)

Aşk bu beyitte bir meydana, alana teşbih edilip yine Mecnun ve Leyla kıssasına telmihte bulunulmuştur. Meydan geniş ve açık alan olması, karşılaşılacak yer olması sebebiyle aşk ona benzetilmiştir. Çöl sıcak, kurak ve bitki yönünden fakir olduğu için oralarda şiddetli toz ve kum fırtınaları yaşanır. Şair de çölde yaşanan bir hortumun aslında Mecnun'un toprağı olduğunu söylüyor. Mecnun aşkından dolayı çöle düşüp orada başıboş dönüp duruyor. Çaresiz Mecnun aşk meydanının boş ve hareketsiz kalmasını istememektedir.

2.4.32 Meygede, (Meyhâne, Hâne-i Hammâr)

Yahyâ haberin mey-gede-i aşkda aldum

Her yerde bulunmaz didiler bâde-i bî-gışş

G.161/5

(Yahya! Haberini aşk meyhanesinde aldım. Dediler ki saf şarap her yerde bulunmaz.)

Aşk bir meyhaneye benzetilmiştir. Çünkü aşk meyhanesinde bolca aşk şarabı bulunur ve kadehler boşaldıkça saki onları tekrar tekrar doldurur. Bunu kana kana içen âşıklar sarhoş olup bütün tasa ve kederi unuturlar. Aynı zamanda şaire göre hilesiz yani hakiki, saf şarap her yerde bulunmaz. Bu meyhanede şarabın en lezzetlisi vardır.

49 Pala, a.e., s.9

Dolaylı olarak aşkının saf, halis ve yalandan beri olduğunu söylüyor. Tasavvufî açıdan baktığımızda meyhane tekke, saki mürşit ve şair de mürittir. Mürşit, aşk yoluna dehalet etmiş olana aşk şarabı sunup onu ilahi aşkla sarhoş eder.

2.4.33 Mihr-i Âlem-tâb

Var mı Yahyâ zerrede ol tâb kim ârâm ide
‘Âleme pertev salınca mihr-i âlem-tâb-ı `aşk

G.175/5

(Yahya! Aşkın 'âlemi aydınlatan güneşi 'âleme ılık saçınca zerrede [buna karşı] duracak güç var mı?)

Şeyhülislam Yahya'nın bu beytinde bu defa aşkın 'âlemi aydınlatan bir güneşe benzetildiğini görüyoruz. Aşk insanın içini ve gönlünü aydınlatmakla kalmıyor, aynı zamanda koskoca 'âlemi de aydınlatıyor. Aşk, âşığın gönlünü aydınlatması, ona aşk yolunda ılık olması ve güneş gibi yakıcı olması sebebiyle güneşe teşbih edilmiştir. Güneşin zerrelere dahi nüfuz edebilmesi gibi aşk da o derece insanın içine baştan ayağa nüfuz eder.

2.4.34 Mühre

Vir kalbe cilâ mühre-i mihriyle o mâhun
Mir`ât-i dil-i pâküni âyîne-i zât it

G.24/3

(Ay yüzlü sevgilinin aşk mühresiyle kalbi parlat. Temiz gönül aynanı zatın [Allah'in] aynası yap.)

Güneş manasının yanında sevgi, aşk manasına da gelen mihr bir mühreye benzetilmiştir. Mühre; kâğıtların âharlanmasından sonra onu parlatmaya yarayan alettir.⁵⁰ Ayrıca gönül de bir aynaya benzetilmiştir. Sevgilinin hayalinin daima bulunduğu yerdir ve sevgili orada kendi güzelliğine bakıp hayran olur.⁵¹ Bu yüzden oranın kir, toz ve pastan arındırılıp parlatılması gerekir. Eskiden aynalar külle

⁵⁰ Pala, a.e. s. 339

⁵¹ Yusuf Çetindağ, *Ayna Kitabı*, Çorum, KaraM yayınları, 2005 s.179

parlatılırdı.⁵² Kül de ancak yandıktan sonra oluşur. Aşk ateşinde yandıktan sonra oluşan külle gönül aynası parlatılır. Bu aşk ateşinden sonra meydana çıkan kül ile gönlün kirden, pastan arınacağını vurguluyor. Gönül Hakk'ın tecelli ettiği yerdir. Hırs, kin, dert, şehvet, dünya sevgisi gönül aynasının kararmasına ve tozlanmasına sebep olur.⁵³ Böyle bir gönülde Hak tecelli etmez. Tasavvufta Allah'ın kâinata sığmadığı, ancak kulun kalbine sığıdığına inanılır. Aynanın insanı yansıtmaması gibi gönül de Allah'ı aksettirmesi yönüyle aynaya benzetilir. Mührenin kağıdı parlatması misali aşk da insanın kalbini parlatıp aydınlatır.

2.4.35 Mürğ

Dûr u dırâz-ı râhdur degme hamâme varamaz
Ola meger ki nâme-ber mürğ-i sebük-cenâh-ı aşk

G.179/2

(*Aşk Uzun ve uzak bir yoldur. Rastgele bir güvercin varamaz. Ancak aşkın mektup götüren kanadı hızlı kuşu (bu işi yapabilir)*

Aşk hızlı uçabilen bir kuş gibidir. Bununla beraber beyitte güvercin haberleşmeyi sağlayan, mektup taşıyan kuştur. Eskiden insanlar bu şekilde haberleşirlerdi. Âşık aşkın yolu uzun olduğu için mektup taşıma görevini sıradan bir güvercinin kaldıramayacağını söyleyerek bu görevin aşk kuşuna bırakılmasını istiyor. Zira bu kadar uzun yola sadece aşk kuşu dayanabilir. Bunun gibi aşk yolu uzun ve meşakkatlidir ve ona hakiki âşıklar dayanabilir.

2.4.36 Mâye

Olmasa eger mâye-i aşkun humda
Dünyâya salur mıydı bu şûrî sahbâ?

G.1/4

(*Eğer aşk mayan şarap küpünde olmasa şarap bu kavgayı dünyaya salar mıydı?*)

Aşk şarap küpündeki mayadır. Bu beyitte şarabın verdiği neşe ile sarhoşların bağırıp çağırması, kavga etmesi ve hatta cinayet işlemeleri bile akla gelmektedir. Şaraba bu etkiyi yaptıran da küpe çalınan aşk mayasıdır. Küpte mayalanan şarabın taşması gibi

52 A. Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, İstanbul, Osedam, 2016, s.487

53 Şentürk, a.e. s.179

insan da bu sarhoşlukla coşup neşelenir, kendinden geçer, taşkınlık çıkarır. Bundan dolayı dünyanın tadı da kaçır. İlâhî aşk şarabını içen için ise bu dünya ehemmiyetsizdir.⁵⁴ Bu kısacık dünya hayatı buna değmez.

2.4.37 Pûte

Nâr-ı gamla pûte-i aşk içre kâl olduk dirüz
Hâl müşkildür eger uymazsa hâle kâlimüz

G.149/2

(Gam ateşiyle aşk potası içinde eridiğimizi söyleriz. Eğer sözümüz hâle uymazsa işimiz zordur.)

Aşk, bu beyitte günümüzde pota diye kullandığımız pûteye benzetilmiştir. Pûte, eskiden madenin içinde eritildiği tavadır. Aynı zamanda altın eritilen yerdir. Gam da bir ateştir. Aşkın olduğu gönül dertsiz, gamsız olamaz. Aşk yakıcılığı, acı vermesi, insanı manen eritmesi ve hatta maddeten zayıflatması sebebiyle çoğu kez ateşe burada da madeni eriten kaba benzetilmiştir. Bu ateş kabına düşen madenin erimesi gibi, âşık da aşka düşünce erir, yok olur. Bu şekilde adından söz ettirir. Bu hale gelmezse hakiki âşık olamayıp buna insanları inandıramaz, gülünç ve güç bir duruma düşer.

2.4.38 Râh, (Şâh-râh, Reh, Reh-güzâr, Yol, Tarîk)

Dönmez ölünce râh-ı hatarnâk-ı aşkdan
Yahyâ gibi şu kimse ki bî-vehm ü bâk olur

G.63/5

(Yahya gibi şüphesiz ve korkusuz olan kişi aşkın tehlikeli yolundan ölse dönmez.)

Aşk bir yoldur. Uzun, tehlikeli ve meşakkatli bir yoldur. Bu yol âşığa rehberdir, onu sevgiliye, vuslata götürür. Bu yolda revan olmak için cesur bir yürek gerek. Bu yolda daimî olmak esastır. Bu yolun sonunda ölüm bile olsa âşık bu yolda istikrarlı bir şekilde yürümek zorundadır. Bu yolda ölürse de aşkın şehidi olur.

2.4.39 Sâye

Penâh olursa nola mihr ü mâha sâye-i `aşk

⁵⁴ Doç. Dr. Kazım Yolbaş, 'Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Aşk Şarabı', *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, Sayı 22, s.146

Bülend mertebedür mihrün ile pây-e-i `aşk

G.182/1B

(Aşkın gölgesi Ay ve Güneş'e sığınak olursa buna şaşılır mı? Aşk rütbesi senin sevginle yüksek mertebeye sahiptir.)

Aşk bir gölgedir, sığınaktır. Bu öyle bir sığınak ve gölge ki güneş ve ay bile buna sığınır. Burada şair mihr kelimesini hem sevgi hem Güneş manasında kullanıyor. Aşk, sevgilinin aşkı sayesinde yüce bir makama sahiptir. Zira sevgilinin kendisi ve sahip olduğu değer büyüktür. Aşk, ancak sevgili sayesinde bir kıymet ifade edebilir. Güneş ve Ay'ın aşkın gölgesine sığınması mübalağa sanatına örnektir.

2.4.40 Ser-mâye

Gönül almak dilersen gel beri bâzâr mümkündür

Müsâ'idse eger ser-mâye-i mihr ü vefâ cânâ

G.11/3

(Ey can! Vefa ve aşk sermayesi müsaitse ve gönül almak istersen, beri gel. Alışveriş yapılmak için müsaittir.)

Şair ey can diyerek kendisine sesleniyor. Aşkı ve vefayı bir para gibi görüp gönül almayı pazarda, çarşıda satın alınan bir mala benzetiyor. Âşığın gönül alabilmesi için yeteri kadar vefalı ve âşık olması şarttır. Yani aşk yolunda hakiki âşıklar ancak aşktan hissedar olabilir. Âşığın bu yolda tek sermayesi aslında canıdır. Canını feda edecek kadar âşıkse gönül alabilir.

2.4.41 Ser-rişte

Sevdâ-yı ser-i zülfünü elden komam ey mâh

Ser-rişte-i aşk eldedür **el-minetü li'llâh**

G306/1

(Ey ay yüzlü sevgili! Saçının ucunun sevdasını elden bırakmam. El-minnetü lillah [Allah'a şükür] aşk ipinin ucu eldedir.)

Şair sevgilisine sesleniyor. Onun simsiyah zülûflerine âşıktır ve onu bırakmamaya kararlıdır. Aşk bir ipe benzetiyor. İpin ele alınıp tutulması gibi aşk da iplik gibi gören şair bunu elinden asla bırakmayacağını ifade ediyor. Çünkü bu ip onunla sevgili arasındaki bağıdır ve bu aşk ipiyle ona bağlanmıştır.⁵⁵ Yalnız Allah'a minnet duyacağını ve aşk uğrunda bundan vazgeçmeyeceğini söylüyor. Sevgilinin benzetildiği ay kelimesiyle açık istiare yapılmıştır.

2.4.42 Seyl-âb

Zâyî` olmaz yolda olsun tek hemân hâşâk-ı dil

Bir gün ugrar anı bahre ırgürür seyl-âb-ı aşk

G.175/2

(Gönül süprüntüsü tek yolda olsun. Zayi olmaz. Aşkın sel suyu birgün uğrayıp onu denize ulaştırır.)

Gönül bir süprüntü yani kırıntıya, aşk da coşarak akan ve önüne gelen herşeyi alıp sürükleyen bir taşkına, sel suyuna benzetilmiştir. Şair gönlünü bir süprüntüye benzeterek zayıflığını, güçsüzlüğünü ve kıymetsizliğini anlatıyor. Aşk da sele benzetmesi çok şiddetli, sürükleyici ve güçlü olmasındandır. Âşık aşk yolunda kalmalı. Bu onun için kayıp değil. Zira selin önüne gelen herşeyi sürükleyip götürmesi, denize doğru akıp gitmesi gibi aşk da âşığı elbette aşk denizine sürükleyip götürecektir. Denizi vuslat olarak düşünürsek âşığı vuslata erdirecek şeyin de aşk olduğunu söyleyebiliriz.

2.4.43 Sırma-keş

Bâzâr-ı mahabbetde ruh-ı zerde bakılmaz

Tâ sırma-keş-i `aşkı `ayâr eylemeyince

G.324/5

(Muhabbet çarşısında aşk sırmacısı ayar eyleyinceye kadar sarı renkli yanağa bakılmaz.)

Muhabbet pazara; aşk da sirmakeşe benzetilmiştir. Sirmakeş, gümüş ve altını haddeden geçirerek sırma çeken sanatkâra denir.⁵⁶ Âşığın yüz rengi hastalıktan, kederden ve sevgilinin cevri ü cefasından ötürü sarıdır. Bu yüzden altının sarı rengiyle

⁵⁵ Şadiye Akyol, a.g.e., s.62

⁵⁶ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., C.1, s.207

karşılaştırılır. Âşığ-ı da aşkı iyice işler, âşık hastalanıp benzi sararır ve bunun neticesinde bir değer kazanır. Âşığın sararmış yüzü, altın suyuna batırılmış bir sırma gibidir.

2.4.44 Silâh

İtme `azîmet ey gönül kûyına tîg-ı âhsız

Korkulu yoldur ugrama olmayacak silâh-ı aşk

G.179/3

(Ey gönül! (Sevgilinin) semtine ah kılıcı olmadan gitme. (Zira o) korkulu yoldur, aşk silahı olmadan (oraya) uğrama.)

Âşık sevgilinin semtine her zaman gitmek ister. Ancak bu semt tehlikelerle dolu bir yerdir. Zira bir yandan köpek sürüsü rakipleri, diğer yandan da sevgilinin kılıç gibi gamzesi, ok gibi kirpikleri âşığa saldırır. Âşığın kendini koruması için ah kılıcını yanına almalıdır. Âşığın âh kılıcı çok keskindir ve bu âh ‘âlemi inletip titretecek kuvvettedir. Bu âh feleğe kadar ulaşabilir. Bu sayede âşık kendisini tehlike ve düşmanlardan muhafaza edebilecektir.

2.4.45 Sûdâger

Metâ`ın hîçe satar âkibet sûdâger-i aşkun

Bu bâzâr-ı belâdur bunda bey`men yezîd olmaz

G.147/3

(Aşkın taciri malını sonunda yok fiyatına satar, [çünkü] bu bela pazarıdır, burada artırma ile satış olmaz.)

Âşık, aşk pazarında her şeyinden, malından canından vazgeçmek durumundadır. Dolayısıyla burada bir kazanç beklemez. Burada tek geçer akçe canıdır.

2.4.46 Sultân

Himmet-i sultân-ı `aşkun ey şeh-i `âlî-cenâb

Çeşme-i çeşmine uşşâkun getürdi yine âb

G.21/1

(Ey himmeti çok olan şahım! Senin aşkının sultanının himmeti âşıkların göz çeşmesine yine su getirdi.)

Şair ey şah-ı âli-cenap diyerek sevgiliye hitap ediyor. Aşk bir sultana benzetiyor. Aşkın sultan olması sahip olduğu yüksek makam, kıymet ve âşığa hükmetmesindendir. Âşık zavallı bir dilencidir. Aşk sultanın fermanına kayıtsız şartsız itaat eder. Aşk sultanı âşıklara yine ihsanda bulunmuştur. Bu ihsanı âşıkları ağlatmıştır. Sevgilinin yaptığı iyilik aslında vuslat değil, eza ve cefadır. Âşıklar buna rağmen ağlasalar da bunu su gibi aziz bir nimet ve ihsan kabul ederler. Sevgilinin lütfu da kahrı da hoştur.

Câna sultân-ı mahabbet eyledi Yahyâ hücum

Kal`a-i ârâm u hısn-ı sabrı itdi kal`u kam

G.169/5

(Yahya! Aşk sultanı cana hücum edince huzur ve sabır kalesini zapt edip yerle bir etti.)

Aşk bir sultandır. Sultanın kalelere hücum edip fetihler yapması, imparatorluklar yıkması, ülke ve kaleleri zapt etmesi gibi aşk da insana hücum eder, ondaki huzur ve sabrı ele geçirip tar u mar eder. Âşık olan insan huzursuz olur. Akli her zaman sevgilidir. Ona kavuşmak için sabırsızdır. Huzuru ve sabrı bir kaleye benzeten şair aşkın bunları mahvettiğinden bahseder.

2.4.47 Şâh-bâz

Yıkdı gönlüm âşiyânın yâr itdi târ u mâr

Anlamam kim şâh-bâz-ı aşk ide anda karâr

G.47/1

(Yâr gönül yuvasını yıkıp yerle bir etti. Aşk doğanının neden oraya yerleştiğini anlayamıyorum.)

Gönül bir kuş yuvasına, aşk da bir doğana benzetilmiştir. Doğan, sevgilinin gönül avlayan saçlarıdır.⁵⁷ Sevgili âşığın gönül yuvasını yıkıp yerle bir etmiştir. Yuvası yıkılan kuşun konacak bir yeri olmaması gibi yıkık bir gönle aşk kuşunun konması beklenemez. Bu yüzden şair gönül yuvasının yıkılmasından dolayı sevgiliye sitem etmektedir.

2.4.48 Şem'

Derûnumda mahabbet şem`ini yak nâr-ı aşkundan
Münevver eyle gönlüm hânesin envâr-ı `aşkundan

G.300/1

(Aşk ateşinle içimdeki aşk mumunu yak. Gönül evimi aşkının nurlarıyla nurlandır.)

Aşk Eski Türk Edebiyatında yakıcı ve aydınlatıcı özelliğinden dolayı sıklıkla ateşe benzetilir. Şair sevgiliye seslenerek ona duyduğu aşkın ateşiyle içindeki aşk mumunu yakmasını ister. Bu sayede o ateş yanacak ve âşığın gönül evi de hem ısınacak hem de aydınlanacaktır. Aşk mum gibi yakması ve yanıcı, aydınlatıcı olması sebebiyle muma benzetilmiştir. Gönül de içinde mum yanan bir evdir.

2.4.49 Şerbet

Aşka keyfiyyet-i bî-keyf demiş ehl-i mezâk
Bâde-i telh ile hiç bir mi olur şerbet-i aşk

G.176/2

(Zevk ehli (âşıklar) aşka keyifsiz bir durum demiş. Aşk şerbetiyle acı şarap hiç bir olur mu?)

Bu beyitte âşıklar aşka keyifsiz bir durum demişler. Bunda acı çekmeleri etkilidir. Şair ise onlara katılmayıp aşkı içildiğinde insana hoş gelen, tatlı ve lezzetli bir şerbete benzetiyor. Aşkı acı bir şarapla kıyaslayarak onu şaraptan üstün tutar. Daha

⁵⁷ İskender Pala, a.g.e., s.60

önceki beyitlerde aşkı şaraba benzeten şair burada farklı bir tutum takınarak tercihini şerbetten yana kullanıyor.

2.4.50 Tîr

Cânına tokunmayınca bilmez âdem n'oldugun

Tîr-i dil-dûz-ı mahabbet şöyle nâ-peydâ gelür

G.101/3

(Aşkın gönül delen oku böyle gizli geldiğinden dolayı insan, canına dokunmayınca ne olduğunu bilmez.)

Aşk, ancak başa geldiğinde ne olduğu anlaşılan bir duygudur. İnsanın kalbine dokunana kadar anlaşılamaz. Bunu da ancak yaşayan bilir. Aşk kalbi delen bir oka benzetiliyor. Bu açık bir şekilde değil, gizlice insanın yüreğine gelir. Ok gibi olan sevgilinin kirpiği de aslında âşığa baktıkça onun gönlüne batar ve onu deler. Bu bakışlar âşığı acıtsa da onun gönül hanesini yıkıp viran etse de bu âşık bu âşık için yine de bir lütuf olur.

2.4.51 Tûfân

Mümkün olurdu dilâ keştî-i câna halâs

Ateş-i sûzân ile olmasa tûfân-ı `aşk

G.178/2

(Ey gönül! Aşk tufanı kavurucu ateş ile birlikte olmasa, can gemisi için bir kurtuluş mümkün olabilirdi.)

Aşk bir tufana, can da bir gemiye benzetilmiştir. Bu benzetme Hz. Nuh kıssasını akla getirir. (telmih) Nuh tufanı öyle şiddetli olmuştur ki bütün dünya sular altında kalmış, yalnız Hz. Nuh'un gemisine binenler kurtulmuştur. Aşkın şiddeti, tehlikesi, felaket olması Tufana benzetilme sebebidir. Aşk da âşığı tufana maruz kalan bir insan durumuna düşürmüştür. Ancak aşkın yakıcı etkisi olmasa tufanda insanları kurtaran gemiye benzeyen can bir şekilde kurtulabilirdi. Çünkü aşk Nuh Tufanı'ndan farklı olarak aynı zamanda ateşli olma özelliğinden dolayı yakıcıdır. Dolayısıyla bu yönüyle Nuh Tufanı'ndan daha tehlikelidir ve ondan kurtulmak mümkün değildir.

2.4.52 Harem

Yahyâ harem-i `aşka girerse nola bî-bâk
Meftûhdur erbâb-ı dile bâb-ı mahabbet

G.30/5

(Yahya aşkın haremine korkusuzca girse buna şaşılır mı? Gönül erbabına [âşıklara] aşk kapısı açıktır.)

Harem, herkesin giremediği, saygıdeğer ve kutsal yerdir. Yapılması şer'an yasak olan ve saygı manasına gelen haram kelimesinden gelir. Aşk da herkesin giremediği, sadece âşıkların girebildiği bir hareme benzetilmiştir. Çünkü buraya sadece gerçek âşıklar girebilir. Bu aşk haremine Yahya da aşk ehlinden olduğu için korkusuz bir şekilde girebilir. Bu aşk hareminin kapısı onun gibi âşıklara her zaman açıktır.

2.5. BELÂGAT

Düzgün konuşma, sözün edebî, etkili söylenmesidir. Sözün güzel olmakla birlikte zamana ve zemine de uygun olmasıdır.

2.5.1 Bahr

Kenâr-ı nazma dürlür dizdi Yahyâ
Belâgat bahrinün cûş u hurûşu

G.439/5

(Yahya! Belagat denizinin coşup taşması nazım sahiline inciler dizdi.)

Şair, şiiri bir sahile, belagati bir denize benzetilmiştir ve kendi şiirlerini denizden çıkan incilere benzetmiştir. Yahya belagat denizini coşturup oradan şiir dünyasına inci gibi şiirler, beyitler ve kasideler dizmiştir. Şiirlerinin inci gibi güzel ve parlak olduğunu vurgulamaktadır.

2.5.2 Silk

Silk-i belâgat üzre dürr ü güher dizersen
Yahyâ nazîr olur mı nazm-ı cihân-sitâne

G.317/5

(Yahya! Belagat ipliğine inci ve mücevher dizersen, cihanı fetheden nazma benzer mi?)

Belagat beyitte, kelimelerin bir araya getirilip toplanması yönüyle inci ve mücevherin dizildiği bir ipe benzetilmiştir. Şair, belagat ipine belli bir düzen içinde kelimeleri, kelimelerle beyitleri, beyitlerle de gazel ve diğer manzumeleri güzel bir şekilde yerleştirir. Ancak bu Yahya'nın cihanı fetheden nazmına yine de benzeyemez.

2.6 CÂH

İtibar, makam demektir.

2.6.1 Mürğ

Sayd-ı mürğ-i câhdan bir lahza fârig-bâl olup

Çeşm-i âzi kanı bir şeh-bâz kim bâz itmedi

G.395/4

(Makam kuşunu avlamaktan bir an vazgeçip tekrar tamah gözüünü ona dikmeyen doğan kuşu nerede?)

Beyitte insanların makam ve mevkiye duydukları hırs doğan kuşu ile veriliyor. Beyitte yüksek makamlardaki kişiler kastedilmiş. İnsanların makam zaafı bu çarpıcı örnekle veriliyor. Makam yüksek olması sebebiyle yüksekten uçan doğana teşbih edilmiştir.

2.7 CÂN

Sözlükte ruh, hayat, manasına gelir. Yahya Divanı'nda cân'ın 16 unsura benzetildiği tespit edilmiştir.

2.7.1 Âteş

Âteş-i cân ile ahum tütünün seyr eyle

Gülşen-i gamda da şûhum gül olur sümbül olur

G.122/3

(Can ateşi ve ahımın tütününü seyretil. Cilvelim! [o ah dumanı] Gam gülşeninde gül ve sümbül olur.)

Can ateşe, ah tütüne, gam ise gül bahçesine benzetilmiştir. Âşığın canı aşktan dolayı acı çekmektedir. İçi adeta yanmaktadır. Bu ateşten dolayı ah eden âşığın ahı bir tütüne, dumana benzer ve duman feleği dahi kaplar. Gam, aşktır ve o bahçede gül ve

sümbül vardır. Gül sevgilidir. Sümbül onun saçıdır. Sevgilinin dağınık saçlarına benzer.⁵⁸ Sevgilinin verdiği gam sevgilinin olduğu gül bahçesine benzer. Zira bu gam hem sevgiliden geldiği için güzel, hem de bu bahçe sevgilinin bulunup âşığın ona bülbül gibi nağmeler okuduğu yerdir. Gül ve ateş renk itibariyle, tütün ve sümbül gibi o kıvrımlı saçlar da birbirine benzer.

2.7.2 Çeşm (Dîde)

Ey sabâ vardun mı kûy-ı yâre sen
Çeşm-i câna kuhl için gerd isterin

k.24/1

(Ey saba rüzgarı! Sevgilinin semtine varırsan, can gözüne sürme için toz isterim.)

Can bir göze benzetilmiştir. Saba klasik edebiyatta habercidir, sevgilinin kokusunu âşığa getirir. Sevgilinin semtinden uzak olan âşık sabadan onun semtinden toz getirmesini ve böylece bunun canı için göze sürülen sürme mahiyetinde olacağını vurguluyor. Çünkü sevgilinin semti Kabe gibi kutsaldır ve o toz âşık için hem mübarek hem de şifa ve teselli kaynağıdır. Sürme hem süs hem de sağlık için kullanılır. Bu sürmenin âşığın ruhuna ferahlık ve şifa vereceğini söylüyor. Zira âşık sevgiliden uzak olmanın ızdırabıyla gözyaşı dökmektedir.

2.7.3 Gerden

Rıbka-i teslîme çekdüm gerden-i cân u dili
Yâ kabûl it kullığa şâhum yâ kurbân it beni

G.449/4

(Şahım! Canım ve gönlümün boynunu teslim ipine çektim. Beni ya kulluğuna kabul et ya da kurban et.)

Yahya'nın bu beytinde teslimiyetin ipliğe, can ve gönlün boyna benzetildiğini görüyoruz. Yahya sevgili uğruna kendi canından da vazgeçiyor. Sultan olarak gördüğü sevgiliye kul olmak onun için en yüce makamdır. Canını kayıtsız şartsız kurban olmak için teslim etmesi Hz. İsmail'in kurban edilme hadisesini hatırlatıyor. (telmih) Hz.

58 Pala, a.e. s.414

İsmail gibi sevgilinin uğrunda canından bile vazgeçtiğini vurguluyor. Beyite tasavvufî açıdan bakarsak, Şah Allah'tır ve Yahya Allah'tan kendisini bir kul olarak kabul etmesini, eğer duasını kabul etmezse, canını almasını diliyor. Çünkü zaten o bu yolda çoktan canından vazgeçmiştir.

Bkz. Gönül mad. Gerden

2.7.4 Ka'be

Ka'be karşımda da olsa gözüm etrâfa bakar

Gözler ol Ka'be-i câmı nitekim kible-nümâ

M./55

(Kibleyi gözleyen pusulanın can kâbesini gözlemesi gibi kâbe karşımda dahi olsa gözüm etrafa bakar.)

Ka'be, Müslümanların en mukaddes yeridir. klasik edebiyat'ta sevgilinin semti de Ka'bedir. Âşık Kabe'de olsa bile gözü sevgiliyi arar. Çünkü sevgilinin semti de Ka'be gibi âşıklar için mukaddestir. Müslümanların farz ibadeti olan Ka'be'yi tavaf ne ise âşıklar için de sevgilinin semti odur.

2.7.5 Keşfî

Bkz. Aşk mad. Tûfân

2.7.6 Kulak (Gûş, Sımah)

Cân kulagın tut hele sâkî alup câmı ele

Kıssa-i pür-hisse-i Cemdür surâhî kulkuli

G.419/3

(Saki! Kadehi eline alıp can kulağını tut. Surahiden çıkan kulkul sesi Cem'i anlatan kıssa ile doludur.)

Şair bu beyitte içki dağıtan sakiye seslenerek elindeki içki dolu sürahiden çıkan sesi çok dikkatli dinlemesini, çünkü o içkinin aslında Cem'den hikayelerle dolu olduğunu söylüyor. Cem, içkiyi bulduğuna inanılan efsanevi şahsiyettir. Can kulağı ise tüm dikkatini vererek dinlemek demektir. Tüm canıyla, ruhuyla, dikkatle dinlemek olduğu için can kulağı şeklinde kullanılır.

2.7.7 Levh

Ezelden ser-nüviştüm harf-i gam kılmışlar ey Yahyâ

Anun-çündür elif kaddüni levh-i câna yazmışlar

G.129/5

(Ey Yahya! Ezelden alın yazımı gam harfiyle yazmışlar. Onun için [sevgilinin] Elif gibi boyunu can sayfasına yazmışlar.)

Yahya burada canını bir sayfaya benzetmiştir. Alın yazısının da gam harfiyle yazıldığı için sevgilinin elif gibi düz ve uzun boyunu onun canına yazdıklarını söylüyor. Şair ezelden beri sevgiliye âşık olduğunu ve bu yüzden bunun gamından kurtulamadığını belirtiyor. Arap alfabesinde de elif ilk harftir. şaire göre onun kaderi sıkıntıyla ve keder harfiyle yazılmıştır. Sevgilinin elife benzeyen boyu da daha ezelde onun canına ve ruhuna yazılmıştır.

2.7.8 Mir'ât

Bkz. Gönül mad. Âyine

2.7.9 Murg

Fâl tutduk saydunı ey pâdişâh-ı kâmkâr

Himmetün bâzına murg-ı cân-ı hasm olur şikâr

M./54

(Ey emeline ulaşmış sultan! Senin avını fal tuttuk. Senin himmetinin doğanına düşmanın can kuşu av olur.)

Himmet bir doğana, can ise bir kuşa benzetilmiştir. Baz daha önce de ifade edildiği gibi sevgilinin kıvrımlı saçlarından kinayedir.⁵⁹ Doğanın kuş avlaması gibi bu saçlar da canı avladığı için can kuşa benzetilmiştir. Sevgilinin saçları tuzaktır ve simsiyah beni de âşıkları tuzağa düşüren tane gibidir.

2.7.10 Mülk

Meded cevri ü cefâ ile yıkıldı mülk-i cân u dil

Velâyet eyler âbâd eyler ise ol şeh-i `âdil

59 Pala, a.e. s.60

(Medet! Cevr ve cefa ile can ve gönül ülkesi yıkıldı. O adil hükümdar [can ve gönül ülkesini] imar ederse velilik eder.)

Âşık sıkıntı ve kederden gönül ve canının yerle bir olduğunu söylüyor. O sultan olan sevgili bu canı yeniden imar edebilir. Bunu yaparsa bu can ve gönül üstünde tasarruf etme yetkisine sahip olacaktır. Can, bir mülkün, ülkenin yıkılması gibi yıkıldığı için bir mülke benzetilmiştir. Adil bir sultanın bir ülkeyi ele geçirdikten sonra lütuf ve ihsanıyla ovaları imar edip ülkedeki insanların gönlünü fethetmesi gibi âşık, sultan olan sevgiliden de böyle bir ihsan ve lütuf beklemektedir.

2.7.11 Nakd

Cân nakdini alup unıdurlar revâ mıdur
Resm-i vefâyı bilmedügi dil-rübâların

G.204/4

(Gönül alanlar[sevgililer] can sermayesini alıp unuturlar. [Onların] vefa adabını bilmemesi uygun mudur?)

Güzeller, âşığın en büyük sermayesi olan canını alıyorlar. Çünkü sevgililer merhametsizdir, vefasızdır. Âşık bunların vefasız olmasından yakınıyor. Bu güzeller âşığın canını alsalar da onu hemen unuturlar. İstifham sanatıyla reva mıdır diye sorarken sitem etse de bu faydasızdır. Âşığın canının sermayeye benzetilmesi harcanması, bir kıymet ifade etmesi sebebiyledir. Ancak söz konusu sevgili olunca bunun da hiçbir kıymeti yoktur.

2.7.12 Rişte

Rişte-i cânı sar ol zülf-i miskîn-târa
Dönsün ol zülf-i siyeh sünbül-i gîsû-dâra

M./12

(Can ipliğini o misk kokulu saçların tellerine sar. [Can ipliği] o siyah zülüf ve uzun saçlı sümbül için dönsün.)

Sevgilinin saçları simsiyah, kıvrımlı ve sümbül gibidir. Âşık canını ip gibi o kıvrımlı saçlara bağlamak ister. Can oraya bağlanan bir nesne gibi görüldüğünden bir ipe benzetilmiştir. Âşığı sevgiliye bağlayan canıdır. O can ipliği sayesinde sevgiliyle beraber olabilecektir. Aynı zamanda tuzaklarla dolu olan bu saç onu bir idam mahkûmunun asılıp sallanması gibi salllar.

2.7.13 Ser-çeşme

Şîrîn dehânun dil-berâ ser-çeşme-i cân kendidür
Cânlar bağışlar sözlerün kim âb-ı hayvân kendidür

G.64/1

(Ey sevgili! Şirin ağzın can pınarının kaynağının ta kendisidir. Sözlerin canlar bağışlayan ölümsüzlük suyunun ta kendisidir.)

Şair sevgilinin ağzını ve o ağızdan çıkan sözleri insana hayat veren suya ve pınara benzetir. Çünkü suyun insana ve doğaya hayat vermesi gibi sevgilinin sözleri ve dudağı da âşığa hayat hatta ölümsüzlük verir.

2.7.14 Tıfl

Hezâr şîri bu deştün zebûn-ı pençesidür
Ne şîr virdi `aceb tıfl-ı câna dâye-i `aşk

G.182/2

(Aşk annesi can çocuğuna acaba nasıl bir süt verdi ki bu çölün binlerce aslanı pençesinden zayıf düşmüştür.)

Can bu beyitte aşk annesinin emzirdiği bir çocuğa benzetilmiştir. Can zayıf, güçsüz, ilgi ve bakıma muhtaç olması sebebiyle süt emen bir çocuğa benzetilmiştir. (Bkz. Aşk mad. Dâye)

2.7.15 Tomar

Bkz. Gönül mad. Tomar

2.7.16 Tuhfe

Yâr işigine tuhfe-i cân ile gelmeden
Mâksûd feyz-i cûdına Yahyâ bahânedür

G.87/5

(Yahya! Yârin eşiğine can hediyesi ile gelmenin maksadı cömertliğinin feyzinden talep etmektir.)

Yahya burada canını yâre verilecek hediye benzetiyor. Çünkü canını isteyerek ve zorlama olmadan, karşılıksız bir şekilde, sevgiliyi memnun etmek için sunuyor. Aksi takdirde sevgiliden ilgi ve cömertlik beklemesi doğru olmaz. Sevgili müstağni olduğundan ona rastgele bir hediye ile gidilmez. Âşık en önemli hazinesi yani canı ile onun huzuruna gidip bunu sunmalıdır. İsmail gibi kendisini kurban etmelidir.

2.8 CEFÂ, CEVR

Sözlükte eziyet, eza, sıkıntı, zulüm, haksızlık gibi manalara gelir.

2.8.1 El

Pîrâhenün kucar seni âdem helâk olur

Cevrün eliyle bir gün olur ol da çâk olur

G.63/1

(Gömleğin seni sarar, insan helak olur. Cevrin eliyle birgün o da yırtılır.)

Gömlek, âşığın sevgiliyi kucaklamasına mani olduğu ve sevgiliyi sardığı için bir rakip olarak görülür. Bu yüzden elle yırtılıp atılması gerekir.⁶⁰ Elin gömleği yırtması sebebiyle cevir ele benzetilmiştir.

2.8.2 Fen

İnsâf odur kim fenn-i cefâda

Yokdur senünle ey gonca bâhis

G.34/4

(Ey açılmamış gül! İnsaf odur ki cefa ilminde seninle iddialaşan yoktur.)

Gonca açılmamış güldür ve sevgilinin ağzından kinayedir. Sevgili zalimdir, bu yüzden ona kâfir de denir. Bu zalim sevgili âşığa çok eziyet ve zulmeder. Bu konuda adeta ustalaşmıştır. Cefayı ve zulmü çok iyi bilip ettiğinden cevr bir fenne, ilme benzetilmiştir.

⁶⁰ Abdullah Eren, a.g.e. s.449

2.8.3 Nahl

Lisân-ı ehl-i dilde aşka gülzâr-ı belâ dirler
Cevânun kâmet-i mevzûnuna nahl-ı cefâ dirler

G.84/1

(Gönül ehlinin [âşıkların] dilinde aşka belanın gül bahçesi derler. Gencin düzgün boyuna cefâ ağacı derler.)

Şair belayı gül bahçesine, cefayı da bir hurma ağacına benzetmiştir. klasik edebiyatta sevgilinin boyu uzun ve düzgün olduğu için fidana, selviye ve hurma ağacına benzetilir. Sevgilinin boyunun cefaya benzetilmesinin sebebi âşığın bu uzun boya ulaşamaması ve bu yüzden acı çekmesidir. Bu uzun boy âşığı yaralar ve ona eziyet eder. Belanın gül bahçesine benzetilmesi de orada bütün güzelliklerin olmasına rağmen âşığın o güzellikte türlü sıkıntı ve belalara maruz kalması, sevgiliden yüz alamaması ve adeta gülün ele batıp kanatması gibi âşığın o yolda gönlünün paramparça olması sebebiyledir.

2.8.4 Ok, (Tîr)

Sînem hedef-i nâvek-i müjgân iderin ben
Cevr oklarına cânımı kurbân iderin ben

G.256/1

(Ben göğsümü [sevgilinin] kirpik oklarının nişanı yaparım. Eziyet, cefâ oklarına canımı kurban ederim.)

Kalp insanın en merkezî ve zayıf yeridir. Âşık, sevgilinin ok gibi kirpiklerini göğsüne saplanması için onu hedef haline getiriyor. Sevgilinin âşığa bakarken attığı oklar âşığın gönlünü parçaladığı, onun sinisini hedef aldığı, öldürücü ve yaralayıcı olduğu için cevır oka benzetilmiştir. Kurban aynı zamanda okların içine konduğu sadak olması hasebiyle kinayeli kullanılmıştır.

2.8.5 Tîg

Ebrû vü müjen tîg-i cefâ tîr-i kazâdur
Ol kâkûl-i pür-çîn ise emvâc-ı belâdur

G.78/1

([Sevgilinin] kaşları cefa kılıcı, kirpiği kaza okudur. O kıvrımlı kakülü ise bela dalgalarıdır.)

Sevgilinin kaşları kavislidir ve bu yüzden kılıca benzer. Kirpikleri ok gibi sineye saplanırken, kaşları da âşığa adeta kılıç darbesi yemiş gibi, onu parçalar, vücudunu kanatıp adeta onu öldürür. Bu yüzden cefa kılıç gibi düşünülmüştür. Nitekim zalim olan sevgilinin en güçlü silahlarından biridir. Ayrıca sevgilin saçları kıvrımlı olduğu için denizdeki dalgaya benzer. Sevgilinin kakülleri tuzaklarla doludur. Âşığı adeta saçlarında boğar. Bu saçlar bela ve eza ile doludur. Bir dalganın insanı yutup suda ona nefes aldirmaması hatta öldürmesi gibi tehlikeleri haiz olması sebebiyle bela kavramı da dalgaya benzetilmiştir. Nitekim Tsunami adı verilen dalgaların koca şehirleri dahi haritadan silip yuttuğu bilinen bir durumdur.

2.8.6 Seng, (Taş)

Hazer it seng-i cefâsından o şûhun dirdün
Âkibet geldi benüm başuma Yahyâ didüğün

G.194/5

(Yahya! O işvelinin[sevgili] cefa taşından sakın derdin. Sonunda dediğin benim başıma geldi.)

Burada cefa bir taş benzetilmiştir. Nazlı olan sevgilinin cefası taş gibi âşığın başına gelmiştir. Başına gelmek hem başa gelmek hem de gerçekten taşın başına isabet etmesi manasında tevriyeli kullanılmıştır. Başa gelen taşın başı yarıp kanatması, tabii olarak âşığın canını yakıp eziyet etmesi sebebiyle cefâ bir taş benzetilmiştir.

2.9 CEHL, (CEHÂLET)

Bilmezlik, bilmemek demektir. Toplamda iki somut unsura benzetilmiştir.

2.9.1 Kâlâ

Yahyâ metâ`-ı fazl dirîgâ kesâdda

Kâlâ-yı cehl bulmada günden güne revâc

G.36/5

(Yahya! Fazilet metai yazık ki kesatta. Cehalet kumaşı günden güne revaç bulmaktadır.)

Şair yaşadığı dönemde fazilet ve ilme artık eskisi gibi değer verilmediğini, cehaletin ise günden güne itibarının arttığını söylüyor. Pazarda satılan kumaşın değerinin artması gibi cehalet de bu şekilde ehemmiyet kazanıyor. Fazilet çok kıymetli olduğu için, değer atfedilmesi gerektiği için kıymeti olan, satılabilecek bir eşyaya, mala teşbih edilmiştir. Cehaletin kumaş gibi yoğun talep görüp ehemmiyet ve değer kazanması kumaşa benzetilmesinin sebebidir. Câhillerin el üstünde tutularak bilginlerin ikinci plana atıldığı, daima sıkıntı çektikleri vurgulanarak aynı zamanda devrin eleştirisi yapılmıştır.

2.9.2 Sâye

Sâye-i cehlinde nâ-dân dâ'imâ âsûde-hâl
Cây-ı râhat bulmaz dâna çeker renc u ta'ab

G1.6/4

(Cahil cehalet gölgesinde daima huzurludur. Bilen [ise] rahat yeri bulamayıp ızdırıp ve yorgunluk çeker.)

Beyitte dâna ve nâ-dân kelimeleriyle **tezat** yapılmıştır. Âlimlerin ilim yolunda sıkıntı ve yorgunluk çektiğini ifade eden şair cahilin ise düşünüp araştırmadığı için yorulmadığını ve rahat olduğunu söylüyor. Cehalet onlara huzur veriyor. Çünkü zihnî bir sancı çekmiyorlar. Cehalet cahillerin huzur bulduğu sığınak ve korunak olduğu için gölgeye benzetilmiştir.

2.10 CÛD

Cömertlik demektir. Yahya Divanı'nda buluta teşbih edilmiştir.

2.10.1 Ebr

Bkz. Firkat Mad. Deşt

2.11 CÜNÛN

Sözlükte delilik, delirme, çılgınlık gibi manalara gelir. Divan'da yola ve zincire benzetilmiştir.

2.11.1 Râh

Kays-ı melâmet-güzîn râh-nümûndur bana

Meslek-i ehl-i hîred râh-ı cünûndur bana

G.8/1

(Melameti seçen Kays'ın yolu benim yolumu gösterir. Akıl ehlinin yolu bana delilik yoludur.)

Melamet kınamak, ayıplamak gibi anlamlara gelip tasavvuf literatüründe bir terim, makam ve anlayışın adı olmuştur ve bu akımın en önemli özelliği bu yolda olup insanların kınamalarından korkmamaktır.⁶¹ Şair kendisinin Kays gibi aşk yolunda kınanmayı seçtiğini ve bu yolun onun hayat yolu olduğunu, akıllı insanların tuttuğu yolun ise kendisi için delilik yolu olduğunu vurguluyor. Aşk içinde delilik bir hayat tarzı, tutulan bir istikamet olduğu için yola benzetilmiştir.

2.11.2 Zencîr

Gönül efkâr-ı pîç-â-pîç-i zülfünle zebûn oldı

Belâ bu en iyü tedbîri zencîr-i cünûn oldı

G392/1B

(Gönül kıvrım kıvrım olan zülüflerini düşünmekten güçsüz düştü. Evet, [gönülün] en iyi tedbiri cinnet zinciri oldu.)

Âşık sevgilinin saçını düşünmekten güçsüz olmuş. Gönül adeta oraya bağlanmış. Bu âşık için bir beladır. Âşık bu bela için alacağı en iyi tedbirin delilik zinciri olduğunu ifade ediyor. Çünkü aşk bir deliliktir. Delilerin eskiden kimseye zarar vermemeleri için zincire vurulması, insanı sarması, esir etmesi sebebiyle zincire benzetilmiştir.

2.12 EMEL, (ÂMÂL)

Maksat, umma, hedef gibi manalara gelir. Çoğulu âmâldir.

61 Nihat Azamat, "Melâmet", *DİA*, C. 29, s.24

2.12.1 Gülşen

Tagıtdı gülşen-i âmâli tünd-bâd-ı sitem

Dirîg ömr gibi geçdi rûzgâr-ı ferah

G.39/3

(Şiddetli sitem rüzgarı emellerin gül bahçesini dağıttı. Yazık! Ferah rüzgarı ömür gibi geçti.)

Beyitte sitem şiddetli esen bir havaya, emeller gül bahçesine benzetilmiştir. Ferah da rüzgara benzetilmekle beraber aynı zamanda zaman, devir olarak düşünülmüştür. İnsanın sahip olduğu emeller güzeldir. İnsan bu dünyada neşe, huzur ve rahatlık ister. Bu yüzden şair emelleri bir gül bahçesine benzetir. Ayrıca gül bahçesinde gülün en güzeli yani sevgili vardır. Âşkın emeli de sevgilidir. Bu da emelin gül bahçesine benzetilme sebebidir. Bunun yanında beyitte sitem de sert esen bir havadır. Sert esen bir rüzgârın yıkıcı, sarsıcı etkisi vardır. Buna benzer olarak insan da sitem ettiğinde muhatap olduğu kişiyi sarsabilir hatta onu çok kötü bir şekilde kalben yaralayabilir. Nefesi adeta bir rüzgar gibi eser. Bu bakımdan sitem şiddetli esen bir rüzgar gibi düşünülmüştür. Şair ayrıca diriğ diyerek bir hayıflanmada bulunuyor. Zira ömrünün ve sevincinin bir rüzgar gibi çabuk ve hızlı geçtiğinden şikâyetçidir.

2.12.2 Nahl

Nahl-i emel ne denlü dırâz olsa hûb idi

Dest-i hayât u kadd-i bekâ kûteh olmasa

G.314/2

(Emel ağacı ne denli uzun olsa iyiydi. Hayat eli ve beka boyu [keşke] kısa olmasa.)

Şair, bu dünyada emeli çok olduğu için onu uzun bir ağaca benzetmiştir. Bu isteğini dile getirirken de hayatın kısa olmasından da yakınır.

2.13 FAZL, (FAZÎLET, EFDÂL)

Erdem, iyi huy, güzel vasıf gibi manalara gelir.

2.13.1 Gülşen

Dehânı gonce-i zîbâ-yı gülşen-i efdâl
Ruhı sipihr-i fazîletde bir meh-i enver

K.2/14

(Ağzı fazilet gül bahçesinin güzel goncasıdır. Yanağı [ise] fazilet semasında çok parlak bir aydır.)

Fazilet ve çoğulu efdal kelimeleri gül bahçesi ve semaya benzetilmiştir. Hoca efendinin sahip olduğu faziletler sema kadar geniş ve bir gül bahçesi kadar latif ve güzeldir. Faziletinin çok olması semaya, sahip olduğu erdem, ahlak ve fitratının güzel ve latif olması gül bahçesine teşbihe sebeptir.

2.13.2 Hurşîd

Sipihr-i kevkebe Hâce Efendi kim virdi
Cihâna pertev-i hurşîd-i fazlı revnak u fer

K.2/10

(Yıldızlı felek gibi olan Hocaefendinin fazilet güneşinin parıltısı cihanı aydınlattı.)

Şair'in "Der Sitâyiş-i Hâce Efendi" adlı kasidesinde geçen bu beyitte, hocanın sahip olduğu faziletin güneş gibi dünyayı, semayı ve dahi yıldızları parlattığını vurguluyor. Güneş gibi faydalı, iyi ve güzel olması sebebiyle fazilet böyle bir teşbihe konu olmuştur.

2.13.3 Meta'

Bkz. Cehl mad. Kâlâ

2.13.4 Sipihr

Bkz. Fazl mad. Gülşen

2.14 FERAH

Sözlükte huzur, sevinç, sevinme, gönül açıklığı gibi manalara gelir.

2.14.1 Bâr

Gelür mi yine gönül bâğına bahâr-ı ferah
Virür mi bir dahı nahl-ı murâd bâr-ı ferah

G.39/1

(Gönül bağına yine ferah baharı gelir mi? İstek ağacı bir daha ferah meyvesi verir mi?)

Beyitte istek bir ağaca, ferah da bir meyveye benzetilmiştir. Beyte bakıldığında şairin sıkıntılı olduğu, tabiata baharın gelip onu yeşertmesi gibi ferahın gelip gönlünü sevindirmesini arzu ediyor. Ağacın uzaması, uzun olması gibi insanın da bu dünyada istek ve amacının artması, ağacın meyve vermesi gibi isteğin de bir sonucunun olması sebebiyle istek bir ağaca benzetilmiştir. Ferah ise, bir ağacın meyve verip onu yiyen insana lezzet vermesi gibi insanın gönlüne ve ruhuna da böyle bir neşe ve lezzet verir. Bu yüzden ferah meyveye benzetilmiştir.

2.14.2 Cûy-bâr

Kalür çemende keder cân bu resme pejmürde

Bu sebzezârda akmazsa cûy-bâr-ı ferah

G.39/4

(Bu çimenlikte ferah ırmağı akmazsa, keder kalır ve can da bu üslûp üzere pejmürde olur.)

Bir akarsuyun çimenlikteki otları beslemesi, orayı canlı tutması ve oraya ayrı bir güzellik vermesi gibi ferah da insanın ruhuna ve gönlüne bu şekilde bir hayatiyet, canlılık ve güzellik verir. Bu yüzden ferah bir ırmağa benzetilmiştir.

2.14.3 Dâr

Mekân-ı gussa mahall-i sitemdür ey Yahyâ

Bu tengnâ-yı gamı sanma ola dâr-ı ferah

G.39/5

(Ey Yahya! Dert mekânı, sitem mahallidir. Gamın bu dar yerini sevinç evi olur sanma.)

Dert ve sitem bir mekâna, mahalle; gam ise dar bir geçide, yere benzetilmiştir. Gam insanı dar bir yerde kalması gibi sıkıp rahatsız eder. Ayrıca dar bir geçitten geçmek de zordur. Bu yüzden dar bir yer olarak düşünülmüş. Ferah ise bir eve

benzetilmiştir. Zira ev insanın sahip olduğu değerli bir yer, geniş bir alan olup insana huzur ve sevinç verir. Aslında insanın sığınağıdır. Bu yüzden ferah eve benzetilmiştir. Ferah ve gam kelimeleriyle tezat sanatı yapılmıştır.

2.14.4 Ebvâb

Hakkâ ki `aceb cây-ı safâ-güster olupdur
Ebvâb-ı ferah dâ'im ola anda güşâde

T./4

(Ferah kapıları orada her zaman açık olduktan sonra, gerçekten [oranın] safa yayan bir yer olması şaşılacak bir şey midir?)

Şairin 4. Murâd zamanında yaptırılan bir köşk için düştüğü tarihte köşkün etrafa neşe saçtığını ve o köşkte ferah kapısının her zaman açık olmasını temenni ediyor. Köşk bir dinlenme, sevinç ve huzur yeridir. O yere sevinç girdiği için ferah bir kapıya benzetilmiştir.

2.14.5 Rûzgâr

Bkz. Emel Mad. Gülşen

2.15 FİRKAT, (FİRÂK, HİCR, HİCRÂN, HASRET)

Sözlükte ayrılma, ayrılık, ayrı düşme manalarına gelir. Yahya Divanı'nda yedi somut unsura benzetilmiştir.

2.15.1 Âteş, (Sûz, Teb, Nâr)

Gam-ı aşkunla döndüm za'fdan bir mûy-ı bârîke
Firâkun âteşine döymeyüp oldum dü-tâ cânâ

G.11/4

(Ey can! Aşkın gamından zayıflayarak ince bir kıla döndüm. Ayrılığın ateşine dayanamayıp iki büklüm oldum.)

Şair cânâ diyerek sevgilisine hitap ediyor. Sevgiliye duyduğu aşkın verdiği dert ve çile onu bir kıl kadar zayıflatmıştır. Ayrılık da bir ateş gibi vücudunu yakıp iki büklüm olmuştur. Ayrılık âşığa azap, dert ve ıztırap verdiği için klasik edebiyatta sıklıkla ateşe benzetilir.

2.15.2 Deşt

Ebr-i cûda muntazır ancak dil-i Yahyâ degûl
Pûr harâret deşt-i hasret içre deryâ teşne-leb

G.20/5

(Cömertlik bulutunu bekleyen sadece Yahya'nın gönlü değil. Çok sıcak hasret çölünde deniz [bile] susamıştır.)

Cömertlik buluta benzetilmiştir. Bulutun bol olması, insanın hayat kaynağı olan suyu indirmesi ve canlıların istifade edebilmeleri sebebiyle cömertlik buluta benzetilmiştir. Bunun yanında beyitte hasret çöle benzetilmiştir. Çöl sıcak, kuru ve yakıcıdır. Orada hayat olmaz. Çöl sıkıntı ve problemlerle dolu bir yerdir. Hasret çeken bir âşığın da başı dertten eksik olmaz, hasret ateşi içini yakar ve ona tatlı su gibi gelecek olan sevgilinin vuslatından da mahrumdur. Bu yüzden hasret çöle benzetilir. Ayrıca Mecnun da kendisini Leyla'nın aşkından ve hasretinden çöllere vurmuştur.

2.15.3 Hançer

Fasl itmese aralarını hançer-i hicrân
Gavga uzanurdu ten ile cân arasında

G.308/4

(Ayrılık hançeri ten ile canı birbirinden ayırmayı kavga uzayıp (giderdi.)

Ayrılık bir hançer gibi keskin olup kesme, ayırma, ayrıştırma yönüyle hançere benzetilmiştir.

2.15.4 Pister

Yahyâ'yı nola eylesen ey şâh `iyâdet
Bî-tâb yatur pister-i hicrânuna düşdi

G.425/5

(Ey sultan! Yahya'yı ziyaret etsen ne olur? Ayrılık yatağına düştü, güçsüzce yatar.

Şair ayrılığı insanın hastalanıp güçsüz bir şekilde yatağına düşmesine benzetmiştir. Çünkü ayrılık âşığa eziyet eder, onu yakar ve sonunda mum gibi olan âşık yatağına düşer. Şair kısa da olsa sevgilinin onu ziyaret etmemesine sitem ediyor.

2.15.5 Tîg

Olursa tîg-i firâkıyla şerha şerha tenüm
Nigâra derd-i derûnum olup durur meşrûh

G38/4

(Tenüm (sevgilinin) ayrılık kılıcıyla parça parça olursa resim gibi güzel sevgiliye gönül derdim şerh edilmiş olur.)

Ayrılık acı vermesi, âşığın gönlünü paramparça edip kanatması yönüyle kılıca benzetilmiştir. Şerh, hem göğsü, teni yarmak hem de bu yarıklarla derdini açıklamak manasına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

2.15.6 Vâdî

Gören dir rûy-ı zerdüm dîde-i gam-dîde aglarken
Bitürmiş cûybâr-ı vâdî-i hicrânda nîlüfer

G.45/3

(Kederli gözüm ağlarken sarı yüzümü gören der ki [bu] ayrılık vadisinin ırmağında nilüfer yeşertmiş.)

Ayrılık, insanın ağlamasına ve verdiği kederden dolayı âşığın yüzünü sarartması yönüyle vadi içinde bulunan bir nehirde sarı renkli bir nilüferin çıkmasına benzetilmiştir. Âşığın çok ağlaması nehir, yüzündeki sarılık da o nehirde biten nilüfer gibi düşünülüp ilgi kurulmuştur. Âşık sevgiliden ayrı olduğu için hep ağlar ve dertten hastalanıp yüzü sararır.

2.15.7 Zulmet, (Zalâm)

Visâlün mihri togmaz mı zalâm-ı hicr gitmez mi
Sa'âdet subhı ırmez mi şeb-i gam zâyil olmaz mı

G.394/3

(Kavuşmanın güneşi doğup ayrılığın karanlığı gitmez mi? Muthuluk sabahı yetişip gam gecesi sona ermez mi?)

Kavuşma güneşe, ayrılık karanlığa, mutluluk sabaha benzetilmiştir. Vuslat güneş gibi aydınlıktır. Bu aydınlık sayesinde insan karanlıktan, kederden kurtulur. İnsan huzura erer. Sabah güneşinin doğması yeni bir günün, karanlıktan kurtuluşun ortalığın aydınlanmasının vaktidir ve bu sayede hayata canlılık gelip insanda saadet hissi uyandırır. Ayrılık ise karanlıktır. Karanlık insanda yalnızlığa, korku ve kedere sebep olur. İnsana yolunu kaybettirip acı çektirir. Zulüm kelimesi de aynı kökten gelir. Bu sebeple ayrılık karanlığa benzetilir. Şair beyitte gitmez mi, zayıllı olmaz mı derken ayrılık ve gam gitsin, peşimden düşün demek istemektedir. Visal-hicr, saadet-gam kelimeleriyle tezat, İstifham yapılmıştır.

2.16. GAFLET

Sözlükte boş bulunma, dalgınlık, dikkatsizlik gibi manalara gelir ve Divan'da sadece içkiye benzetme konusu olmuştur.

2.16.1 Bâde

Mâ'il olmaz dil zen-i dünyâyâ bir hûb anlayup

Bâde-i gafletle medhûş olmayan itmez galat

G.176/4

(Gönül dünya kadınına [onu] bir güzel sanıp meyletmez. Gaflet şarabıyla kendini kaybetmemiş [kişi] hata etmez.)

Gaflet, insana iradesini kaybettirmesi, dikkatini dağıtması ve aklını başından alması sebebiyle şaraba benzetilmiştir.

2.17 GAM, (DERT, KEDER, ENDÛH, GUSSA, MİHNET, BELÂ, HÜZÛN, MELÂL)

Sözlükte, insana ızdırap veren hal, sıkıntı gibi manalara gelir. Yahya Divanı'nda sıkça kullanılan bu kavram birçok somut unsura teşbih edilmiştir. Âşıklık halinin olmazsa olmazlarından biri de gamdır. Gam çekmeyen, hüznlenmeyen âşık yoktur ve olamaz da. Sürekli sevgiliden veya dünyanın hallerinden dolayı sıkıntı çeken âşıklar gözyaşı döküp feryad etmişlerdir. Hüzün adeta aşkın ikiz kardeşi olmuştur. Sadece klasik edebiyatta değil diğer edebiyat kollarında da gam ve dert sıklıkla işlenir. Gam edebiyatın ham maddesi gibidir. Şiirlerimizi onunla inşa eder ve onunla işleriz.

Şairlerimiz için ilkbahar mevsimi sevinç ve eğlence mevsimi iken, hazan yani sonbahar da hüznün ve kederin mevsimi olmuştur. Bu duygu sadece klasik edebiyatla sınırlı kalmamış, Servet-i Fünûn şiirinde de sıklıkla işlenmiştir. Merhum Attila İlhan'ın ‘‘Elde Var Hüzün’’ gibi şiirleri bu duygunun şairler için ehemmiyetini gösterir.

Aşk ve gönülden sonra en çok somut unsura benzetilen soyut kavramın gam kavramı olduğunu görüyoruz. Gam ateş olup hararetiyle âşığı yakmış, yük olup ona sıkıntı vermiş ve pazar olup âşığın canının hiçe satıldığı yer olmuştur. Dert, içki kadehi olmuş ve âşıklar bu kadehi meyhanede beraber içmişlerdir. Gâh ordu olup âşığa hücum edip onu perişan etmiş gâh ateşli bir yara olup gönlünü kanatıp acıtmıştır. Gönül kuşunun yakalandığı tuzak olurken, büyüklüğüyle, içinde oluşan girdap ve fırtınalarla âşığı yakalayıp onu adeta boğmuştur. Ayrıca sığınılacak bir yer gibi köşe ve hane olmuştur. Gül bahçesi olup sevgilinin gül yanaklarını hatırlatması ve güzellikleri de barındırıp âşığa zevk dahi vermiştir. Âşığın alın yazısına yazılan ilk harf (Elif) olmuştur. Diken olup âşığa eziyet etmiştir. Toz olmuşsa da âşığın temiz gönlünü kirletememiştir.

Gam, kapalı ve gizli olmasıyla kilit, büyüklüğü, aşılamazlığıyla bir dağ, kıymet ve ehemmiyet ifade etmesiyle meta, geçici bir süre olduğu için misafir olmuştur. Dert, âşığa tat ve lezzet veren bir meyve olmuştur. Sevgilinin boyu gibi bir ağaca benzetilmiştir. Gönül gül bahçesini kirleten bir çöp de olmuştur. Gussa; aşk kelimelere aktarıldığında ateşli tesirinden dolayı buna dayanamayan bir mektuptur. İnsanın son nefesini verdiği yer olan ölüm döşeğini çağırıştırır. Sevgilinin semtine yani Ka'be'ye giden yol dert, sıkıntı ve rakiplerle dolu olduğu için o yol, keder ve mihnet yoludur. Gönül gemisinin aşk denizine yelken açmasına mani olan ve onun orada demirlemesine sebep olan bir sahil olmuştur. Keder saki olup âşıkları sarhoş etmiştir. Esen soğuk rüzgârın güle zarar verip yapraklarını dökmesi gibi âşığı incitip ona zarar vermiştir. Gah taş olup âşığa zararı olmuş gah sel gibi taşarak âşığı sürüklemiştir. Kıymetinden ötürü sultan olmuş ve tekkelerde zikir halkalarıyla inleyen dervişler misali âşığı inletip tekke olmuştur. Dar bir geçit olarak âşığı adeta sıkımsı, ok olup âşığın gönlünü paramparça etmiştir. Tufan olup coşarak akmış, kan ve gözyaşlarıyla dolu bir vadi olup adeta bunlarla akmıştır. Yahya Bey Divanı'nda bu şekilde gam kavramının otuz sekiz somut unsura teşbih edildiği tespit edilmiştir.

2.17.1 Âteş (Tâb, Od, Nâr)

Neylesün nev-rûz u `ıydun geldüğün erbâb-ı `aşk

Âteş-i gam gitse kânûn-ı dil-i pür-sûzdan

G.277/2

(Gam ateşi, ateşli gönül ocağından gittikten sonra aşk ehli insanlar nevrüz ve bayramın gelmesini ne yapsın?)

Gam bu beyitte bir ateşe, gönül de ateş dolu ocağa benzetilmiştir. Baharın gelmesi neşe ve sevinç kaynağıyken bu durum âşıklar için hiç de öyle değildir. Zira onların yanan bir ocağı andıran gönlü dert ateşiyle doludur. Bu dert onların saadetine ve bahardan tat almalarına manidir. Âşıkların gönlündeki gam, yakıcı olması, âşığa azap edip onu yaralaması, mutluluğuna engel teşkil etmesi yönüyle ateşe benzetilmiştir.

2.17.2 Bâr

İzzet-i dünyâ için memnûnı olmam kimsenün

Çekmege bâr-ı belâ-yı minneti tâkat mi var

G.108/3

(Dünya değeri için kimseyi memnun edemem. Minnet ve bela yükünü çekmeye takat(im) mi var?)

Şair burada dünyalık menfaat için kimseye yaranmaya çalışmayacağını, bunun bela olduğunu ve bu minnet ve bela yükünü kaldırmaya gücünün yetmediğini vurguluyor. Bela insana sıkıntı, eziyet ve ağırlık vermesi sebebiyle bir yüke benzetilmiştir.

2.17.3 Bâzâr

Bkz. Aşk Mad. Sûdâger

2.17.4 Bezm

Bâde-i `aşk ile medhûş olmayan bilmez beni

Bezm-i mihnetden kadeh-nûş olmayan bilmez beni

G.446/1

(Aşk şarabıyla kendinden geçmemiş olup dert meclisinde içki içmeyen beni bilmez(anlayamaz)).

Aşk insanın iradesini, aklını alan bir içki gibidir. Şaire göre şarabın tadını içmeyenin bilemeyeceği gibi âşık olmayanın da âşığı anlaması imkânsızdır. Âşıkların içtiği yer bezm, meclis olarak nitelendirilir ve bu meclis dertli âşıklarla doludur. Bu sebeple şair dert meclisi olarak nitelendirmiştir. Bu mecliste içki içmeyen yani âşık olup bu dertle dertlenmeyen, âşıkların çektiği azap ve belayı anlayamaz.

2.17.5 Câm, (Peymâne)

Sâki-i bezm-i mahabbet câm-ı mihnet kim sunar
Hem humârı hoş gelür bana anun hem neşvesi

G.404/3

(Aşk meclisinin sakisi bana dert kadehi verir. Bana onun hem baş ağrısı hem neşesi hoş gelir.)

Aşk bir meclis, mihnet de bir kadehtir. Âşık aşk şarabını dert kadehiyle yudumlar. Bu yüzden dertten kurtulamaz. İçki insana içildiğinde hoş bir hal ve sevinç verirken, sonra baş ağrısına sebep olur. Bu yüzden dert de bir kadehe yani içkiye benzetilmiştir. Âşık için bu derdin eziyeti de neşesi de hoştur.

2.17.6 Ceyş

Ceyş-i gamun gönülde perâkende konmasun
Mihrün hazînesine `adû dest sunmasun

G.259/1

(Gam ordusu gönülde parça parça konmasın. Aşk hazinesine düşman el uzatmasın.)

Bu beyitte aşk bir hazine, gam da bir orduya benzetilmiştir. Aşk gönüldeki en büyük hazinedir. Kıymet ve ehemmiyeti yönünden buna benzetilir. Hazineyi düşmandan koruyan muhafızlar olduğu gibi bu aşk hazinesini de koruyan bir gam ordusu vardır. Gam, aşkı koruması yönüyle bir orduya, muhafız bölüğüne

benzetilmiştir. Şair bu gamın parça parça değil bir bütün halinde gelmesini istiyor. klasik edebiyatta şair sevgiliye vâsıl olamasa da çektiği ızdırıp ve dertten memnundur.

2.17.7 Dâg

Mühr urdı dâg-ı gam göricek aşkun ile pür
Bir dahı mümkün olmadı Yahyâ ferâg-ı dil

G.218/5

(Yahya! Gam yarası [gönlümü] aşkın ile dolu görünce mühür vurup bir daha gönlün huzur bulması mümkün olmadı.)

Gam bu beyitte kızgın demirle vücutta açılan yaraya benzetilmiştir. Yahya gönlünün aşkla dolu olduğunu ancak bu aşka gam yarası vurulduğunu söylüyor. Yahya yüreğinde açılan bu dertten sonra tıpkı ateşli demirle vücutta açılan yaranın kalıcı olması gibi bu derdin de kalıcı olduğunu ve bir daha hiç rahat ve huzura kavuşamadığını ifade ediyor. Gam burada âşığa acı çektirmesi, onu yakması sebebiyle bir yaraya benzetilmiştir.

2.17.8 Dâm

Gönül şol mürge döndi kurtulınca lâne kaydından
Giriftâr ola bir dâm-ı belâya dâne kaydından

G.291/1

(Gönül öyle bir kuşa döndü ki yuva bağından kurtulsa dane yüzünden bir bela tuzağına yakalanıyor.)

Gönül bir kuşa, bela da tuzağa benzetilmiştir. Gönül klasik edebiyatta bir kuşa benzer ve o kuş sevgilinin daneye benzeyen benini görünce sevgilinin kıvrımlı olan saçlarının tuzağına düşer. Gönül aşka tutulunca dert ve bela onu yakalar ve bir daha kurtulamaz. Bu sebeple bela bir tuzağa benzetilmiştir.

2.17.9 Deryâ, (Emvâc, Girdâb, Lücce)

Korkum budur ki gark ide deryâ-yı gussaya
Keştî-i cânı bahr-i firâvân olan yaşum

G.251/3

(Korkum o ki deniz gibi çok olan gözyaşlarım can gemisini keder denizine batırır.)

Yahya bu beytinde gözyaşlarını bir denize, canını bir gemiye ve derdi de bir denize benzetmiştir. Âşık olup sevgiliye kavuşamayan ve bu nedenle gamlı olan Yahya'nın gözyaşları adeta deniz gibi olmuştur. Bu denizi andıran gözyaşının can gemisini keder denizinde boğmasından korkmaktadır. Şairin derdi bir denize benzetmesinin sebebi denizin çok geniş olması, içerisinde fırtına, hortum, girdap gibi olayların yaşanması ve bunların tehlikeli ve ölümcül olmasıdır. Yahya bu aşk derdinden o kadar muzdariptir ki bu derdin onu öldürebileceğini düşünüyor.

Ebrû vü müjen tîg-i cefâ tîr-i kazâdur

Ol kâkûl-i pür-çîn ise emvâc-ı belâdur

G.78/1

Emvâc için Bkz. Cefâ Mad. Tîg

Yahyâ dili ol zülf-i girih-gîre ki virdim

Gird-âb-ı gam u lücce-i âlâma düşürdüm

G239/5

(Yahya! Gönlü o düğümlenmiş saçlara verdiğimden dolayı gam girdabına ve elemeler denizine düştüm.)

Sevgilinin düğümlü olan saçları Yahya'yı kendine bağlamıştır. Orada onun gönlü tutsaktır. Bu şekilde tutsak olan Yahya acı ve elem çekmektedir. Gam'ın ve elemin girdaba ve denize benzetilmesinin sebebi çok büyük ve tehlikeli olmaları, fırtına ve girdabın olması ki girdap üstünde bulunan herşeyi suyun dibine çeker.

2.17.10 Gûşe, (Künc)

Künc-i gam u endûhda kaldık za'îf u bî-mecâl

Sâkî getir sun sâgarı kim derde dermân kendidür

G.64/4

(Gam ve dert köşesinde halsiz ve zayıf kaldık. Saki! Derde derman olan içki kadehini getirip ver.)

Yahya gamı bir köşeye benzetmiştir. İnsanın bir köşeye geçip oturması gibi bela da âşığın gönlüne bu şekilde oturur. Şair aşk acısından dolayı çektiği dertten zayıf ve halsizdir. Yani hastadır. Aşkın hastalığına derman olan şey ise içkidir. Bu sayede âşık dertten bir nebze de olsa rahatlayıp sevinç ve neşeye kavuşacaktır. Sakiye seslenip ona içki vermesini isteyen şair, bunun derdine derman olduğunun da altını çizer. Zira içki içende bir neşe hali olur ve bütün dert ve kederler unutulur. “*Gam düşmanından kaçmak için meyhane köşesi en emin sığınaktır.*”⁶²,

2.17.11 Hâne

Sormadın gam-hâneyi cânâ garaz gelmek midür
Va`de-i lutf eylemiş dirler seni gerçek midür

G118/B1

(Ey can! Gam evini hiç sormadın. Arzun gelmek midir? [Bu haneye] lütfetme sözü vermişsin diyorlar. Gerçek midir?)

Yahya canı gibi aziz bildiği sevgilisine can diye hitap ederek onun gamlı evine yani gönlüne teşrif edip etmeyeceğini soruyor. Sevgilinin söz verdiğini duyduğunu ve bunun doğru olup olmadığını soruyor. Sevgiliden uzak olan gönül ve can gamla dolu bir yerdir. Bu yüzden canını gamhane olarak niteliyor.

2.17.12 Gülzâr, (Gülsitân, Gülşen, Bâğ)

Solmasun Yahyâ gülistân-ı belânun gülleri
Eksük olmasun gönülden tâze tâze dâğlar

G.106/5

(Yahya! Bela gül bahçesinin gülleri solmayıp gönülden [de] taze taze yaralar [hiç] eksik olmasın.)

Yahya çektiği aşk acısını bir yaraya, bu aşkın dert ve belasını da bir gül bahçesine benzetmiştir. Bu dert ve ıztıraptan hoşnut olan şair bu derdin bitmesini

⁶² Mehmed Çavuşoğlu, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, 1. Baskı, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1971 s.223

istemez. Belanın sona ermesini bir gülün solmasına benzeten şair, bu belanın sebep olduğu yaranın renginin ve bu yaradan çıkan kanın etkisiyle çektiği elemi adeta kırmızı güllerle dolu bir bahçeye benzetmiştir. Çektiği elemi gül bahçesine benzetmesinin bir sebebi de gül bahçesinin insana huzur ve neşe vermesidir ki şair aşk derdinden mutlu olduğu için bunu gül bahçesine teşbih etmiştir. Dert, aşkını canlı tutan bir duygudur.

2.17.13 Harf

Bkz. Cân mad. Levh

2.17.14 Hâr

Kurtulmadı dil hâr-ı gam u deşt-i sitemden

Çâk olsa nola gül gibi dâmân-ı perîşân

G.268/3

(Gönül, sitem çölü ve gam dikeninden kurtul(a)madı. Perişan etek gül gibi yırtılsa buna şaşılır mı?)

Yahya bu beytinde gönlünün bir türlü sitem ve gamdan kurtulamayıp huzur ve sevince kavuşamadığını söylüyor. Gamı bir dikene sitemi ise bir çöle benzetiyor. Gamın âşığa acı vermesi, âşığı yaralayıp gönlünü kanatması dikene ve gülün etrafında dikenlerle dolu olması bu benzetmeye sebeptir. Gül sevgilidir ve sevgiliye âşık olan onun diken gibi olan gamına katlanmak zorundadır. ‘ ‘Gülü seven, dikenine katlanır’’ atasözü bu durumla alakalıdır. Bununla beraber âşığın sitemi de kuru ve faydasız bir iştir. Çöl dert ve eziyetle dolu bir yerdir. Bu yüzden sitem çöle benzetilmiştir.

2.17.15 Hâk, (Gerd)

Pâk-meşreb âşıkun mâfî'z-zamîri bellidür

Su gibi sâfî dilüz gerd-i kederden sâlimüz

G.149/4

(Temiz meşrepli âşığın gönlünde olan bellidir. Su gibi temiz kalpliyiz [ve] keder tozundan uzağız.)

Şair, huyunun pak ve gönlünün su gibi saf, temiz olduğunu söylüyor. Keder, dert gibi gönlündeki saflığı giderecek, kirletecek şeylerden beridir. Kederin kalpteki saflığı, temizliği kirletmesi ve ona zarar vermesi toza benzetilme sebebidir. Pâk-meşreb,

su ve sâfi-dil kelimeleri arasında tenasüp vardır. Meşreb kelimesinin Arapça "شرب" yani içmek kelimesinden türediğini hesaba katarsak, kelimelerin birbiriyle ne kadar uyumlu kullanıldığı anlaşılır.

2.17.16 Hâşâk

Bakz. Gönül mad. Bâğ

2.17.17 Kilit

Fıkr-i zülf-i ham-be-ham erbâb-ı aşkun pîşesi

Gam kilîdin açmadur ehl-i dilün endîşesi

G.405/1

[Sevgilinin] kıvrım kıvrım olan saçlarını düşünmek aşk ehlinin işidir. Gönül ehlinin[âşıkların] düşüncesi ise gam kilidini açmaktır.]

Âşıklar her zaman sevgilinin saçlarını hayal edip yaşar ve bu adeta onların tek yaptıkları iş olmuştur. Onların yegâne düşüncesi de gam kilidini açmaktır. O kilidi de ancak âşıklar açabilir. Gam herkes tarafından bilinmemesi, kapalı olması sebebiyle kilide benzetilmiştir.

2.17.18 Kûh, (Kûhsâr)

Sahrâ-yı selâmet eger olmazsa müyesser

Kûhsâr-ı gam u derd gibi taglarum var

G.116/3

(Eğer selamet ovası nasip olmazsa gam ve dert dağları gibi dağlarım var.)

Şair selamet vadisine erişemezse de elden bir şey gelmeyeceğini, dağlar kadar derdi olduğunu söylüyor. Şairin derdinin çok büyük olması, ona eziyet etmesi ve altından kalkamaması gibi sebepler derdin dağa benzetilme sebebidir. Ova ise dağın tersine dümdüz bir alandır, dağ gibi sıkıntılı bir yer olmadığı için selamet kelimesi ovaya benzetilmiştir.

2.17.19 Metâ'

Artarsa nola hâsıl-ı derd ü metâ'-ı gam

Sultân-ı aşk istemez ey dil harâc u bâc

G.3/3

(Gam metayı, sermayesi ve dert hâsılı artarsa buna şaşılır mı? Ey gönül! Aşk sultanı haraç [vergi] ve tac istemez.(ona muhtaç değildir)

Yahya bu beyitte dert ve gamı bir metaya, mala, sermayeye, aşkı da bir sultana benzetiyor. İnsan âşık olunca, o aşk bir sultanın ülkelere hakim olması gibi, insana hükmeder. Bu süreçte insanın aşkı nispetinde gamı ve derdi de artar. Âşığa türlü dert ve musibetler musallat olur. Çünkü bu âşık olmanın gereğidir. Bu dert şairlerin şiirinin de güzellik ve süsü olmuştur. Fuzûlî'ye göre de şiirin asıl sermayesi dert olup ciğeri yaralı olmayanın şiirleri de tatsız ve zevksiz olur. Dert şiiri etkili kılar.⁶³ Aşkın âşığa hükmetmesi; metanın, hâsılın kıymetli olması, bir kazanç, getiri olması aşkın ve gamın bu kavramlara teşbih edilme sebebidir. Nitekim âşğın elde edeceği sonuç ve kazancı gam ve kederden başkası değildir.

2.17.20 Mihmân

Gelür mihmân-ı gam câna şeb-i mihnet hücûm eyler

Gönül zenbûrveş inler ne bâl eyler ne mûm eyler

G.89/1

(Gam misafiri mihnet gecesı gelip cana hücum eder. Gönül, eşek arısı gibi inleyip ne bal ne mum yapar.)

Bu beyitte gam bir misafire benzetilmiştir. Gamın en çok insan yalnızken yani gece vakti eziyet ettiğini, gönlünün de bir arı vızıltısı gibi inlediğini ancak bal vermeyen arı gibi bu iniltinin de hiçbir müspet netice vermediğini söylüyor. Misafirliğin geçici olması gibi gam da geçici olacağından gam bir misafire benzetilmiştir.

2.17.21 Meyve

Pâyân mı var Meyve-i derdün dil ü cânda

Vaktüm kati hoş hâsılı çok bâglarum var

G.116/2

63 M. Nur Doğan, **Fuzûlî'nin Poetikası**, İstanbul, Kitabevi Yay., 1997 s. 24

(Gönül ve canda dert meyvesinin sonu mu var? Vaktim çok hoş olup ürünü çok bağlarım var.)

Şair Yahya, bu defa bu beyitte derdi bir meyveye benzetiyor. Gönülünde bu dert meyvesinden çok olduğunu, vaktinin bunlar sayesinde iyi olduğunu söylüyor. Bu dertten mutludur. Meyvenin insana tat vermesi, tatlı ve besleyici olması gibi dert de âşığın gönlünü ve canını besler, ona mutluluk verir. Bu yüzden dert bir meyveye benzetilmiştir. Sadece dert meyvesine değil aynı zamanda dert bağına da sahip. Bu da çok fazla derde dûcâr olduğunu gösterir. Bağ, meyve arasında tenasüp sanatı vardır.

2.17.22 Nahl, Nihâl

Erguvân şekline döndür tenüm ey dide benüm
Nahl-i mihnetdür ana su yerine kan yürüsün

G.292/2

(Ey göz! Benim tenimi erguvan şekline sok. [O] mihnet ağacıdır [ki] ona su yerine kan yürüsün.)

Âşığın çektiği mihnet bir hurma ağacına benzetiliyor. Şair bu beyitte kendi gözlerine seslenerek tenini erguvan şekline yani kırmızıya döndürmesini istiyor. Bu şekilde gözünden akan yaşların mihnet ağacına kanlı bir şekilde gitmesi mümkün olabilecek. Bir ağacı besleyen su olması gibi âşığın derdini de artıran, besleyen şey de âşığın gözyaşlarıdır. Bu yüzden dert bir ağaca benzetilmiştir. Ayrıca âşığın gözyaşının kanlı olması, çektiği derdin ve şiddetinin fazlalığındandır. Erguvan'ın renginin kırmızı olması ile şairin kanlı gözyaşları arasında da renk bakımından ilgi kuruluyor. Şair erguvan, nahl, su kelimeleriyle önümüze bir tabiat resmi çıkarırken, mihnet ve kan kelimeleriyle adeta güzel bir bahçede yani cennette cehennemî bir ruh hali yaşayan bir insan figürüyle karşılaşıyoruz. Gözyaşlarının kanlı olması mübalağa sanatına örnektir.

2.17.23 Nâme

Yahyâ o şâha sûz-ı dilüm yazmak istedüm
Yandı tutuşdı nâme-i gam hâme döymedi

G.403/5

(Yahya! O sultana [sevgiliye] gönül ateşimi [ıztırabımı] yazmak isteyince kalem dayanamadı ve [yazmaya çalıştığım] gam mektubu yandı tutuştu.)

Yahya gönlündeki aşk ve ıztırabını bir ateşe, gamı da bir mektuba benzetiyor. Çünkü kâğıt ince olup dayanıksızdır ve ateş karşısında hemen tutuşur. Şairin gönlündeki aşkın ateşi o kadar kuvvetli ki gamı da yakıp yok ediyor. Gam ve kalem bu ateş karşısında dayanamıyor. Yani şair yaşadığı halin anlatılamayacağını vurguluyor. Şairin gönlündeki aşkın karşısında kalemin bile güçsüz olması, gam mektubunu yakması mübalağa sanatına örmektir.

2.17.24 Peymâne

Baş kaldırmayıp içmek istesek sâkî nola
Ser-girân itdi bizi peymâne-i gam neşvesi

G.404/4

(Saki! Baş kaldırmayıp içmek istesek buna şaşılır mı? Gam kadehinin eğlencesi bizi çok şarhoş etti.)

Gam burada içki kadehine benzetilmiştir. Çünkü bu gamın âşığa verdiği neşe içki kadehinin neşesi gibidir ve içeni sarhoş eder. Âşık o derece sarhoş olur ki kendinden geçer. Baş kaldırmak deyiimi burada kinayeli bir şekilde hem isyan etmek⁶⁴, iyice coşmak⁶⁵ hem de içki içerken başın yukarı doğru kaldırılması manasında kullanılmıştır.

2.17.25 Pister

Bir gözi bîmârûn ey Yahyâ teb-i hicrânıdır
Pister-i gamda dil-i pür-ıztırâbı inleden

G.270/5

(Ey Yahya! Gam yatağında ıztırap dolu gönlü inleyen gözü hasta birinin ayrılık ateşidir.)

64 M. Zeki Pakalın, *a.g.e.*, Cilt 1, s.165

65 Türk Dil Kurumu, Baş kaldırmak (çevirimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=36959 Son Erişim Tarihi 28.12.2018

Yahya bu beyitte hicranı bir ateşe, gamı da yatağa benzetmiştir. Ayrılık yakıcı bir ateş gibi insana hüzün ve dert verir. Bilhassa bu hicran fikri, ölüm olduğunda şiddeti fazladır. Şair ayrılık ateşinin verdiği dertten muztarip olmakla beraber bu gamı bir yatak olarak düşünüyor. Sevgiliden ayrı olan şair çok gamlıdır, hastadır ve bu yüzden yataklara düşüp adeta ölümü beklemektedir. Ölüm vakti insanlar güçsüz olup yatakta dertli bir şekilde inleyerek adeta ölümü bekler. Böyle birinin yatakla yekvücut olması gibi gam da hasta âşığın yüreğiyle adeta birleşmiştir.

2.17.26 Râh

İrişür Ka`be-i maksûda kalmaz râh-ı mihnetde
Ana kim pertev-i nûr-ı cemâlün reh-nümûn oldu

G.392/4

(Senin cemalinin aydınlığının yol gösterici olduğu (kişi) mihnet yolunda kalmayıp emelinin Ka'besine varır.)

Şair bu beyitte amacı, hedefi Ka'be'ye, mihneti de yola benzetmiştir. Ka'be, sevgilinin bulunduğu yerdir. Çünkü o yer her türlü kötülük, necaset ve günden gününe münazzehdir. Orası mukaddestir. Amaç oraya vuslat olduğundan bu amaç da mukaddestir. Sevgiliye giden bu yol adeta taşlı bir yol olup engellerle, dert ve sıkıntılarla hatta rakiplerle doludur. Bu yüzden bu yol dert yoludur. Bu engellerle dolu yolu sevgilinin güzellik ışığının rehberiyle geçebilir. Bu şekilde sevgilinin semtine yani Kabe'ye varır. Bu beyite tasavvufî bir nazarla bakarsak, bu dünya hayatı bir yoldur ve o yolda çok meşakkat ve sıkıntı vardır. O yolu aşmak ve Allah'a vuslat için onun rehber olan cemalinin aydınlığı şarttır. Bu şekilde Hakk'a ve hakikate varılabilir.

2.17.27 Sâhil

Bkz. Gönül mad. Fülk

2.17.28 Sâkî

Sunaldan sâkî-i mihnet bana peymâne-i aşkun
Benüm ol rûz u şeb medhûş olan mestâne-i aşkun

G.207/1

(Mihnet sakisi bana aşk kadehini sunduğundan beri gece gündüz aşk sarhoşu olup hayrette olan benim.)

Burada şair mihneti bir sakiye, aşkı da şarap kadehine benzetiyor. Mihnet sakinin içki içenlere şarap sunması gibi âşığa sürekli sıkıntı verir, onu dertlendirir. Bu aşk derdi âşığı sarhoş edip kendinden geçirir ve vuslata nail olamayan âşık hüzne gark olur. Bu aşk derdiyle sarhoş olan âşık gece gündüz hayretler içerisinde. Mihnet âşığı sarhoş etmesi, aklını ve iradesini devre dışı bırakması yönünden sakiye benzetilmiştir. Ayrıca sakinin boşalan kadehleri tekrar tekrar doldurması gibi mihnet de âşığın aşkını artırır, adeta onu besler.

2.17.29 Sarsar

Gül-i neşâtımı pejmürde itdi sarsar-ı gam
Sehâb-ı lutfun ile eyle anı tâze vü ter

S./25

(Gamın soğuk rüzgarı sevinç gülümü perişan etti. [Sen] lütuf bulutunla onu [yin e] tazeleyip yenile.)

Gam soğuk bir rüzgâra, sevinç bir güle ve lütuf bir buluta benzetilmiştir. Gam, soğuk ve sert bir rüzgârın güle zarar vermesi gibi insana zarar verir. Onu dağıtır, yıpratır. Bu yüzden gam soğuk ve sert bir rüzgâra benzetilmiştir. Gül ise bir sevinçtir. Çünkü gül güzeldir, baharda ve yeşillikler içinde açar ve hafif esen rüzgârla adeta dans eder. Ayrıca sevgilinin yanağıdır. Âşığa sevgiliyi hatırlatır. Bu tabii olarak âşık da mutluluğa ve neşeye sebep olacaktır. Bu yüzden sevinç bir güle benzetilmiştir. Lütuf ise bir buluttur. Bulut gökyüzünü kaplar. Aynı zamanda bulut yeryüzüne yağmur yani rahmet olarak iner. Bu rahmet sayesinde tabiat canlanır, çiçekler ve güller açar. İnsanlar hayatlarını devam ettirir. Bu sebeple lütuf bir buluta teşbih edilmiştir. Şair bu benzetmeleri kullanarak sevgiliye kendisine çok az da olsa lütuf ve ihsan da bulunmasını istiyor.

2.17.30 Seng

Seng-i mihnet sahn-ı sînem eylemişken senglâh
Nahl-i gam yine eliflerden salupdur nice şâh

(Mihnet taşı gönül meydanını taşlık bir yer hâline getirirken, gam ağacı yine eliflerden nice dallar saçtı.)

Şair bu beyitte sinisini bir meydana, mihneti taş, gamı da hurma ağacına benzetmiştir. Âşığın gönlünün mihnetten bir taşlık haline gelmesi sinisinin mihnetle dolu olduğunu ve bunun âşığa hüzn, keder ve acı verdiğini anlatır. Taş ayrıca serttir ve bu gam taşı da âşıkta acıya sebep olur. Bununla beraber sevgilinin düzgün boyu için kullanılan nahl kelimesi burada gama benzetme konusu olmuştur. Elif salmak, kesici bir aletle göğüste yaralar açılıp bunun dağlanmasıdır.⁶⁶ Âşığın göğsünü yarması çektiği derdin şiddeti hakkında bize yeteri kadar fikir verir. Göğsünde akan kanları dökülen yaprak gibi görüyor. Âşığın gönlü mihnet taşları ve gam yapraklarıyla örtülüdür ve buradan âşığın gönlünde ne kadar çok sıkıntı, acı olduğu anlaşılır. Ayrıca ağaçların yaprak dökmesi sonbaharı yani hazan mevsimini hatırlatır. Bu mevsim adeta tabiatın ölmesi, ağaçların sararıp yaprak dökmesi, gül bahçelerinde bülbüllerin ilkbahara kadar susması demektir.

2.17.31 Seyl

Kayurmaz seyl-i gam taşsun gerekse başdan aşsun

Kümeýt-i bâde-i gül-gûn ile Yahyâ geçilmez mi

G.408/5

(Gam seli korumayıp gerekirse baştan aşsın. Yahya [bu sel] gül renkli kırmızı şarap atıyla geçilmez mi?)

Yahya Bey, bu beyitte gamı bir sele benzetmiştir. Sel şiddetli bir şekilde akıp önüne gelen herşeyi sürükleyecek kuvvete sahiptir. Bunun sonucunda maddi ve manevi zarara sebep olur. Gam da bu şekilde şiddetli olup âşığı adeta sürükleyip mahveder, ona zarar verir. Baştan aşsın deyiimiyle bu derdin çok fazla olduğunu anlıyoruz. Adeta bu dert onu boğuyor. Bu dert selinden kurtuluşu kırmızı şarapta görüyor. Zira şarap bütün dert ve tasaları unutturup insanda ferahlığa ve neşeye sebep olur. Bu dertten muztarip olan âşık bir nebze de olsa kurtuluşu şarapta görür. Beyitte geçen kümeýt kelimesi

66 Vildan Serdaroğlu, Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı, İstanbul, İsam Yay., 2006 s.306

ayrıca at manasına gelir.⁶⁷ Sel sularından geçmek için at kullanılması gibi gam selinden kurtuluş için de derman kırmızı şaraptır. Şair burada kelimenin iki manasını hatırlatacak şekilde kelime oyunu yapıyor.

2.17.32 Sipâh

Kanı sâkiyâ ol şecâat-penâh

Ki hâl-i sipâh-ı gam ola tebâh

S./69

(Ey saki! Gam askerinin durumunu harap eden o yiğitliğin sığınağı nerede?)

Yahya Bey, Sâkînâme’de geçen bu beyitte gamı bir orduya ve askere benzetmiştir. Bir ordunun hücum edip düşmanı tarumar ve perişan etmesi gibi gam da âşığın ruhuna hücum edip onu harap eder. Âşığın ruhunu bozguna uğratar. Âşık perişan olur. Sakiye seslenen şair yiğitliğin sığınağının nerede olduğunu soruyor. İçki içene de cesaret veren şey şaraptır. Şarap içene cesaret verir ve derdi, tasayı geçici bir süre de olsa unutturur. Tasavvufî olarak beyte baktığımızda saki mürşittir ve bulunduğu meyhane de tekkedir. Mürşit âşığa aşk şarabını sunar ve aşk şarabı içen mürit dünya derdinden ve kederinden kurtulup yalnız Allah aşkıyla sarhoş olur. Bu aşk ile fenafillaha sonra da bekabillaha vasıl olur.

2.17.33 Sultân

Nice âsâyiş iderdi öyle bir vîrâne

Sîne sultân-ı gamun eski ocağı olmasa

G.320/4

(Sine gam sultanının eski ocağı olmasa öyle bir viranede asayiş nasıl sağlardı?)

Âşığın gönlü bir viranedir. Zira aşk ve gam onun gönlü hanesini harap etmiştir. Gam sultan gibi değerli, büyük ve hükümranlığundan ötürü bir sultana benzetilmiştir. Âşığın gönlü tahtına oturmuş olan gam sineye hükmeder. Âşığın gönlü gamla dolmuştur. Eskiden hazineler viranelerde saklanırdı. Âşığın aşkı da gönlü viranesindeki hazinedir ve buranın sultanı da gamdır.

⁶⁷ İskender Pala, a.g.e., s.281

2.17.34 Tekye

Ben ol abdâlüm ki oldum mahrem-i esrâr-ı `aşk
Tekye-i gamda `abâ-pûş olmayan bilmez beni

G.446/3

(Ben aşk sırlarının mahremi olan öyle [bir] abdalım ki gam tekkesinde aba giymeyen beni bilemez(hâlimden anlayamaz).

Yahya bu beyitte kendisinin bir abdal olduğunu söylüyor. Bu abdal aşkın sırlarına vakıf olmuştur. Gam bir tekkeye benzetilmiştir. Tekkelerde mürşitler vasıtasıyla aşk şarabını içen abdallar Allah'ın isim ve sıfatlarına hayran olup cihanı gezerler. Onların derdi Allah'tır. Tekkelerde zikir halkaları yapıp Allah'ı zikrederler. Gönülleri de bu aşk derdiyle inler. Bu yüzden gam bir tekkeye benzetilmiştir. Sâlikler bir aba ile yetinip dünyanın süs ve gösterişinden uzak durmayı yeğlerler.

2.17.35 Tengnâ

Bkz. Ferâh Mad. Dâr

2.17.36 Tîr

Tîr-i gam seng-i sitemden incinen âşık mıdur
Dil-rübâdan her ne gelse lutfdur ihsândur

G.53/2

(Gam oku ve sitem taşından incinen [kişi] hiç âşık olur mu? Gönül çalandan [sevgili] her ne gelse lütuftur, ihsandır.)

Gam bir oka, sitem ise bir taş benzetilmiştir. Her ikisi de âşığa eziyet, dert ve acı vermektedir. Okun yüreğe saplanıp onu kanatması gibi sevgilinin aşkının verdiği gam da bu türden bir tesir yapar. Şair buna katlanmanın hakiki âşıklık alameti olduğunu, sevgiliden gelen herşeyin gerek iyilik gerekse kötülük olsun, bir lütuf ve ihsan olduğunu ifade ediyor.

2.17.37 Tûfân

Hak saklaya tûfân-ı belâ olmaya peydâ
Kûhsâr olur Kûh-kenün mevc-i helâki

(Allah korusun ki bela tufanı olmasın. [Yoksa] dağ, dağ delenin helak dalgası olur.)

Kûhken dağ delen manasına gelip Ferhad'ın ünvanıdır.⁶⁸ Bela Nuh Tufanı'na benzetilmiştir. Bu tufan sonucunda yeryüzü sular altında kalıp sadece gemiye binen müminler ve hayvanlar hayatta kalmayı başarabilmişlerdir. Tufan gibi şiddetli, yok edici olması sebebiyle bela tufana benzetilmiştir. Bunun yanında şair dağın Ferhad'ı da helak edeceğini söylüyor. Bu durum Nuh peygambere iman etmeyen oğlunu hatırlatıyor. (Bkz. HUD SÛRESİ 41-43)

2.17.38 Vâdi

Çâk-ı sînem seyl-i eşkûn dem-be-dem vâdîsidür

Suları hûnîn akarsa nola gam vâdîsidür

G.112/1

(Gönül yarıklarım daima gözyaşı selinin vadisidir. Suları kanlı akarsa buna şaşılır mı? (Zira orası) gam vadisidir.)

Yahya bu beyitte gamı bir vadi olarak düşünüyor. Yarık sinisini de gözyaşı selinin vadisine benzetiyor. Daha önce de ifade edildiği gibi eskiden insanlar âşık olunca ya da çok dertlenince kesici aletlerle sinelerini keserdi. Buna elif çekmek denir.⁶⁹ Çektiği acıdan dolayı çok ağlayan âşık gözyaşlarını bir sele benzetip bu sineden kanlı bir şekilde aktığını söylüyor.(mübalağa) Buna şaşırmamak gerektiğini, zira oranın gam vadisi olduğunu belirtip bunun tabii olduğunu söylüyor. Şair bu beyitte sineden akan kan ile gözden akan yaşı bir vadide akan akarsu ve sel ile ilişkilendiriyor. Çektiği dert, ızdırıp buna sebep olduğu için buna gam vadisi demiştir.

2.18 GAMZE

Klasik edebiyatta sevgilinin yan bakışına denir.

2.18.1 Düzd

Düzd gamzen kanda gizlerdi alup nakd-i dili

⁶⁸ Pala, a.e., s.278

⁶⁹ Vildan Serdaroğlu, a.g.e., s.306

Gûşe-i çeşmün eger anun yatağı olmasa

G.320/2

(Gözünün köşesi onun yatağı olmasa hırsız gamzen gönül sermayesini alıp nerede saklardı?)

Gamze bir hırsıza, gönül de sermayeye benzetilmiştir. Sevgilinin yan bakışı bir hırsızdır. Âşığa bakınca onun gönlünü çalıp kendine hayran bırakır. Zira onun yan bakışı çok kuvvetlidir ve aldaticıdır. Âşığın gönlünü çalıp onu yatağa benzettiği göz köşesine koyup saklamıştır. Bir hırsızın para çalıp onu yatağa saklaması üzerinden şair sevgilinin yan bakışıyla gönlünü çaldığını güzel bir üslupla ifade etmektedir.

2.18.2 Sihâm, (Tîr, Nâvek)

Eylemez Yahyâ sihâm-ı gamzesinden bî-nasîb

Ol kaşı yânun meger hâtır-nişânıdır gönül

G.223/7

(Yahya! [Sevgili] yan bakışının oklarından [seni] nasipsiz bırakmaz. Meğer gönül o kaşları yâ harfî gibi olan [sevgilinin] hedefidir (vurulması istenen noktadır))

Sevgilinin kaşları yay, yan bakışı ise oktur ve bu okın hedefi olan âşığın gönlü her zaman bunun hedefidir. Âşığın gönlünü bu bakış deler, kanatır ve paramparça eder. Yahya da sevgilinin bu gamzesinden nasipsiz değil. Onun gönlü de aynı zamanda sevgilinin yay kaşlarıyla ok attığı yerdir. Sevgili, Yahya'yı da unutmayıp bu gamzelerden onu nasipsiz ve mahrum bırakmaz. Hatır-nişan kelimesi hem akılda kalan hem de sevgilinin nişan aldığı hedef manasında tevriyeli kullanılmıştır.

2.18.3 Sûzen

Sûzen-i dil-dûz-ı gamzen geçdi cânâ gerçi kim

Geçmedi cân rîştesi ol sûzen-i dil-dûzdan

G.278/3

([Senin] yan bakışının gönül diken iğnesi, gerçi cana geçtiyse de can ipliği o gönül diken iğneden geçmedi.)

Gamze bir iğneye, can ise bir ipe benzetilmiştir. Sevgilinin yan bakışı kesici ve delici olup âşğın canını ve gönlünü paramparça etse de bu yan bakışın aynı zaman da onarıcı, iyileştirici tesiri de vardır. Şair sevgilinin gamzesinin iğnesinin canını deldiğini söylüyor. İpe benzettiği canının ise iğneden geçmediğini ve dolayısıyla âşğın gönlünün delik deşik olup kanadığını, dikilemediğini görüyoruz. Bu şekilde iğne gibi delici tesire sahip yan bakışın âşğa eziyet ettiğini anlıyoruz.

2.18.4 Şahne

Mest-i şarâb-ı aşkdur zülfüne bağla gönlünü

Şâhne-i gamzesine Yahyâ anı dest-beste vir

G.109/5

(Aşk şarabının sarhoşudur [ve] gönlünü [sevgilinin] saçına bağla. Yahya! [sevgilinin] yan bakışının inzibat memuruna ellerini bağlı olarak uzat.)

Yahya sevgilinin aşkıdan sarhoş olmuştur. Kendi gönlüne de seslenerek onu sevgilinin saçlarını bağlamasını söylüyor. İçki içen birinin inzibat memuruna yakalanıp ellerinin bağlanması gibi âşık da sevgilinin yan bakışlarına yakalanıp çaresiz bir şekilde teslim olmuştur. Yahya Bey zamanında muhtemelen 4. Murad devrinde yazılan bu beyitte içki yasağı akla geliyor. Bu yasağı ihlal edenleri yakalayan inzibat memurlarını görüyoruz. Bu beyit sosyal bir olayın şiire nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önemlidir ve bu da klasik edebiyatın toplumdan soyutlanmamış olduğunu, tamamen hayalî bir edebiyat olmadığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

2.18.5 Şemşîr, (Tîg)

Melâhat mülkünü teshîr idüp şemşîr-i gamzenle

Güzellik kişverinde gayrı sultân olmasun dirsün

G.285/3

(Sen) güzellik ülkesini yan bakışının kılıcıyla büyüleyip güzellik ülkesinde [benden başka] sultan olmasın dersin.)

Sevgili âşık için sultandır. Zira onun makamı yücedir. Aynı zamanda âşğa hükmeder. Sevgili sultan olduğu için bu sultanın hükmettiği bir ülkenin olmaması düşünülemez. Sevgilinin yan bakışı kılıç gibi keskin olduğu için kılıca benzetilmiştir.

Ayrıca sevgilinin bu kılıcı büyüleyici bir etkiye sahiptir. Bir sultanın kılıcıyla ülkeler fethedip hükmetmesi gibi sevgili de güzellerin sultanı olduğu için güzellik ülkesine gamzesinin kılıcıyla hükmeder. Sevgilinin güzelliğe hükmetmesi sebebiyle şair tarafından güzellik bir ülke olarak hayal edilmiştir.

2.18.6 Tatar

`Akl u karâr u sabrumı yagma iderse gam degül

Tâtâr gamzen dil-berâ gâretger-i dîn olmasa

G.318/2

(Ey dilber! Tatar gamzen akıl, karar ve sabrımı yağmalarsa gam değil. [O bari] din [İslam] yağmacısı olmasa.)

Sevgilinin yan bakışı burada Tatar'a benzetilmiştir. Tatar, Türkler'in bir şubesi olup edebiyatımızda yağmacı, çapulcu ve zalim yerinde kullanılmıştır.⁷⁰ Sevgilinin yan bakışı âşığın aklını, kararını ve sabrını yağmalayıp onu adeta perişan etmiştir. Bu yüzden gamze Tatar'dır. Ancak bundan şikâyetçi olmayan şair o gamzelerin sadece dinini ve imanını elinden almamasını temenni ediyor.

2.19. GÖNÜL, (DİL, KALB, HÂTİR, SÎNE, DERÛN)

İnsanın yaşam merkezi, merkez, vücuda hayat veren organ, aşkın tecelli ettiği yerdir.

Gönül ateş olur, âşığı yakar, kül eder. İçinde ateş barındıran bir kaptır. Kalp bir çıra olup yanar ve etrafını aydınlatır. Bazen etek olup aşk ateşinin sıçramasıyla yanar. Âşığın aşkından, gamından yanan bir ocaktır.

Gönül bir uçsuz bucaksız bir denizdir, deryadır. İçerisinde girdap oluşur, âşığı yutar. Bir çeşme olup su gibi akar. Âşığın gönlüne aşk yağmurunu yağdıran, orada şimşekler çakan bir bulut olur. Lütuf rüzgârının esmesini bekleyen bir gemi ve kayık olur. Aşkın selinde sürüklenen çöptür, süprüntüdür.

Bağ olur, içinde aşk tohumu filizlenir, içerisinde güller biter. Bülbül olup şiir ezberlemiştir. Sevgilinin yüzü gibi kıpkırmızı güllerle dolu bir gül bahçesidir, bir güldür. Kalp sevgilinin zülûflerine bağlanan bir çam fıstığı kozalağı olmuştur.

⁷⁰ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz. Cemal Kurnaz 1. Baskı, Ankara, Birleşik Yay. 2007 s.383

Bir meyhanenin kapısı gibi bazen iki parça olur. O bir şarap küpüdür. Gönül aşk ve şevk şarabının döküldüğü bir kadehtir. Ayaklar altına alınan bir şişe olmuştur.

Gönül bir aynadır. Aşkın bütün güzelliklerini yansıtır, Allah'ın ve sevgilinin tecelli ettiği yerdir. Sine, üzerine yüz çizilen bir levhadır, boş bir meydandır. Gönül üzerine aşk şiiri yazılan bir sahifedir. Aşkın meskûn olduğu bir yer ve evdir. Dil, sevgilinin kıvrımlı saçlarının tuzağına düşen bir doğandır. Tuzak olup âşığı yakalar, onu esir eder. Aşk tuzağına düşen bir serçe kuşudur. Gönül daneye düşkün bir karıncadır. Sevgilinin aşkının hüküm sürdüğü bir memleket, bir ülkedir. Gönül aşk sultanının kurulduğu bir taht-ı sultanîdir. Gönül canla beraber bir boyundur. Gönül aşk derdinin bağlı olduğu bir ayaktır. O bütün güzellikleri ve hazineleri saklayan, barındıran gizli bir hazinedir ve hazinelerin saklandığı viranedir. Gönül sevgilinin istiğna satıp karşılığında aldığı bir paradır. Sevgilinin katı kalbinden dolayı da kalp bir taş gibi sert olmuştur. Gönül kelimesi 37 somut unsura teşbih edilmiştir.

2.19.1 Âhen

Gerçi âhen-dilsün ammâ eyle Yahyâ'dan hazer

Kim anun pûlâdlar âhı yaragın bozmadı

G.397/5

(Gerçi demir kalplisin ama Yahya'dan sakın. Zira onun ah silahını çelikler bozmadı.)

Sevgili merhametsiz ve katı kalpli olduğu için kalbi demire benzetilmiştir. Sevgili demir kalpli de olsa Yahya'nın ahının silahına karşı bir şey yapamaz. Mazlumun ahının arşa çıkması, doğrudan Allah'a ulaşması söz konusu olduğundan dolayı Yahya sevgiliyi bu ah silahına karşı uyarıyor. Yahya'nın ahı çelik gibi sert kalbi delip geçebilecek kuvvettedir.

2.19.2 Âteş, (Sûz, Sûzân)

Yanar tîri erir peykânı tâb-ı âteş-i dilden

Birinden âh olur zâhir birinden eşk olur peydâ

G.5/2

(Gönül ateşinin hararetinden oku yanar ve peykânı erir. Birinden ah birinden gözyaşı ortaya çıkar.)

Gönül burada bir ateşe benzetilmiştir. Çünkü içindeki aşk ateşi onu yakar ve ona acı çektirir. Bu o kadar şiddetlidir ki ok gibi olan kirpiklerinden ah eder ve bu ah oku feleği kaplar. Temrene benzeyen kirpiğin ucundan da gözyaşı dökülür. Âşık gönül ateşinden ah edip inlerken, bir yandan da bu ateşin acısından ağlamaktadır. Âşığın gözünden gelen bu yaşlar da içindeki ah ateşinden dolayı sıcaktır. Okların imal edilirken fırınlanması ve bunun sonucunda üzerinde oluşan dumanın âha teşbih edilmesi söz konusudur. Yine aynı şekilde peykanın (okun ucundaki çelik demir, temren) da imal edilirken demirin ateşte eritilerek yumuşatılması ve suya konarak çeliğinin arttırılması durumuna atıfta bulunulmuştur.

Dîdeden su sepdigüm bu sîne-i sûzânuma

Korkarın te'sîr ide sûz-ı dilüm cânânuma

G.351/1

(Gönül ateşimin sevgiliye tesir etmesinden korktuğum için bu yanan sineme gözümünden su serptim.)

Âşığın gönlündeki ateş o derece kuvvetli ki sevgiliyi dahi yakabilecek seviyeye ulaşmıştır. Âşık bundan korktuğu için içindeki aşk ateşine gözyaşlarını serper ki bu ateş sevgiliye zarar vermesin. Şair bu durumda bile kendisini değil, sevgiliyi düşünmektedir. Şairin içindeki aşk ateşinin sevgiliyi dahi yakabilecek olması ilginçtir.

2.19.3 Âteşdân

Otururlar hâkister hayretle şâhum bir zamân

`Aşk odından sanma hâli olur âteşdân-ı dil

K.26/1

(Şahım! Küller hayretle bir zaman oturur. Sen gönlün ateş kabının aşk ateşinden bir an boş kalacağını sanma.)

Gönül bu defa içinde ateşin olduğu, ateş konan bir kaba benzetilmiştir. Bu kabın içinde yanan ateş de aşktan başka bir şey değildir. İnsanın gönlünün boş

kalmayacağı, o gönülde muhakkak aşkın olacağı belirtiliyor. Bu aşk da tabii olarak sevgilinin vefasızlığı, gam ve kederle alev alacaktır.

2.19.4 Âyine, (Mir'ât)

Beni yerden yere çalmakla uşşâk içre kûyunda
Ne anlarsın şikest olur mı mir'ât-i dil ü cânım

G.247/4

(Âşıklar arasında semtinde beni yerden yere vurmaktan ne anlıyorsun? Can ve gönül aynam hiç kırılır mı?)

Gönül bir aynaya benzetilmiştir. Eskiden aynalar kalp biçiminde yapılırdı.⁷¹ Gönül de ayna gibi yansıtma özelliğine sahiptir. Sevgilinin hayalinin daima bulunduğu yerdir.⁷² Aşkın güzellikleri orada yansır. Eskiden aynalar gümüşten üretilirdi. Aynalar metalden (gümüşten) üretildikleri için kırılmaları zordu. Ancak bu gümüş aynalarında paslanmaması için tozunun alınması keçe içinde muhafazası gerekliydi. Sevgilinin âşığını yerden yere vurması âşığın gönül aynasının her zaman parlak olmasını dolayısıyla sevgilinin aşkının her zaman orada yer edinmesine vesile olmaktadır. Sevgili yerden yere vursa da bu kalp aynasına hiçbirşey olmaz. Sevgilinin, âşığının gönül aynasını yerden yere vurması âşığa eziyet ve cefa etmesi, âşığın gönül aynasının kırılmaması da âşığın bu tür eziyetlerden dolayı sevgiliye kızmaması, ondan güvenmemesidir. Çünkü sevgilinin eza ve cefası da âşık için ihsan ve lütuftur. Sevgilinin bütün zulmüne aşk yolunda katlanmak zorundadır.

2.19.5 Bâğ, (Gülzâr, Gülşen)

Âb-ı revân-ı hançer-i hûn-rîz-i yâr ile
Güller bitürdi hurrem olup yine bâğ-ı dil

G.218/4

(Sevgilinin kan döken hançerinden akan su ile gönül bağı mutlu olup [içinde] gül bitirdi.)

⁷¹ Yusuf Çetindağ, a.g.e., s.179

⁷² Çetindağ, a.e., s.179

Sevgilinin kirpiği, bakışı hançer gibi keskindir. Bu keskin hançer âşığı gönül bağından yaralar ve kanatır. Gönül bir bağıdır. Gönül sevgilinin bu hançerinden dolayı mutludur. Çünkü sevgilinin ona bakması ve kirpik hançerini yüreğine saplaması, onunla ilgilendiği manasına gelir. Neticede sevgilinin eza ve cefası da âşığa nimettir, mutluluktur. Âşığın gönlünden su gibi akan bu kanlardan o gönül bağında güller bitmiştir. Gönle bahar gelmiştir. Bu şekilde gülün kırmızı rengiyle ve kan arasında bağ kuruluyor. Güle kırmızı rengini veren âşığın gönlünden akan kandır. Eskiden hançerler üretilirken demirin çelikliğini artırmak için suya batırılıp çıkarılması hadisesine de atıf vardır.

Yahyâ giderse komasa hâşâk-ı gussayı
Gülzâr-ı dilde olsa revân cûybâr-ı vasl

G.232/5

(Yahya! Vuslat nehri gönlün gül bahçesinde akıp dert çöpünü giderip [keşke hiç] bırakmasa.)

Yahya gönlü bir gül bahçesine, vuslatı bir nehre, derdi de çöpe benzetiyor. Âşık vuslata eremediği için gönlünde çok fazla dert birikmiştir. Vuslat suyunun gönül bahçesine gelip buradaki dertten kendisini kurtarmasını temenni ediyor. Nitekim şair sevgilinin vuslatına erdiğinde dert ve tasadan kurtulmuş olacaktır. Âşığın kalbinde gül gibi sevgili vardır. Sevgili gül bahçesinde bulunur. Ayrıca gülün etrafı dikenlerle çevrilidir. Bu yüzden şairin gönlünde hem mutluluk hem de acı vardır. Aşk hâli de zaten bunu gerektirir. Bu durum gönlün gül bahçesine benzetilme sebebidir. Dert, gam ve keder ise o gül bahçesini kirletir. Bahçeye zarar verir ve nahoş bir manzara ortaya çıkar. Bu durum âşığın gül bahçesine benzeyen kalbinde sıkıntı veren bir duruma sebep olur. Bu yüzden gussa bir çöpe, süprüntüye benzetilir. Vuslatın nehre benzetilmesinin sebebi de insana huzur vermesi, suyun hayat kaynağı olmasıdır. Aslında bir nehrin akışını nehrin kenarında oturup izlemek bile insanda bir huzur ve sükûnete vesile olur. Suyun temizleyici, kirden, tozdan arındırıcı tesirini de göz ardı etmemek gerek. Önüne çıkan çöpü alıp götürmesi gibi vuslat da derdi, kederi âşığın kalbinden giderip ona huzur, sükûnet ve saadet verir.

2.19.6 Bülbül

Bu beyt-i dil-keşi gûş eyleyince bülbül-i dil

Hezâr şevk ile itdi bu matla`ı ezber

K2/5

(Gönül bûlbûlü bu gönül cezbedici beyti duyunca büyük bir şevkle bunu ezberledi.)

Gönül bûlbûle benzetiliyor. Bûlbûl güle, gönül de gül yüzlü, gonca ağızlı sevgiliye âşıktır. Bûlbûl gül için güzel sesiyle öter durur. Gönül de bu güzel beyti duyup beğendiği için bunu ezberleyip sevgili için okumak ister. Bûlbûl ve gönlün ortak yanı birinin gül gibi sevgiliye, diğerinin ise güle âşık olmasıdır. Gönlün bir insan gibi düşünülüp ezber yapması teşhis sanatına örnektir.

2.19.7 Çerâğ

Yakdı fetîl-i dâgumı ol âteşin izâr
İrince rûz-ı haşr söyünmez çerâg-ı dil

G.218/3

(O ateşli yanak yara fitilimi yaktı. Gönül çırası haşır günü erinceye kadar sönmez.)

Gönül çıraya, yara fitile, yanak da ateşe benzetilmiştir. Sevgilinin yanağı kırmızı olduğundan ateş ve güle benzetilir. Âşığın çıra gibi gönlü bu ateşi görünce tutuşuyor. Gönlün çıraya benzetilmesi ikisinin de çabuk tutuşma özelliğindendir. Gönül o yanağı görür görmez aşk ateşine tutuşuyor. Aşk yarasının fitili de alev alınca âşık, kendi içinde adeta bir yangın yaşıyor. Şair bu çıranın ölene hatta kıyametin kopmasına kadar sönmeyeceğini söyler. Mübalağa söz konusudur.

2.19.8 Çeşme

Dahı latîf olurdu zülâl-i şî`r-i terüm
Eger ki çeşme-i hâtırda olmayaydı keder

K.2/24B

(Eğer gönül çeşmemde keder olmasaydı, yeni şiirimin suyu daha da tatlı olurdu.)

Şair şiirini tatlı bir suya, gönlünü de bir çeşmeye benzetiyor. Şairin gönlünden akan şiiri insana su gibi lezzet verir. Çünkü kaynağı şiiri saf, temiz ve kaynağı da gönlüdür. Ancak gönlünde hüznün ve dert olduğundan, bu derdin tozun ve çer çöpün suyu kirletmesi gibi yazdığı şiirin çok iyi olmasına engel olduğunu ifade ediyor.

2.19.9 Dâmân

Düşdi dâmân-ı dile bir şerer-i sûz-efgen

Aşk âhengeri zencîr-i cünûn işlerken

M./25

(Aşk demircisi delilik zincirini işlerken gönül eteğine bir ateş kıvılcımı düştü.)

Bu beyitte aşk bir demirciye, delilik zincire, gönül ise bir eteğe benzetilmiştir. Gönül aşk kıvılcımının düşüp yaktığı ve yandığı yerdir. Eteğe düşen ateşin alev alması gibi aşk da gönlü hemen ateşe verir. Bu yüzden gönül eteğe benzetilmiştir. (Bkz. Aşk mad. Âhenger)

2.19.10 Dâmgâh

Dâglar dâne elifler dâm sînem dâmgâh

Sayd olunmaz bir hümâ fikriyle ömrüm geçdi âh

G.312/1

(Yaralar dane, elifler tuzak, sinem tuzak yeridir. Âh! Ömrüm avlanmayacak bir Hüma kuşunu düşünmekle geçti.)

Beyitte yaralar taneye, sine de tuzak kurulan yere teşbih edilmiştir. Beyitte geçen elif de elif çekmek deyiminden kinayedir. Elif çekmek küçük yaşta tahta çıkan padişahların alnına Elif yapmak olup bu zamanla halk tabakasına yayılmıştır ve âşığın sinesine yara açmasına da elif çekmek denmiştir.⁷³ Bu ritüel Osmanlı toplumunda yaygın olmasa da görüldüğünde garipsenmeyecek bir durumdu.⁷⁴ Hüma ise devlet kuşu, saadet, mutluluk anlamına gelir. Bu kuşun başına konduğu kişiye talih getireceğine ve dirisinin ele geçirilmediğine inanılır ve bu kuş sadece yırtıcı kuşları avlar, kemiklerini

⁷³ Mustafa Uzun "Elif" *DİA*, C. 11, s.37

⁷⁴ Vildan Serdaroğlu, *a.g.e.*, s.306

yermiş.⁷⁵ Bu bilgiler ışığında beyte baktığımızda âşık, sinesinde tuzak kursa da ömrü boyunca bir Hüma elde edememiştir. Sevgilinin aşkının derdiyle sinisini yarmasına rağmen kader ona gülmemiştir. Âşık, hep mutluluğu hayal etse de ömrü boyunca bahtsızlığından ötürü buna bir türlü nail olamamıştır. Ömrü aşkından dolayı bahtsızlıkla ve sıkıntılarla geçip gitmiştir ve bundan ah diyerek sitem etmektedir.

2.19.11 Der

Bkz. Aşk mad. Erre

2.9.12 Deryâ, (Bahr)

Bkz. Aşk mad. Dür

2.9.13 Ebr

İtdürür `aşkun dile zülfünden ebr-i dili hayâl

Pehlevândur kim terâzû ile cân-bâz öğredür

G.94/4

(Pehlivanın terazi ile canbaz öğretmesi gibi aşkın, gönle saçlarından gönül bulutunu hayal ettirir.)

Gönül bir buluta teşbih edilmiştir. Gönülün sürekli sevgiliyi hatırlatıp hayal ettirmesi pehlivanın bir cambaza havada ip üstünde nasıl duracağını öğretmesi gibidir. Cambazın dikkatsiz davranıp yere düşmesi gibi âşkın gönlü de sevgilinin o kıvrımlı saçlarına düşebilir.

2.9.14 Fülk, (Keştî)

Nesîm-i lutfunadur intizârı fülk-i dilün

Çog oldı sâhil-i mihnetde rûzgâra bakar

G.72/3

(Gönül gemisinin bekleyişi lütuf rüzgarın içindir. Mihnet sahilinde rüzgar bekleyeli çok oldu.)

Gönül bir gemiye, lütuf rüzgara, mihnet de sahile benzetilmiştir. Gönül aşk denizinde yüzen bir gemidir. Geminin denizde hareket etmesi için rüzgarın gerekli olması gibi gönül de aşk denizinde hareket etmek için lütuf rüzgarına ihtiyaç duyar. Zira

⁷⁵ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s.199

gönül dertten ve kederden dolayı sıkıntı sahilinde demir atmıştır, hareket edememektedir. Sevgilinin bela ve zulüm fırtınasına maruz kalmıştır. Sahil gönül için bir mihnet yeridir. Gönül, sevgilinin ihsan ve lütfuna nail olursa kederden kurtulur, rahata kavuşur. Buna nail olan gönül aşk denizinde rahatça yelken açıp bu sonsuz ummanda yüzecektir.

2.9.15 Gencîne

Bkz. Aşk mad. Gevher

2.19.16 Gerden

Bkz. Can mad. Gerden

2.19.17 Gonca

Gül hurrem oldı nagme-i bâd-ı bahâr ile

Açıldı gonca-i dil-i nâ-şâd-ı andelîb

G.17/2

(Gül, bahar rüzgârının nağmesiyle mutlu oldu. Bülbülün mutsuz gönlünün goncası açıldı.)

Şair burada gül, bahar rüzgârı, bülbül kelimeleriyle bahar tasviri çiziyor. Bahar rüzgârının esmesini bir nağmeye, ezgiye; bülbülün gönlünü de açılan bir goncaya teşbih ediyor. Hazanın son bulup baharın gelmesiyle doğa canlanmış, bağ ve bahçede güller açılmış, baharın o latif rüzgârı bir ezgi gibi esmekte ve bundan gül ve bülbül yani âşık ve maşuk da mutludur. Çünkü bülbül hazan mevsiminde gülden ayrı kaldığı için baharla birlikte gönlü gonca gibi açılmıştır. Goncanın açılması gibi bülbülün de gönlü açılmıştır. Gönlü açılmak ferahlamak, mutlu olmak manasına gelen bir deyimdir. Bu bakımdan gönül açılan bir goncaya benzetilmiştir.

2.19.18 Güncişk, (Mürg)

Sen hemân künc-i niyâzı bekle ey güncişk-i dil

Şâh-bâzun çünkü evc-i nâzda pervâz ider

G.66/3

(Ey gönül serçesi! Sen niyaz köşesini bekle. Çünkü doğanın naz zirvesinde uçuyor.)

Gönül serçe kuşuna, naz zirveye benzetilmiştir. klasik edebiyatta Şah-baz sevgilinin gönül avlayan saçlarıdır ve âşığı bakışlarıyla pençeleriyle çeker.⁷⁶ Böylece zayıf olan gönül serçesini tuzağa düşürür ve yakalar. Sevgili çok nazlı, kibirli ve müstağnidir. O adeta bu kibrin zirvelerinde uçar. O yüzden Ona ulaşmak neredeyse imkansızdır. Nazı çok fazla olduğundan naz bir zirveye benzetilmiştir. Âşığın yapması gereken niyaz etmektir. Gönlüne sabır dilemektedir.

2.19.19 Hâne

Gayrdan dil hânesin dil-dâr için kıldum tehî
Yer ider kalbümde ol dil-ber gelürse yanuma

G.350/3

(Gönül evini sevgili için başkalarından arındırdım. O sevgili yanıma gelirse kalbimde yer eder.)

Gönül bir eve benzetilmiştir. Gönül aşkın tecelli ettiği ve ikamet ettiği yerdir. Bu yüzden gönül ev gibi tasavvur edilmiştir. Şair sevgili için gönlünü herkes ve her şeyden boşalttığını yani kalbinde hiç kimse ve aşktan başka hiçbir şey olmadığını söylüyor. Gönül hanesinin kapısını sevgiliye açıp onun gelmesini diliyor. Eğer sevgili âşığın yanına gelirse, âşık gönlünde onu ağırlayacaktır. Sevgili o eve girse en aziz misafirin başköşede oturması gibi o da âşığın gönlünün başköşesinde oturup yer edinecektir. Tasavvufî açıdan bakarsak, gönlün boşaltılması, dünyevi hevesattan o kalbi arındırıp Allah'a has kılmaktır. Gönül bu şekilde paklanmadan Allah orada tecelli etmez.

2.19.20 Hâşâk

Bkz. Aşk mad. Seyl-âb

2.19.21 Hum

Hum-ı dil mâyelenmiş dilde bir cüz'ice aşk olsa
Virür bir neşve kim şehri tutar feryâd u efgânım

G.248/3

⁷⁶ İskender Pala, a.g.e, s.60

(Gönül küpü mayalanmış. Gönülde de biraz aşk oldu mu bu öyle bir neşe verir ki feryad ve figanım şehri tutar.)

Gönül bir küpe daha doğrusu bir şarap küpüne benzetilmiştir. Bu mayalanan gönülde biraz da aşk olduğunda insana büyük bir zevk verir ve bu neşeden ve sarhoşluk halinden sarhoşların gayriihtiyari bağırıp çağırmaları, taşkınlık çıkarmaları vurgulanıyor. Aşk gönlü coşturup huruşa getiriyor.

2.19.22 La'l

La'l sînem içre yakdı tâze tâze dâglar
Bir ocak kül dökdi gülzâr-ı belâyâ gûyiyâ

G.10/2

([Sevgili] sinem içinde Lal taşı gibi taze taze yaralar yakdı. Sanki bela gülzarına bir ocak kül döktü.)

Sine lal taşına, bela da gül bahçesine teşbih edilmiştir. Lal kırmızı renkli kıymetli bir taş olup genelde sevgilinin dudağı ona benzetilirken, burada sine lala benzetilmiştir. Sevgilinin âşığın gönlünde aşk ateşini yakması ve yaralaması, o yaradan akan kanın ve ateşin kırmızı olmasından dolayı böyle bir teşbih yapılmıştır. Sevgilinin bunu yapması bela gülzarına bir ocak kül atılması gibidir. Âşık olan kişinin derdi, belası eksik olmaz. Belayı gül bahçesine benzetmesinin sebebi de gül gibi ateşin de kırmızı olması, sevgilinin gül bahçesinde olup âşığın bu aşktan dolayı bir türlü belalardan kurtulamamasından dolayıdır. Âşık aşk ateşinin sinesini yakmasından ötürü dertlidir. Şair lal, gülzar, taze taze yaralar kelimeleriyle adeta bir yangın portesi çiziyor.

2.19.23 Mülk

Hûb-rûlar bî-`aded şehr içre cânân bir degül
Nice vîrân olmasun dil mülki sultân bir degül

G.231/1

(Şehir içinde güzel yüzlü sevgililerden bir değil, çok var. Gönül ülkesi nasıl viran olmasın ki sultan bir değil.)

Gönül bir mülke, ülkeye benzetilmiştir. Şair yaşadığı şehirde çok fazla güzelin ve sevgilinin bulunduğunu, o yüzden bu güzeller arasında seçim yapamadığından gönlünün perişan olduğunu ifade ediyor.

2.19.24 Nakd

Gönül nakdini almış bî-tekellûf bir teveccühle
O şûh-ı bî-vefâ cân tuhfesin almakda nâz itmiş

G.160/4

*(O vefasız işveli [Sevgili] gönül nakdini bir bakışıyla zorlanmadan almış [ama]
] can hediyesini almakta naz etmiş.)*

Gönül burada harcanacak bir meta, paraya; can da bir hediyeye benzetilmiştir. Şair, o cilveli sevgilinin sadece bir bakışıyla gönlünü alıp kendisine âşık ettiğini ancak canını almak konusunda naz ettiğini söylüyor. Şairin gönlü en kıymetli sermayedir ve sevgili bunu alıp harcayarak âşığı perişan eder. Ancak âşık canını hediye olarak sunmasına rağmen bunu kabul etmiyor. Halbuki âşığın gönlünü almak ile canını almak arasında bir fark yoktur. Âşık sevgili için kendi canını dahi vermekten çekinmezken, sevgili naz edip âşığı aşk dert ve hicranıyla kıvrandırır.

2.19.25 Pây

Çıkarma pâ-yı dilden kayd-ı bend-i mihnet-i aşkun
Kul olduk cân ile ol şâha çün bî-dâddan kaçma

G.334/3

*(Gönlün ayağından aşk mihnetinin bağına çıkarma. [Çünkü] o sultana can ile
kul olduk, adaletsiz [olan sevgiliden] kaçma.)*

Aşk derdi bir bağa, gönül de o bağa bağlanan ayağa benzetilmiştir. Şair bağın bir ayağı bağlaması gibi aşk derdinin gönlünü bağlayıp aşka mahkum ettiğini söylüyor. Çünkü âşık canıyla ve kanıyla o sultan olan sevgilinin kölesi olmuştur. Ayrıca adaletsiz ve zalim olan sevgiliden de kaçmamasını kendisine öğütlüyor. Nitekim gönül bağıyla sevgiliye bağlı ve mahkûm olan âşık, sevgilinin vereceği hükme kayıtsız şartsız boyun eğer. Gönlün bağlı olması âşığın sevgiliye hem sadık hem de mahkûm olduğu anlamına gelir.

2.19.26 Peymâne

Yahyâ şarâb-ı şevk ile peymâne-i dil pür olur
Sâkî gelince meclise destinde tolu câm-ı mül

G.220/5

(Yahya! Saki meclise elinde şarap dolu kadehle geldiğinde gönül kadehi de şevk şarabıyla dolar.)

Şevk bir şarap, gönül de içki kadehidir. İçki kadehinin şarapla dolması gibi âşığın gönlü de şevk şarabıyla dolup taşıyor. Zira saki meclise geldi ve artık boşalan kadehlerin dolup meclistekilerin içip şevke geldiği ve eğlendiği zamandır. Gönül şevk ile doldukça dertler ve kederler unutulup yerini sarhoşluk ve safaya bırakacaktır. Kadehin içkiyle dolması gibi gönlün şevkle dolu olup bu şevkin gönlü sarhoş ettiğinden gönül bir kadehe benzetilmiştir.

2.19.27 Sahîfe, (Levh)

Bir elif yazdı hayâl-i kaddi levh-i sînde
Dîde turmaz yaş döker itmez kabûl-i şûst ü şû

G.301/4

([Sevgilinin] boyunun hayali gönül sayfamda bir elif yazdı ki gözüm durmadan yaş daş döker ve o [sayfanın] yıkanmasını kabul etmez.)

Sevgilinin boyunu hayal eden âşık, hattatların bir kâğıda elif yazmaları gibi sevgilinin uzun boyunu gönül sayfasına yazıyor. Kâğıt gibi temiz gönlünde sadece uzun boylu sevgilinin aşkı vardır. Bu yüzden durmadan gözyaşı döküyor. Sevgilinin elif boyunun hayaliyle gönlünde teselli bulan âşık bu hayalin kaybolmasını kabul edemez. Üzerine yazı yazılan bir kâğıdın yıkanıp temizlendikten sonra üzerindeki yazının silinmesi gibi âşık gönlüne çizdiği sevgilinin elif boyunun silinip kaybolmasını kabul etmez. Şair gözyaşları ile kâğıdın yıkanıp temizlendiği su arasında ilgi kuruyor.

2.19.28 Sahn

Sahn-ı sînem gül gül itdüm tâze tâze dâğ ile

Fasl-ı güldür gülşene gel verd-i ra`nâ seyrine

G.371/4

*(Gönül meydanını taze taze yaralar ve yanıklar ile gül bahçesi haline getirdim.
Gül mevsimidir, gül bahçesine gel ve güzel gülü seyret.)*

Şair gönlünü bir avluya, meydana benzetmiş. Aşk yaralarını da kırmızı renginden ötürü güle benzetip gönlünü gül bahçesi olarak görüyor. Gönlüne aşkın kanattığı ve yaktığı yaralardan güller yapmış. Çünkü gül de kan gibi kırmızıdır ve rengini buradan alır. Gül mevsimi yani ilkbaharın geldiğini müjdeleyen şair gül bahçesine benzettiği sinesini sevgiliye gel diyerek en güzel gülü yani kendisini ve sinesindeki aşk yaralarını seyretmesini söylüyor. Belki bu şekilde sevgili âşığına merhamet edecektir.

2.19.29 Sanevber

Benzetdi serv-kaddüni nahl-i sanevbere

Baglandı târ-ı zülfüne kalb-i sanevberî

G.412/3

(Sevgili, selvi boyunu çam fıstığı ağacına benzetti. Çam fıstığı kozalağı gibi olan kalbim de kıvrımlı zülüflerinin teline bağlandı.)

Sevgilinin uzun boyu selvi ağacına benzetilir. Çam fıstığı kozalağının çam ağacına bağlı olup asılı kalması gibi âşığın gönlü de sevgilinin kıvrımlı saçlarına bağlanıp orada asılı kalmıştır. Böylece âşık her zaman sevgiliyle beraber olabilecektir.

2.19.30 Seng

Gönül mir`âtinî sad-pâre gördüm râh-ı zilletde

Mukarrer bir cefâ-cû seng-dil yâreurulmuşdur

G.80/2

(Gönül aynasını zillet yolunda yüz parça (olmuş) gördüm. Muhakkak cefakar ve taş kalpli bir sevgiliye vurulmuştur.)

Âşığın gönlü bir aynaya, zillet yola ve sevgilinin gönlü ise bir taşa benzetilmiştir. Âşığın gönlü ayna gibi hassastır ve orası sevgilinin bulunduğu yerdir.

Sevgilinin gönlü merhametsiz, sert olup âşığa acı çektirdiğinden bir taş gibidir. Âşık, sevgilinin bu halinden ötürü onun yolunda yerlerde sürünmektedir. Bu sebeple zillet bir yola teşbih edilmiştir. Urulmak kelimesi hem vurulmak hem de âşık olmak manasına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

2.19.31 Sürmedân

Dîde-i câna çeker sevdâ-yı hattun kuhlini

Âşıkun bir âbgîne sürmedânıdır gönül

G.223/5

(Gönül can gözüne [senin] hattının sevdasının sürmesini çeken âşığın bir şişe sürme kabıdır.)

Şair canı bir göze, gönlünü de bir şişe sürme kabına benzetmiştir. Sevgilinin yüzünde çıkan ve rengi dolayısıyla sürmeyi andıran o siyah hatların sevdasıyla âşığın gönlü dolmuştur. Bu sevdâ ile dolan gönül siyah sürmeyle dolu bir şişeye benzer. Ayrıca sevdâ Arapça siyah demektir. Sürmenin göze faydalı olduğu malumdur. Göze çekilen sürme göze fayda ve güzellik verirken, sevgilinin hattının aşkıyla dolu sürme şişesi gibi olan gönül de âşığın canına hayat ve güzellik verir.

2.19.32 Şeh-bâz

Yüksekde uçardı katı şeh-bâz-ı dil âhir

Dâm-ı ser-i gîsû-yı perîşânuna düşdi

G.425/2

(Gönül doğanı uçarken sonunda [sevgilinin] perişan [dağınık] saçlarının tuzağına düştü.)

Gönül tuzağa düşüp yakalanan bir kuşa benzetilmiştir. Âşığın gönlü de tuzağa yakalanan bir kuş gibi sevgilinin çengel gibi kıvrımlı saçlarının tuzağına düşüp oraya hapsolmuştur. Sevgili saçlarıyla âşığın gönlünü cezbediyor, onu kendisine meftun ediyor. Bu şekilde âşık sevgili tarafından bir kuş gibi avlanıyor.

2.19.33 Şîr

Âdem ne denlü şîr-dil olsa şikâr olur

İtse kaçan nigâh gazâlâne gözlerin

(İnsan nedenli aslan yürekli olsa da, ahu gözlerine ne zaman baksa onlara av olur.)

Gönül burada cesaret yönüyle bir aslana benzetiliyor. Aslan, cesaretin simgesidir. Âşık, her ne kadar aslan yürekli olsa da gözleri ceylan gibi güzel olan sevgili, ona bakarak gönlünü avlayıp kendisine âşık etmiştir. Normal şartlarda aslan ceylanı avlarken, burada tersi bir durum söz konusu olup ceylan gibi güzel sevgili aslan yürekli âşığın gönlünü bir bakışıyla avlamıştır.

2.19.34 Şişe

Âb-ı hayvân olsa da vaslun getürmen gönlüme

Hayli demdür şişe-i hâtırda vardur inkisâr

G.72/2

(Uzun zamandır gönül şişemde kırık olduğundan dolayı sana kavuşmak ölümsüzlük suyu olsa da [onu] gönlüme getirmem.)

Âb-ı Hayvan, içildiğinde ölümsüzlük verdiğine inanılan sudur. Hızır ve İlyas'ın bu suyu içip ölümsüz olduğuna inanılır. Can suyu, içene ebedi hayat veren çeşme manasına da gelir.⁷⁷ Şair gönlünü kırık bir şişeye benzetip sevgiliye kavuşmak bu suyu içmek gibi dahi olsa bu kırık ve paramparça olmuş gönlüyle bunun mümkün olmadığını söylüyor. Âşığın önce kırık gönlünün hoşnut olması lazım. Kırık bir şişeye su içmek mümkün olmadığı gibi sevgiliye bu paramparça ve kırık gönülle ulaşmak imkansızdır. Sevgiliye kavuşan âşık onda ölümsüzlüğe erer. Âşığın gönlü bir cam şişesi gibi hassas ve çabuk kırılır. Sevgilinin kalbi ise taş gibi serttir. Âşığın kalbini kırıp paramparça eder.

2.19.35 Taht

Dil tahtıdur ol pâdişehün gayr konulmaz

Ruhsat mı olur kimseye hünkâr yerinde

G.366/3

⁷⁷ Süleyman Uludağ, a.g.e., s.21

(Gönül, o padişahın tahtıdır. Başkası [oraya] konulmaz. Padişahın yerinde kimseye izin verilir mi?)

Gönül Padişahın oturduğu tahta benzetilmiştir. Çünkü taht nasıl ki yüce bir makamı temsil eder, gönül de yüce bir makamdır ve oraya oturmaya layık olan sultan gibi sevgilidir. Sultan olan sevgilinin her sözü bir emir fermanıdır ve âşık o sultanın aciz ve hizmetkâr kuludur. Bu gönül tahtında yalnızca o sultan oturur ve bir tahtta iki sultan olmayacağı gibi bir gönülde de bir sevgili olur. Tasavvufta gönül, Allah'ın makamı, tecelli ettiği yer olarak değerlendirildiğinden gönülde Allah'ın sevgisinden başka bir sevginin yer etmemesi gerektiği de vurgulanmaktadır.

2.19.36 Tomar

Sana tomar-ı dil ü cânı sunarsam nola kim
Pâdişâh olana elbette sunarlar kâgaz

G.44/2

(Sana can ve gönül tomarını sunarsam [buna] şaşılır mı? [Nitekim] Padişah olana elbette kâğıt sunarlar.)

Gönül ve can bu beyitte bir deste kâğıda benzetilmiştir. Çünkü insanlar dilek ve şikâyetlerini kâğıda yazarak dile getirirler. Şair de gönlünü ve canını kâğıt misali sevgiliye sunarak isteğini ve vereceği hükmü bekler. Tabi âşığın sunduğu tomarda aşkı vardır. Bu yüzden can ve gönül kâğıda benzetilmiştir.

2.19.37 Vîrâne

Bkz. Gönül mad. Gencîne

2.20. GURÛR

Kibir, büyüklenme, böbürlenme gibi manalara gelir. Divan'da sadece kadehe benzetilmiştir.

2.20.1 Câm

Tüvângerleri mest-i câm-ı gurûr
Humâr-ı hevesle yatar bî-şu`ûr

S/48

(Zenginleri gurur kadehinin [şarap] sarhoşu olup heves sersemliğiyle şuursuzca yatarlar.)

Gurur ve kibir insanları kendinden alıp adeta güç sarhoşu yapar. Kibir içki gibi insanları kendinden aldığından bir şarap kadehine teşbih edilmiştir.

2.21 GÜZELLİK (HÜSN, MELÂHAT, CEMÂL, ZARÂFET)

Güzel olan şeyin niteliği, takdir edilen şey ve halin durumu gibi manalara gelir.

2.21.1 Âftâb

`Âşık yanında zerre-i nâ-çîzden hakîr

Ol âftâb-ı hüsn ne`âlî-cenâb olur

N.6/2

(Âşık [sevgilinin] yanında kıymetsiz bir zerreden bile değersiz iken o güzellik güneşi [âşığa karşı] nasıl cömert olabilir?)

Bu beyitte güzellik parlaklık, alicenaplık (cömertlik) yönünden güneşe benzetilmiştir. Sevgilinin yüzü güneş gibi parlayıp her tarafı aydınlatır. Bu güzellik güneşi adeta en basit zerreye bile nüfuz edip lütfunu esirgemezken, âşığa karşı bu kadar cömert olmayıp onu bu nurdan mahrum eder. Âşık bunu ifade ederken, sevgili karşısında değerinin ve itibarının hiç olmadığını anlatıyor. Zerre ancak güneşte görülebildiğinden dolayı varlığını güneşe borçludur. Güneş ile zerre arasında ayrıca tezat söz konusudur.

2.21.2 Bâğ, (Gülsitân, Gülşen)

Rûy-ı `âşık gibi ey berg-i hazân kim zerd sin

Var ise ol nahl-i bâğ-ı hüsn için pür-derdsin

G.290/1

(Ey son bahar yaprağı! Âşığın yüzü gibi sararmışsın. [Eğer bir sıkıntın] var ise o güzellik bağının ağacı için dertle dolusun.)

Şair hazan yaprağına seslenip renginin tıpkı âşığın yüzü gibi sarardığının söylüyor. Âşık sevgiliden ayrı düştüğü için hastalanıp yüzü sararmıştır. Yapraklar da tıpkı âşığın sevgiliden ayrı düşmesi gibi sararıp ağaçtan dökülür. İkisinin de ortak

noktası bu ayrılık derdiyle sararıp solmalarındır. Nahl sevgilinin boyundan ve düzgünlüğünden kinayedir. Çok güzel olan sevgili o bahçede olduğundan orası güzellik bağıdır. Ancak âşık bu sevgiliden ayrı düşüp hastalanmıştır. Bununla beraber sonbahar mevsimi ölüm ve sessizliğin de mevsimidir. Yapraklar dökülür, ağaçlar solar, bahçelerde güller açmayıp bülbüller susar ve hele karın yağması adeta tabiatı kefen gibi örter. Ayrıca hazan mevsimi yaşlılığı hatırlatır.

2.21.3 Bâğbân

Tagıdur dil-dâr zülfin zînet-i ruhsâr ider
Gülsitânın bâğbân-ı hüsn sünbülzâr ider

G.103/1

(Sevgili kıvrımlı saçını dağıtıp yanağının süsü yapar. Güzellik bahçivani güzellik bahçesini sünbül bahçesine dönüştürür.)

Beyitte güzellik bir bahçivan olarak düşünülmüş. Sevgili kıvrımlı saçlarını dağıtarak gül gibi yanağına salar. Divan şiirinde sıklıkla kullanılan sünbül, şekil ve koku bakımından sevgilinin saçına benzer.⁷⁸ Sevgilinin gül gibi kırmızı yanaklarına bu zülüfler döküldüğünde gül bahçesini andıran yanaklar bir sünbül bahçesine dönüşüyor. Bir bahçivanın bahçede başka çiçek ekip çiçekleri değiştirmesi gibi sevgilinin saç da böyle şekil ve renk bakımından değiştirici tesire sahiptir. Sünbül olan sevgilinin saçı gül gibi yanakları kokusuyla ve şekli itibarıyla kapladığı için böyle bir teşbih yapılmıştır. Bağban, sünbülzar ve gülsitan kelimeleri arasında tenasüp sanatı yapılmıştır.

2.21.4 Bahr

Olmadı peydâ melâhat bahri mevvâc olalı
Dürr-i dendânun gibi bir lü'lü-'î la'lin sadef

G.172/2

(Güzellik denizi çok dalgalı olduğundan dişlerin gibi bir inci ve ağzın gibi bir sadef ortaya çıkmadı.)

Sevgilinin dudağı kırmızı renginden dolayı lal taşına, dişleri inciye, göz ve kulağı da sedefe⁷⁹ benzer. Sedef ve dür denizde oluşan kıymetli taşlardır ve güzelliği ifade eder. Sevgilinin yüzü içinde sedef ve dür olan bir deniz gibidir. Bu yüzden onu

⁷⁸ İskender Pala, a.g.e., s.414

⁷⁹ Pala, a.e., s.385

güzelliği denize benzetilir. Ayrıca deniz birçok canlıya hayat verir. Sevgilinin cemali de âşıkların hayat sebebidir. Deniz, dürr, sadef kelimeleriyle tenasüp yapılmıştır.

2.21.5 Câmi'

Baglayup kandîlveş gönlüm saçun kullâbına
Câmi`-i hüsnünde revnakdur kaşun mihrâbına

G.375/1

(Gönlümü kandil gibi saçının çengeline bağladın. [Benim gönlüm senin]Güzellik camiinde kaşının mihrabına süstür.)

Camiye aydınlatma amacıyla asılan kandil gibi âşığın gönlü de sevgilinin kıvrımlı ve çengel gibi çekip yakalayan saçlarına tutulup orada asılı kalmıştır. Sevgilinin kaşı da mihrap gibi âşıklar için secde yeridir. Şair sevgilinin saçında asılı olan gönlünü de güzellik camisindeki süs olarak görüyor. Cami kelimesi Arapça toplamak, bir araya getirmek demek olan "Cem'" (جمع) kelimesinden gelir ve cami toplayan demektir. Sevgili de bütün güzellikleri kendinde topladığından güzellik camiye benzetilmiştir. Kandil, mihrap ve cami kelimeleriyle tenasüp sanatına başvurulmuştur.

2.21.6 Gülsitân, (Gülşen, Bâğ)

Tek gülsitân-ı hüsnüni Hak hurrem eylesün
Devr-i ruhunda gül gibi tâze bahâra ne

G.328/4

(Allah sadece [senin] güzellik gülistanını şen ve mutlu eylesin. Yanağının devrinde gül gibi taze bahara ne [gerek var?]

Güzellik gül bahçesine benzetilmiştir. Şair sevgili için Allah'tan sadece onun güzellik bahçesini şad ve mutlu etmesini temenni edip sevgilinin gül gibi yanakları olduğu müddetçe bahara dahi gerek olmadığını savunuyor. Gül bahçesi içerisinde sevgilinin yanakları gibi kırmızı gülleri olmasıyla, ilkbaharda yemyeşil olup bülbüllerin ötmesiyle güzellik, zarafet ve mutluluğun olduğu yerdir. Ayrıca sevgilinin boyu gül bahçesindeki en güzel fidandır ve sevgilinin olduğu yerdir. Bu yüzden bütün güzellikleri kendinde toplamasıyla güzellik bir gül bahçesine benzetilmiştir. Gül, ruh, gülistan ve bahar kelimeleri arasında tenasüp vardır.

2.21.7 Kasr

Görüp çîn-i cebînin su gibi akdî dil-i şeydâ
Letâfet virdi kasr-ı hüsne ol selsâl-i rûh-efzâ

M/1

*(Divane gönül senin alın çizgini görünce su gibi aktı. Can veren o tatlı su
güzellik köşküne letafet verdi.)*

Güzellik bir saraya, köşke benzetilmiştir. Kasırlar sıradan binalar gibi olmayıp hoş bir mimari tarzla, ince bir sanatla yapıldığından güzellik bir kasra benzetilmiştir. Sevgilinin güzelliğini gören âşığın gönlü ona su gibi akmıştır. Suyun köşkün bahçesinde akıp bahçedeki çiçeklere can vererek bahçeyi güzelleştirmesi gibi şairin aşkı da sevgiliye ayrı bir letafet katar. Sevgilinin alnında yer alan çizgiler bir nehir hattı gibi düşünülerek âşığın divane gönlü de o nehirde akan suya teşbih edilmiştir.

2.21.8 Libâs

Giydi libâs-ı hüsni letâfet ne boy görün
Salındı serv gibi zarâfet ne boy görün

G.211/1

*(Sevgili güzellik elbisesini giydiğinde letafetin, servi gibi salındığında ise
zarafetin ne olduğunu öğrenin.)*

Güzellik elbiseye benzetilip letafet de kişileştirilerek letafetin güzellik elbisesi giydiği söyleniyor. Zarafet de selvi boylu sevgiliye özenip onun gibi salınıyor. Letafet ve zarafet kişileştirilmiştir.(Teşhis)

2.21.9 Mushaf, (Kitâp)

Hat mîdur gird-i ruhunda sebze-i cennet midür
Yâ cemâlün mushafında âyet-i rahmet midür

G.128/1

*(Yuvarlak yanağındaki hat mıdır? Cennet yeşilliği midir? [Yoksa] güzellik
mushafında rahmet ayeti midir?)*

Mushaf sahifelerin toplanmasıyla oluşan kitaptır. Kur'an'a da Mushaf denir. Sevgilinin yüzünde beliren hattı şair cennet sebzesi midir diye sorarak şaşkınlığını ifade ediyor. Soru sormaya devam eden şair bunun güzellik kitabındaki rahmet ayeti mi olduğunu soruyor. Sahifelerin bir araya gelmesi gibi sevgilinin yüzü, kaşı, kirpiği ağzı ve saçları bir arada cem olup sevgilinin güzelliğini oluşturur. Bununla beraber yüzde çıkan bu siyah hat Kur'an'ın yazımında kullanılan siyah mürekkebe de benzer. Bunu şair Kur'an'daki rahmet ayeti olarak görüyor. Kur'an'ın Müslümanlar için mukaddes olması gibi sevgilinin yüzü de âşıklar için mukaddestir. Kur'an, müminlerin kalplerini aydınlatırken, sevgilinin yüzü de parlaklığıyla âşıkların gönlünü parlatıp aydınlatır.

2.21.10 Mülk

Bkz. Gamze Mad. Şemşîr

2.21.11 Nefehât

Bir hisse alıgör nefehât-ı cemâlden

Hakkun nesîm-i rahmeti leyl ü nehâr eser

G.93/3

(Allah'ın cemal esintilerinden bir hisse alıgör. [Zira] Hakk'ın rahmet rüzgarı gece gündüz eser.)

Allah'ın rahmet ve cemali bu beyitte hoş bir şekilde esip insana huzur veren latif bir rüzgâra benzetilmiştir. Allah kullarına rahmet ve mağfiretiyle muamele edip onları dünya lezzet ve nimetleriyle nimetlendirir. Nitekim Allah Rahman ve Rahim sıfatını Kur'an'da sıklıkla vurgular.

2.21.12 Nemek

Bâ'is-i ragbet olur dil-berün istignâsı

Nemek-i hüsnüdür insâf idicek şîve vü nâz

G.150/3

(Sevgilinin istighnası ragbet sebebi olur. İşve ve nazdan insaf etmesi bu güzelliğinin [tadı] tuzudur.)

Sevgili müstağnidir yani kimseye muhtaç değildir. Ayrıca nazlı ve işvelidir. Bu yüzden ona rağbet çoktur ve o âşıklara kolay kolay yüz vermez. Güzellik bu beyitte tuza benzetilmiştir. Çünkü tuzda hoş bir tat vardır. Günlük dilde bile tatsız tuzsuz tabirini sıkça kullanırız. Sevgilinin insaf edip güzellik göstermesi âşıklar için bir lezzet ve mutluluk kaynağıdır. Hatta güzellik manasına gelen melahat kelimesi de Arapça tuz manasına gelen ‘‘milh’’ (ملح) kelimesinden gelir. Bu yüzden güzellik tuza benzetilmiştir.

2.21.13 Pîrâye

Dil-berün pîrâye-i hüsni ruh-ı gül-rengidür

Âşıkun ser-mâye-i kârı sirişk-i lâle-gûn

G.263/3

(Sevgilinin güzelliğinin süsü gül renkli yanağıdır. Âşığın işinin sermayesi [ise] lale renkli gözyaşındır.)

Şair burada âşık ve sevgiliyi kıyaslamaktadır. Sevgilinin gül renkli yanağı onun güzelliğinin süsü ve nişanesidir. Güzellik alametidir. Bu yüzden süstür. Âşığın ise bütün sermayesi sevgilinin istigna ve vefasızlığından dolayı akıttığı lale gibi gözyaşlarıdır. Zira âşığın akıttığı bu gözyaşları kanlı olduğu için kırmızıdır.⁸⁰ Gül ve lale arasında bu beyitte renk bakımından ortaklık olmakla birlikte gül güzelliğın, lale de hüznün ve kederin alametidir.

2.21.14 Sagr

Didüm sagr-ı melâhatde konulmuş topdur gûyâ

Dehânunla lebün hâlinde çünkim güft ü gûy oldu

G.447/3

(Dudağındaki ben ile ağzın arasında konuşma olduğu için dedim sanki [bu] güzellik sınırına konmuş toptur.)

Yahya güzelliği bir sınıra, hududa, dudağın üstündeki beni de bu sınırı korumak amacıyla konan bir topa benzetiyor. Sınır son, zirve noktadır ve bunun

80 Pala a.e. s.284

düşmandan, istiladan korunması gerekir. Bu yüzden güzellik bir sınıra benzetilmiştir. Dudağın üstündeki ben adeta sevgilinin ağzına konmuş ve onu koruyan toptur.

2.21.15 Şâh, (Sultân, Pâdişâh)

Ol şâh-ı hüsnün iremedün pâ-y-bûsına
Yahyâ gibi ki hâk-nihâd olmadun gönül

G.216/15

(Gönül! Yahya gibi toprak yaratılışlı olmadığından [dolayı] güzellik sultanının ayağını öpme [şerefine] nâil olamadın.

Sevgilinin güzelliği sahip olduğu kıymet, ehemmiyet ve azamet yönüyle bir sultana benzetilmiştir. Dolayısıyla o sultanın zavallı gedası olan âşık için onun ayağını öpebilmek en büyük nimettir. Ancak gönül bütün benliğini ve gururunu ayaklar altına alıp buna ulaşmaya çalışmışsa da ulaşamamıştır ve Yahya gibi toprak yaratılışlı olmadığından dolayı sevgilinin ayağını öpme şerefine erememiştir.

2.21.16 Şehr

Şehr-i cemâl o gamze vü ebrû vü hâl ile
Hakkâ ne câ-yı dil-keş olur dil-rübâsı çok

G.174/2

(Güzellik şehri o yan bakış, kaş ve ben ile gerçekten gönül çeleni çok bir yer olur.)

Güzellik bir şehre teşbih edilmiştir. Bu güzellik şehrini oluşturan yan bakış, kaş ve bendir. Bu şehrin gönül çelen ve çalan çok işveli güzelleri vardır. Bu yüzden güzellik güzeli çok olan bir yere, şehre benzetilmiştir.

2.21.17 Şeh-süvâr

Meded ey şeh-süvâr-ı hüsn esb-i nâza çiğnetme
Görince `âşık-ı üftâdeyi hâk-i mezelletde

G.345/4

(Ey güzelliğin mahir at binicisi! Düşmüş âşığı hakirlik toprağında görünce naz atına çiğnetme.)

Bu beyitte güzellik bir at binicisine, naz bir ata ve hakirlik bir toprağa benzetilmiştir. Âşık sevgiliden meded diyerek merhamet dilese de, sevgili bir at binicisinin atıyla yerlerde sürünen âşığı çiğneyip perişan etmesi gibi nazıyla âşığı ezip çiğner. Âşık zaten düşkün vaziyetteyken bir de sevgilinin nazı onu daha zor bir duruma düşürüyor. Naz, âşığı perişan ettiği, ona eziyet ve cefa verip yerlerde s r nd r p hakir ettiğinden dolayı bir ata benzetilmiştir. Eski geleneklerde padişahın geçtiği yerlere halı, kilimlerin serilmesi ve padişahın atının toprak yüzeyine serilen bu halıları, kilimleri çiğnemesi durumuna atıfta bulunulmuştur.

2.21.18 T k

Olıcak servveş ol kadd-i ser-efr z bülend

T k-i hüsnün olur ey dil-ber-i m mt z bülend

G.41/1

(Ey mümtaz sevgili! O yükselen boy servi gibi uzun olunca güzellik kemerin [d e] uzun olur.)

Sevgilinin boyu uzunluğu sebebiyle selviye benzetilir. Uzun boylu sevgilinin güzelliği de bir bina kemerine teşbih edilmiştir. Uzun boylu olan sevgilinin güzelliğinin ihtiyaını bu taka benzetilmiştir.

2.22. HALVET

Tenha ve tenhalık demektir. Tarikatlerde şeyhin emir ve tensibi ile müridin karanlık ve dar bir yere çekilip ibadetle vakit geçirmesi tabiridir.⁸¹

2.22.1 Künc

Sanma tenh  künc-i halvetde dil-i b   reyi

Senden ayru sîneden bir an gamun m nfek midür

G.118/4

( aresiz gönlü halvet köşesinde yalnız sanma. Senden ayrı olan sineden gamın bir an ayrı mıdır?)

⁸¹ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., C.1, s.713

Şair halveti köşeye benzettiği bu beyitte halvet köşesinde olmasına rağmen sevgilinin gamını sinesinde taşıyıp bu dertten ayrı olmadığını vurguluyor. Herşeyden soyutlanan âşık yalnızlık köşesinde dahi sevgilinin aşkının verdiği gamı bir türlü kendisinden ayıramaz. Soru yoluyla tecâhül-i ârif sanatına başvurarak sevgilinin gamından ayrı olamadığını vurguluyor.

2.23. HAYÂL

İnsanın kafasında tasarlayıp canlandığı şeydir.

2.23.1 Anka

Bir `aceb vâdiye saldı `aşk-ı bî-pervâ beni

Ana ankâ-yı hayâl ugrarsa Yahyâ per döker

G.91/5

(Pervasız aşk beni acayip bir vadiye saldı. Yahya ona hayal ankası uğrarsa kanadını döker.)

Yahya Bey, aşkın kendisine tuhaf bir vadiye saldığını söyleyip hayali de Anka'ya benzetiyor. Anka kuşu, Kaf Dağı'nda yaşadığına inanılan, tüyleri renkli yüzü insana benzeyen, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan alametler barındıran kuştur. Bu kuşun yere inmeyip avlanamama özelliği en büyük özelliğindendir.⁸² Bu aşk vadisinde çaresiz olan Yahya, Anka kuşunun çok yükseklerde uçup ele geçirilememesi gibi hayaline eremeyeceğini anlatıyor. Şairin hayalinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu yüzden hayal bir Anka kuşuna benzetilmiştir.

2.23.2 Bâğ

Fıkr-i ruhun ki dîdeden eşküm revân ider

Bâg-ı hayâli bir suyu çok gülsitân ider

G61/1

([Sevgilinin] yanağının düşüncesi gözden yaşlarımı akıttığı gibi hayal bahçesini de suyu bol olan bir gül bahçesine dönüştürür.)

Sevgilinin gül gibi yanaklarını düşünüp hayal etmek bile âşığın gözyaşlarını akıtmasına yeter. Sevgilinin hayali bir bahçeye benzetilir. Bir suyun bahçeyi besleyip

⁸² İskender Pala, a.g.e., s.24

onun çiçek açmasına, gül bahçesi olmasına vesile olması gibi âşığın gözyaşları da sevgilinin hayalini besler, o hayali devam ettirir. Ayrıca gül yanaklı sevgilinin bulunduğu yer bağ ve bahçedir. Dolayısıyla âşık sevgiliyi orada hayal edecektir. Bu sebeple hayal bir bağ ve bahçeye benzetilir. Âşık ağladıkça sevgiliyi yadında tutar. Bağ, gülsitan, su, revan, eşk ve dide kelimeleri arasında tenasüp vardır.

2.23.3 Dâmân

Kuhl-ı dîdem gerd-i dâmân-ı hayâlündür senün

Nûr-bahş-ı çeşm-i ümmîdüm cemâlündür senün

M./11

(Gözümün sürmesi senin hayal eteğinin tozudur. Ümit gözüme nur bahşeden senin yüzündür.)

Şair bu beyitte hayali bir eteğe benzetip bu yere değen eteğin tozunu gözüne sürme olarak görüyor. Sürmenin gözleri güneş ışığından koruyup göz nurunu arttırmak hususunda faydalı olduğu da mervidir.⁸³ Sevgilinin güzel yüzünü ve eteğini hayal etmek âşığın gözüne faydalı olması için çekilen bir sürmedir ve ümit gözüne ışık bahşeder. Sevgilinin güzel yüzünü sürekli gözünde canlandıran âşık bu şekilde kendisini teselli edip ümitvar olur. Sevgiliyi hayal ederken onun yere değen eteğindeki tozu bir sürme olarak görmesi sevgilinin âşığın katındaki ehemmiyet ve kıymetini gösterir.

2.23.4 Nakş

Dilden muhâldür gide nakş-ı hayâl-i dost

Şol dem ki dünyeden gide hep mahv ola rûsum

G.250/4

(Dünyadan resimlerin mahvolup silindiği şu anda [dahi] dostun hayalinin nakşının gönülden gitmesi mümkün değildir.)

Dost yani sevgilinin hayali bir surete, nakşa benzetilmiştir. Hayal zihinde bir resim, suret şeklinde olur. Tasavvur kelimesi de suretten gelir. Sevgilinin güzelliğini de bir suret, resim şeklinde hayal ettiğinden böyle bir benzetme yapmıştır. Sevgilinin bu

83 Ahmet Talat Onay, a.g.e., s.382

nakşı hiçbir zaman âşığın gönlünden gitmez. Herşey yok olsa dahi sevgilinin güzel yüzlü hayali âşığın zihninde ve gönlünde bakidir.

2.23.5 Şâhbâz

Sanma müjgânım hayâlün şâh-bâzın sayd ide

Ey hüma-sâyem kurupdur çeşm-i giryân ağlar

G.106/2

(Ey gölgesi hüma kuşu gibi olan sevgilim! Ağlayan gözlerim [tuzak için] ağlar kurmasına rağmen kirpiklerimin senin hayalinin doğan kuşunu avlayabileceğini zannetme.)

Bu beyitte hayal doğan kuşuna benzetilmiştir. Hüma devlet kuşu yani talih kuşudur. Zararsız hayvanları incitmeyip yalnızca yırtıcı kuşları avlayarak kemiklerini yer.⁸⁴ Ayrıca Hüma kuşunun gölgesinin başına konduğu kişi padişah olurmuş.⁸⁵ Kirpiklerini ok olarak gören şair bunla hayal doğanını avlayamayacağını, çaresiz bir şekilde ve ağlayarak bu gözlerin yalnızca ağ örüp beklediğini ifade ediyor. Ağlar kelimesi hem ağlamak fiili hem de ağ kelimesinin çoğulu olacak şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Şair sultan olan sevgiliyi hayalinde dahi elde edemediğinden onu avlanamayan bir doğana benzetiyor.

2.23.6 Yem

Gönlümde hemîşe zülf-i pür-pîç

Gird-âb-ı yem-i hayâle döndi

G.387/4

(Gönlümde sürekli [sevgilinin] kıvrımlı saçları hayal denizinin girdabına döndü.)

Sevgilinin saçları kıvrımlıdır. Bundan dolayı âşık için tehlikelidir. Tuzaklarla doludur. Sevgilinin hayali bir denize benzetilmiştir. Deniz, büyük bir su birikintisi olup fırtına, hortum ve girdap gibi tehlikeli doğa olaylarına sahne olur. Ayrıca sevgilinin saç kıvrımlı ve dalgalıdır. Şair sürekli düşündüğü, hayal ettiği sevgilinin saçını bu yüzden

⁸⁴ Onay, a.e., s.199

⁸⁵ İskender Pala, a.g.e., s.216

bir denize ve içinde oluşan tehlikeli bir girdaba benzetir. Girdabın içine düşen şeyi yakalayıp hapsetmesi, döndürüp dibe çekmesi misali sevgilinin saçının hayali dahi âşığın başını döndürür, onu o hayalin derinliklerine çeker.

2.24 HEVÂ, (HEVES)

Arzu, istek, geçici istek gibi manalara gelir.

2.24.1 Bâd

Vey katre-i kemînesi bahr-i muhîtvâr

Bâd-ı hevâ-yı aşk ile cûşân olan yaşum

G.251/2

(Ey az damlası kuşatıcı deniz [ve] aşk hevasının rüzgarıyla coşan yaşım!)

Şair bu beyitte hevayı esen bir havaya benzetiyor. Heva kelimesinin hava anlamı da vardır. Gözyaşlarını bir denize benzeten şair esen rüzgarın denizi coşturup dalgalandırması gibi aşk hevasının gözlerindeki yaşı yani derdini de arttırdığını, ızdırabını şiddetlendirdiğini söylüyor. Ayrıca hava belli bir süre esip durur. Bunun gibi insanın heva ve hevesi geçici duygular olup daimi değildir. Bu yüzden heves havaya benzetilmiştir.

2.24.2 Deşt

Bkz. Aşk mad. Bahr

2.24.3 Levs

Ki levs-i hevâdan bizi ide pâk

Ruh-ı zerdimüz eyleye tâbnâk

S./44

([Allah'ın feyzi] bizi heva kir ve pislîğinden temizleyip sararmış yanağımızı [da] parlatsın.)

Heva ve heves insanı yanıltıp yanlış yola sürükleyebilir. Bu yüzden bunlara uyan insan manen ve ruhen kirlenebilir. İnsanı kötülüğe sevk eder. Bu yüzden heva ve heves bir kir ve pislîğe benzetilmiştir. Allah'ın feyiz ve bereketiyle insan ruhu temizlenip hastalıktan ve sıkıntıdan sararmış olan yüz iyileşip adeta parlar. Kur'an'da da heva ve heves konusunda Allah insanları uyarıyor: “ Böylece biz onu (Kur'an'ı)

Arapça bir hüküm olarak indirdik. Sana gelen bu ilimden sonra eğer sen onların heva ve heveslerine uyarsan, Allah tarafından senin için ne bir dost vardır, ne de bir koruyucu.’’⁸⁶

2.24.4 Seyl

Seyl-i hevesle toldı Yahyâ yine vâdî-i hevâ
Geçmege sa`y u himmet it kantara-i mecazdan

G.253/4

(Yahya! Heva vadisi yine heves seliyle doldu. [Sevgili!] [bu vadiyi] mecaz köprüsünden geçmek için himmet et.)

Şair bu beyitte heva ve hevesi sel ve vadiye benzetiyor. Vadi yatağında oluşan selin şiddetli akıp herşeyi sürüklemesi gibi heva ve heves de insanı bu şekilde felaket ve kötülüğe sürükler. Şair bu heva selinden kurtulmak için sevgiliden mecaz köprüsünden geçmesi konusunda kendisine himmet ve yardım etmesini diliyor. Aksi takdirde bu heva vadisinde heves selinden dolayı mahvolup perişan olacaktır.

2.24.5 Vâdî

Bkz. Heva Mad. Seyl

2.24.6 Şâh

Câm bir sırça sarây olmuş ki ferşi la`l-i nâb
Hücredür billûrdan şâh-ı hevâya her habâb

G.19/1

(İçki kadehi camdan bir saray olmuş ki halısı saf lal taşıdır. [Onun] her kabarcığı heva şahına billurdan bir hücredir.)

Cam diyerek içkiyi kasteden şair onun kırmızı rengini saf bir lal taşına benzetiyor. Aralarındaki renk bakımından böyle bir ilgi kuruluyor. İçki kadehini saray olarak gören şair o içki kadehindeki kabarcıkları odalara benzetiyor. Her kabarcıkta olan hevesini de bir sultan olarak görüyor.

⁸⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı, “Rad Suresi”, Âyet 37, (Çevirimiçi, <http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/rad-suresi-13/ayet-37/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1> Son Erişim Tarihi 03.01.2019

2.25 HÜNER

Kabiliyet, beceri, sanat gibi manalara gelir.

2.25.1 Şems

Matla`-ı şems-i hünerdür nazmum ey Yahyâ benüm

Dâ'ima şî`rümde Ahmed Şâhum ansam nola ben

G.298/5

(Ey Yahya! Benim şiirim hüner güneşinin doğuşudur. Şiirimde daima Sultan Ahmed'i ansam buna şaşılır mı?)

Yahya Bey, kendi şiirini güneşin doğuşundaki güzellik ve ihtişama benzetiyor. Güneşin doğup etrafı aydınlatıp parlatması gibi Yahya'nın şiirleri de şiir dünyasını ışığı ve güzelliğiyle adeta parlatır. Bu güzel şiirlerinde Sultan 1. Ahmed'i öven şair buna şaşılmaması gerektiğini söylüyor.

2.26. İDRÂK

Anlama, anlayış, akıl erdirme, kavuşma manasına gelir.

2.26.1 Âyine

Aks-i rûyunla derûnum tâbnak olmakdadur

Söz hemân âyîne-i idrâk-i pâk olmakdadur

G.58/1

(Yüzünün aksiyle içim parlamaktadır. Söz hemen temiz idrak aynası olmaktadır.)

Sevgilinin yüzünün aynaya aksetmesi âşığın kalbini parlatır. Ayna lekesiz, parlak ve pas tutmamış olduğunda iyi gösterir.⁸⁷ Bu güzellikten etkilenen âşığın gönlü ve idraki parlayıp sözü yansıtan temiz bir ayna gibi olur. Bu beyitte de idrak parlaklık ve sözü iyi yansıtmayı, dışa vurması sebebiyle bir aynaya benzetilmiştir.

2.26.2 Çeşm

Göz yumar bî-şübhe nakş-ı hâl ü hatdan ey gönül

Çeşm-i idrâke çeke `ârif ki kuhl-ı i`tibâr

⁸⁷ İskender Pala, a.g.e., s.47

(Ey gönül! İtibar sürmesini idrak gözüne çeken ârif hiç şüphesiz [sevgilinin] beninin ve hattının nakşından [ise] göz yumar.)

Bu beyitte idrak bir göze, itibar ise bir sürmeye benzetilmiştir. Arif, Allah'ın isim ve sıfatlarını müşahade ettirdiği kimsedir.⁸⁸ Arifler Allah'ın yansıması olan mevcudatta Allah'ı görürler. Kâinatı bu anlayışla gördükleri için idrak göze benzetilmiştir. İtibar ise, Tasavvufî bir terim olarak dünyanın ve içindekilerinin geçici olduğunu daima dikkate almadır.⁸⁹ Arifler bunu sürekli göz önünde bulundurdıklarından dünyaya bu gözle bakarlar. Onlar, mutlak güzellik olan Allah'ı müşahade ettiklerinden, dünyanın geçici olduğu fikrini akıllarından çıkarmazlar. Şair bunu göze faydalı olduğuna inanılan ve süslenme amacıyla kullanılan sürmeye benzetiyor. Sürmenin ve benin siyah olması arasında da renk bakımından ilgi vardır.

2.27. İHSÂN, (LUTF)

Bağışlama, verme, iyilik, lütuf gibi manalara gelir.

2.27.1 Âb

Nihâl-i bîd kerem berlerin virürdi şehâ

Bulaydı neşv ü nemâ âb-ı lutfun ile eger

K.2/17

(Ey sultan! Eğer söğüt ağacı lütuf suyunla büyüseydi kerem meyvelerini verirdi.)

Şair, Hacı Efendi için yazdığı bu kasidede lütfu suya, keremi de meyveye benzetmiştir. Söğüt ağacı su kenarında yetişmesiyle divan şiirinde teşbihlere konu olur.⁹⁰ Suyun hayat kaynağı olması, besleyici olması sebebiyle lütuf buna benzetilmiştir. Kerem ise lütuf suyuyla beslenmiş ağacın hoş bir meyvesidir. Lütfun neticesi tabii olarak cömertliktir.

2.27.2 Bâd-ı Bahâr, (Nesîm, Yıl)

Eyyâm-ı `adli mevsim-i gül gibi mu`tedil

⁸⁸ Süleyman Uludağ, a.g.e., s.45

⁸⁹ Uludağ, a.e., s.195

⁹⁰ İskender Pala, a.g.e., s.72

Bâd-ı bahâr-ı lutfi safâ-bahş-ı ins ü cân

K.1/14

(*(Onun) adalet günleri gül mevsimi gibi dengeli, lütuf baharının rüzgarı [ise] insanlara ve cinlere safa bahşeder.*)

Yahya Bey'in genç yaşta öldürülen padişah Genç Osman için yazdığı kasidede, onun lütfunu insanlara safa veren bir bahar rüzgârına benzetiyor. Onun lütfunun rüzgâr gibi insanlara dokunup onları sevindirmesi, padişahın cömertliğinin bahar rüzgârına benzetilme sebebidir. Âdil olan padişahın cömertliğine vurgu yapıyor.

2.27.3 Ebr, (Sehâb)

İrişdi yine Yahyâ feyz-i ebr-i lutf-ı Yezdânî

Tarâvet var çemenlerde letâfet var hevâlarda

G.346/5

(*Yahya! Allah'ın lütuf bulutunun feyzi yine erişti. Çimenlerde tazelik ve havalarda letafet var.*)

Yahya beyitte ilkbahar portresi çizerek Allah'ın lütfunu bir buluta benzetiyor. Bulutun bol olması, insanın hayat kaynağı olan suyu indirip canlıların istifade edebilmeleri sebebiyle lütuf bir buluta benzetilmiştir. Bulutun gökyüzünü kaplaması misali Allah'ın rahmet ve lütfu da bütün insanlığı ve diğer canlıları kuşatmıştır. Allah'ın bu rahmeti sayesinde doğa yeşillenip adeta canlanmıştır. Yahya'nın bu beyti Kur'ân'daki şu ayeti hatırlatır: “ *O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah'a ortaklar koşmayın.* ”⁹¹

2.27.4 El

Lutfun eliyle ey gül topragdan götür kim

Düşmüş yatur benefşe hâk-i mezellet üzre

G.352/3

(*Ey gül! Menekşe hakirlik toprağına düşüp yattığından dolayı lütfunun eliyle [ona] toprak götür.*)

⁹¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, "Bakara Suresi", Ayet 22, (Çevirimiçi), <http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-22/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1> Son Erişim Tarihi 04.01.2019

Şair güle seslenerek hakirlik toprağında yatan menekşeye toprak götürmesini söylüyor. Menekşenin toprağın dibinde çıkmasını hakirlik toprağında yatmak olarak görerek gül fidanının daha muteber olduğunu ima ediyor. Lütuf, el ile toprağın götürülmesinden hareketle ele benzetilmiştir.

2.27.5 Merhem

İderse merhem-i lutfın dirîg o şeh Yahyâ

Belâlu âşîka cism-i figârdan ne biter

G.51/53

(Yahya! O sultan(sevgili) lütuf merhemini belalı âşıktan esirgerse, yaralı cisimden ne biter?)

Şair, lütfu bir merheme benzetiyor. İyileştirici olup şifa vermesi yönünden lütuf merheme benzetilmiştir. Sevgili müstağni ve merhametsiz olduğu için âşıktan lütfunu esirger ve ona zulmeder. Bunun tabii sonucu olarak dertli âşığın vücudunda yaradan başka bir şey bitmez.

2.27.6 Nûr

Vücûdudur sa'âdet burcunun hurşîd-i rahşânı

Yüzündendür cihâna feyz-ı nûr-ı lutf-ı yezdânî

K.4/1

(Mutluluk burcunun parlak güneşi senin vücudundur. Allah'ın dünyaya (bahşettiği) lütuf nurunun feyzi senin yüzündendir.)

Bu beyitte Yahya, Allah'ın lütfunu nura, ışığa benzetiyor. O ışık ki insanları karanlıktan aydınlığa çıkarıp onlara rehber olur. Bu yüzden Allah'ın lütfu bir nura teşbih edilmiştir. Sultan 4. Murat'a yazdığı kasidenin bu beytinde Yahya, sultan'ı da mutluluk burcunun parlak güneşine benzetiyor. Padişahlar sahip oldukları yüce makam sebebiyle güneşe benzetilirler. Güneşin aydınlığı, zerrelere nüfuz etmesi gibi padişah da yönettiği halkın rehberi ve bu halka karşı çok cömerttir. Sultanlar kendilerini zıllullah yani Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla gölge yerde olup

varlığı da güneşe bağlıdır.⁹² Kur'ân'da nûrdan şöyle bahsedilir: ‘‘ Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvarı bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile, neredeyse aydınlatacak (kadar berrak) tır. Nur üstüne nur. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah insanlar için misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.’’⁹³ Yüzündendir ifadesi hem sebep olmak hem de gerçek yüz manasında kullanıldığından tevriye sanatı yapılmıştır. Burç, hurşid, nur kelimeleri arasında da tenasüp vardır.

2.27.7 Reşehât

Yine cân-ı nâ-tüvâna su sepildi oklarından

Reşehât-ı lutfi Yahyâ komadı gubâr dilde

G.339/5

(Yahya! (Sevgilinin) oklarından yine güçsüz canıma su serpiliş lütuf damlaları gönlünde toz bırakmadı.)

Yahya, nihayet sevgilinin bakışlarına nail olabilmiş. Sevgilinin ok gibi kirpikleri âşığın canını acıtsa da bunu iltifat olarak gören âşık, bu durumdan hoşnuttur. Bu bakışlar, Yahya'nın gönlündeki tozu yani derdi, gamı bir suyun tozu, kiri temizlemesi gibi temizlemiştir. Bu yüzden Yahya Bey, sevgilinin bu iltifat ve lütfunu su damlalarına benzetmiştir. Ok ve su ilişkisi, okun ucunda bulunan çelik temrenin üretilirken çeliğinin artması için suya batırılıp çıkarılmasından kaynaklanmaktadır.

2.27.8 Sâye

Serv-kaddinden bizi Hak itmeye Yahyâ cüdâ

Üstümüzden sâye-i lutf-ı Hudâ olmaya dûr

G.54/5

(Yahya! Allah bizi selvi boyludan(sevgili) ayırmayıp üstümüzden de lütuf gölgesini uzak tutmasın.)

92 Cemal Kurnaz, *Hayâli Bey Divanı Tahlili*, 1. Baskı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987 s.469

93 Diyanet İşleri Başkanlığı, ‘‘Nûr Suresi’’, Âyet 35,(Çevirimiçi), <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/nur-suresi-24/ayet-35/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> son Erişim Tarihi 07.01.2019

Şair, Allah’a yalvarıp sevgiliden kendisini ayırmamasını diliyor. Allah’ın bu lütfunu gölge olarak telakki ediyor. Gölge insanın sığınağıdır. İnsanı korur. Allah’ın bu lütfu da âşık için sevgilinin firkatinden sığınılacak ve korunacak bir güvenilir yerdir. Yahya Allah’tan bu lütfu hiçbir zaman esirgememesini temenni ediyor. Hükümdar Allah’ın yeryüzündeki gölgesi (zıllullâhi fi’l-arz) olarak telakki edildiğinden dolayı şair de sultanın gölgesine sığınmayı (himayesi altında olmayı) dilemektedir.

2.27.9 Tabîb

`Arak-rîz olduğın gül-berg-i ra`nâyı görüp bildüm
Gül-âb ile devâ eyler tabîb-i lutf-ı Yezdânî

G.428/4

(Güzel gül yaprağının terli olduğunu görüp anladım ki Allah’ın lütuf doktoru gül suyu ile ilaç yapar.)

Şair ateşten dolayı sevgilinin yanağında beliren teri gül suyu olarak görüyor. Yüce Allah’ın bu vesileyle ona şifa vereceğini ifade ediyor. Lütuf bir doktor gibi iyileştirmesi yönüyle tabibe benzetilmiştir. Şair için gül yanaklı sevgilinin teri de hoş bir gül suyudur. Eski geleneklerde gülün Hz. Peygamber’in terinden yaratıldığına inanılırdı. Bundan dolayı gül mukaddes olarak kabul edilirdi. Beyitte geçen “tabîb-i lutf-ı yezdânî” Hz. Peygamber olarak düşünülürse “gül-âb ile devâ eyle”mesi (Mekkeli müşriklere tebliğde bulunması zihinlerde farklı bir çağrışım, anlam uyandırabilir.

2.28. İLTİFÂT

Yüzünü çevirip bakma, gönül alma, ilgilenmek gibi manalara gelir.

2.28.1 Bâd

Esdi çün bâd-ı bahâr-ı iltifât-ı şehriyâr
Âteşin gül gibi açıldı dil-i pür-sûzumuz

G.138/3

(Padişah’ın iltifat baharının rüzgârı estiği için yanan gönlümüz ateşli gül gibi açıldı.)

Sevgiliden iltifata nail olan âşığın gönlünde olan aşk ziyadeleşmiştir. Bu aşkın verdiği hararetle zaten yanan kalbindeki aşk ateşi rüzgarın esip ateşi arttırması gibi âşığın kalbindeki aşk da artmıştır. Bundan mutlu olan âşık, gönlünün açılmasını kıpkırmızı gülün açılmasına benzetiyor.

2.29 İRÂDE, (İRÂDET)

İsteme, dileme, bir şeyi yapmaya karar verme gücü gibi manalara gelir. Yahya Divanı'da nehir ve ele benzetilmiştir.

2.29.1 Cûy

Mürîd-i 'aşk isen incinme ser-gerdânlık el virse

Sipihri döndürür cûy-ı irâdet âsiyâb-âsâ

G.7/2

(Aşk müridi isen baş dönmesi el verse incinme. İrade nehri feleği değirmen gibi döndürür.)

Bu beyitte irade bir ırmağa benzetilmiştir. El vermek; Tarikate girmeye, bir şeyhe intisap etmeye ya da bir şeyhin bir şahsı tarikatine kabul edip ona evrat (vazife, ders) vermesine denir.⁹⁴ Şair aşk müridinin başı dönüp sarhoş olmasına incinmemesi gerektiğini söylüyor. İrade bir nehrin değirmeni döndürmesi gibi feleği döndürdüğünden bir ırmağa teşbih edilmiştir. Bu âşıklık yolu öyle bir yoldur ki insanın iradesini alıp sarhoş eder ve bundan incinmek bu yolda salık olanlara yakışmaz.

2.29.2 Dest

Es-salâ dest-i irâdetle açıldı bâb-ı aşk

Eylesün cânân ile cân sohbetin erbâb-ı aşk

G.175/1

(Es-sala! İrade eliyle aşkın kapısı açıldı. Aşk erbâbı cân sohbetini cânân ile eylesin.)

İradet kişileştirme yoluyla ele benzetilmiştir.

94 Süleyman Uludağ, a.g.e., s.119-120

2.30. İSTİĞNÂ

Aza kanaat etme, tok gözlülük manasına gelir.

2.30.1 Evc

Evc-i istignâdadur pervâzı bâz-ı himmetün

Hamdû li'llâh kim kanâat saydın itmişdür şikâr

G.47/4

(Gayret doğanının uçuşu istiğna zirvesindedir. Allah'a hamd olsun ki kanaat avını avlamıştır.)

Gayret doğana, istiğna da bir zirveye teşbih edilmiştir. Zirvenin çok yüksek ve erişilmesi zor olması sebebiyle istiğna zirveye benzetilmiştir. Gayret doğanı yüksekten uçup kanaat avını avlayıp ona razı olmuştur.

2.30.2 Künc

Nân-ı huşk ile kanâ`at gibi bir ni`met mi var

Künc-i istignâ gibi bir gûşe-i râhat mı var

G.108/5

(Kuru ekmek ile kanaat gibi bir nimet mi var? Kanaat köşesi gibi bir rahat köşesi mi var?)

Şair bu beyitte kanaati bir köşeye benzeterek en büyük nimet ve rahatlığın kanaat olduğunu söylüyor. Bu durum ‘*Azıcık aşım, ağrısız başım*’ atasözünü hatırlatır.

2.30.3 Meydân

Bkz. Aşk mad. Bâzû

2.30.4 Serîr

Serîr-i nâz u istignâyâ geç devletle `izzetle

Şeh-i hüsn ü bahâsın gayrlarla hem-nişîn olma

G.313/4

(Ey Sevgili!) Talih ve izzetle naz ve istiğna tahtına geç. [Zira] sen güzellik ve değer padişahı [olduğundan dolayı] başkalarıyla arkadaş olma.)

Şair, sevgiliden naz ve istiğna tahtına geçmesini rica ediyor. Sevgili güzellik ülkesinin şahıdır. Bu güzellik şahının tahtı da istiğna ve nazdır. Naz ve istiğna yüce bir makamı temsil ettiğinden, ehemmiyetinden ve sevgilinin en önemli nişanesi olduğundan ötürü bir tahta benzetilmiştir. Tahtsız sultan olmayacağı gibi nazsız ve istiğnasız sevgili de olmaz. Bu yüzden sevgili sahip olduğu makam ve mevkiden ötürü herkesle arkadaş olmamalı ve makamına göre hareket etmelidir.

2.31. İZZET

Değer, kıymet, ululuk, hürmet, kudret gibi manalara gelir.

2.31.1 ‘Arsa

Bkz. Baht mad. ‘arsa

2.31.2 Tâc

Hâk-bûs-ı dergehidür ey güneş sana düşen

Tâc-ı izzet hüsrev-i âlî-makâma yaraşur

G.131/3

(Ey güneş! Sana düşen [sevgilinin] eşiğinin toprağını öpmektir. Değer ve yücelik tacı yüce makam sahibi padişaha yakışır.)

Sevgilinin sahip olduğu değer ve itibar büyüklüğü, ehemmiyeti ve yüce bir makamı temsili bakımından taca benzetilir. Sevgilinin yanında güneşe dahi düşen onun eşiğinin toprağını öpmektir. Zira o makamı yüksek olan yüce bir sultan gibidir.

2.31.3 Serîr

Gelüp yine serîr-i ‘izzete ikbâl ü devletle

Cenâb-ı Hakka Yahyâ eylerüz şükr-i firâvânı

K.4/17

(Yahya! [O Padişah] Baht ve talihle yine izzet tahtına gelip Cenâb-ı Hakk’a çokça şükrederiz.)

İzzet, bir tahta teşbih edilmiştir. Padişahın sahip olduğu değer, itibar ve kıymet büyüklüğü sebebiyle bir tahta benzetilmiştir. Şair devrin padişahı Sultan 4. Murad’ın sahip olduğu makamdan ötürü Allah’a çokça şükrediyor.

2.32 KADR

İtibar, değer, kıymet, rütbe, paye gibi manalara gelir.

2.32.1 Dest

Kemân-ı Rüstem olmaya kepâde dest-i kadrinde

Ne kuvvettür ki oldı himmeti bâzûsına rûzî

G.441/2

(Senin kudret elinde Rüstem'in yayı kepaze olmasın. Ne kuvvettir ki himmeti pazusuna rızık olmuştur.)

Bu beyitte kadr, bir ele benzetilmiştir. Kepade, okçuluğa yeni başlayanların sadece kollarını alıştırmak için kullandıkları talim okudur.⁹⁵ Rüstem, İran'ın ünlü kahramanı olup Eski şiirimizde kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezliğin sembolüdür.⁹⁶ Şair, Rüstem ile Sultan 1. Ahmed'i kıyaslayarak Sultan'ın gücünü kudret eli diye niteleyerek onu Rüstem'den üstün tutar. Kadr, ele benzetilerek güç vurgulanmıştır. Nitekim yay kullanmak için güçlü bir ele ihtiyaç vardır.

2.33 KAHR

Çok kederlenme, üstün gelerek mahvetme, helak etme gibi manalara gelir.

2.33.1 Bâd

Bildi ki bâd-ı kahrı bîhinden anı sarsar

Baş egdi bî-tereddüd şâh-ı cihân-sitâne

G.317/8

(Onun) kahr rüzgârının onu kökünden sarsacağını bildiğinden cihan padişahına tereddütsüz baş eğdi.)

Yahya'nın Sultan 2. Osman'ı methettiği bu beyitte onun kahrı sert esen bir rüzgâra benzetilmiştir. Sert esen bir rüzgârın ağacı eğmesi hatta kökünden sökmesi gibi cihan padişahı da düşmanlarına baş eğdirir, onlara üstün gelerek itaat altına alır.

⁹⁵Kubbealtı Lügati, "Kepâde", (Çevirimiçi) <http://www.lugatim.com/s/KEB%C3%82DE> Son Erişim Tarihi: 08.01.2019

⁹⁶ İskender Pala, a.g.e., s.382

2.33.2 Dest

Bkz. Sipihr mad. Kavs

2.33.3 Nâr

Bûlbûlün cânını yakdı nâr-ı kahrûn odlara

Zâr zâr inletdün ey gül bir avuç hâkisteri

G.411/3

([Ey Gül!] Kahır ateşin bûlbûlün canını ateşlerde yaktı ve bir avuç külü ağlaya ağlaya inlettin.)

Şair gül olarak nitelediği sevgiliye seslenerek kahrını bir ateşe benzetiyor. Çünkü onun kahrını ve zulmü bûlbûlün canını ateşte yanar gibi yakmış, ona zarar vermiş hatta yok edip kül haline getirmiştir. Bu yüzden sevgilinin kahrını ateşe benzetilmiştir. Bûlbûl, gülün ettiği her zulme katlanıp gözyaşı dökmüş onun için kendi benliğinden dahi vazgeçmiştir. Gül ve ateş arasında renk bakımından ilgi de vardır. Ey gül denerek açık istiare, gül, bûlbûl ve ateş, hakister kelimeleriyle de tenasüp sanatı yapılmıştır.

2.33.4 Tîg, (Şemşîr)

Tîg-i kahrından hirâsân oldu baş göstermedi

Didiler havfından âheng-i Horâsân eyledi

K.3/20

((Düşman) kahır kılıcından korkup meydana çıkamadı. Dediler ki korkudan Horasan şarkısı söyledi.)

Bu beyitte şair Sultan 4. Murad'ın kahrını bir kılıca benzetiyor. Onun kahrını, heybetli kılıcı gibi keskin olup düşmana korku saldığından bir kılıca benzetilmiştir. Onun gücü karşısında hiçbir düşman savaşıma cesaret edemeyip meydana çıkamıyor. Düşmanın, korkusundan Horasan şarkısını okuduğunu söylüyor. Horasan; Türk Mûsikîsinde vaktiyle kullanılmış, en az 2,5 asırlıkbir mürekkep makam.⁹⁷ Şair bu beyitte Horasan'ı tevriyeli olarak hem coğrafi bir yer hem mûsikî makamını kastedecek

97 Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul, MEB, 1969 C.1-2, s.268

şekilde kullanıyor. Övülen kişi padişah ve kahramanlık olunca benzetilen unsurlar savaş ve kahramanlığı vurgulayacak aletler oluyor.

2.34 KANA'AT

Az şeyle yetinme, elindekine razı olma, kısımete razı olma gibi manalara gelir. Yahya Divanı'nda hazineye teşbih edilmiştir.

2.34.1 Genc

Bkz. Sipihir mad. Şeh

2.35. KEREM

Cömertlik, lütuf, el açıklığı, bağış, asalet, iyilik gibi manalara gelir.

2.35.1 Bâb

Yahyâ'ya kerem bâbını yâr eyledi dîvâr

Hayfâ ki der-i himmeti agyâre açıldı

G.386/5

(Sevgili, Yahya'ya cömertlik kapısını duvar eyledi. Yazık ki himmet kapısı başkalarına açıldı.)

Kerem'in kapıya benzetildiği bu beyitte; Sevgili, Yahya'ya hiç yüz vermeyerek ona kerem ve lütufta bulunmaz. Bütün kapıları kapayıp onları Yahya için duvar yani imkânsız hale getirirken, rakiplere ihsan ve cömertlik kapısını sonuna kadar açar. Kapı, cömertlik, ihsan ve beklentinin olduğu yerdir. Bu yüzden kerem ve himmet kapıya benzetilmiştir.

2.35.2 Ber

Bkz. İhsan mad. Âb

2.35.3 Hân

Seng gelse yârdan âşık öper başına kor

Gûyiyâ ihsân ider hân-ı keremden nân atar

G.56/3

(Sevgilinin taş atması cömertlik sofrasından ekmek atması gibidir ve [bu taşı] âşık öpüp başına kor.)

Sevgilinin âşığa taş atması ona zulmetmesi, incitmesi demektir ancak âşık için bu sofradaki ekmek gibidir. Cömertlik bir sofraya benzetilmiştir. Çünkü orada lütuf ve ihsan vardır. Sofrayı paylaşmak cömertlik nişanesidir. Sofradaki ekmeğin kutsal olması gibi sevgilinin attığı taş da âşık için ekmek gibi kutsaldır. O taşı alıp başına koyar. Kültürümüzde de yere düşen ekmek kaldırılıp öpülür ve kimsenin basmaması için yüksek bir yere konur.

2.36. LETÂFET

Güzellik, hoşluk, incelik gibi manalara gelir. Yahya Divanı'nda bağ ve gülistana benzetilmiştir.

2.36.1 Gülsitân, (Bâğ)

İrişilmez sanırdı bâgbân serve bi-hamdi'llâh
Letâfet gülsitânında yetişdi nahl-i mevzûnum

G.246/3

(Bahçıvan selviye ulaşamaz sanırdı. Allah'a şükür ki letâfetin bahçesinde uzun boylu fidanım [ona] ulaştı.)

Sevgili uzun ve düzgün bir boya sahip olmasından dolayı selvi ve hurma ağacına benzetilir. Sevgilinin boyu güzelliğin bahçesinde selvinin boyuna yetişmiştir. Bahçe uzun boylu sevgilinin bulunduğu yerdir. Ayrıca sevgiliye benzeyen selvi ve hurma ağacı da bahçede yetişir. Güzel olan Sevgilinin bulunduğu yer tabii olarak güzel ve latiftir. O güzellik bahçesinde rengarenk güller ve bu güller için öten bülbüller vardır. Bu yüzden güzellik bir bahçeye benzetilmiştir.

2.37 MA'RİFET

Sözlükte bilme, biliş, herkesin yapamadığı ustalık, hüner demektir. Üç somut unsura benzetilmiştir.

2.37.1 Gülzâr

Gülzâr-ı ma`rifetde mizâb-ı hâmesinden
Tab`-ı safâ-şî`ârüm bir çeşmesâr akıtdı

G.389/5

(Hoş tabiatım marifet bahçesinde kaleminin su oluşundan çeşme akıttı.)

Şair marifeti bir gül bahçesine, kalemini de su oluşuna benzetiyor. Şair, şiir alanında kaleminin su gibi saf ve berrak olduğunu, hünerinin de gül gibi güzel, canlı olduğunu ifade ediyor. Suyun gül bahçesini sulayıp onu canlı tutması gibi şairin hüner bahçesini de kaleminin mürekkebi canlı tutar ve ondan sanatkârâne şiirler dökülür.

2.37.2 Le'âl

Şimdi ey Yahyâ benüm bahr-i le'âl-i ma`rifet
Sözlerüm gûşında mengûş olmayan bilmez beni

G.446/5

(Ey Yahya! Şu an marifet incisinin denizi benim. Sözlerimi kulağına küpe yapmayan beni anlayamaz.)

Yahya kendi hünerini kırmızı lal taşlarına ve bu taşların çıkarıldığı denize benzetiyor. Yahya'nın şiir alanında hüner ve marifeti çok büyük olup şiirleri güzel ve üslubu parlak olduğundan marifeti deniz ve lal taşlarına benzetilmiştir. Kulağında küpe olmak deyimini, başına gelmiş bir şeyden ders çıkarmak, onu unutmamak manasına gelir. Şair, şiir alanında ders almamış, talim görmemiş bir insanın şiirlerini anlayamayacağını bu deyimle ifade ediyor. Zira şiir bir deniz gibidir ve yüzme bilmeyenin denize giremeyeği gibi, şiir bilmeyenin de Yahya'nın parlak şiirini anlaması mümkün değildir. Şair, Türkçe kulağa küpe olmak deyimini kullanarak irsâl-i mesel sanatı yapmıştır.

2.37.3 Nahl

Hep görenler didi bu tarz-ı nevi ey Yahyâ
Ma`rifet nahli virüpdür yine bâr-ı tâze

G.380/5

(Ey Yahya! Bu yeni tarzı gören herkes yine marifet ağacının taze bir meyve verdiğini söyledi.)

Yahya, marifetinin büyüklüğünü, verimliliğini, şiirlerinin güzellik, taze ve canlılığını ağaca ve meyveye benzeterek anlatıyor. Yahya kimsenin duymadığı yeni tarzda şiirler yazıp insanların şiir alanında Yahya'nın yepyeni bir yol açtığını söylediğini ifade ediyor. Kendine has ve benzersiz olan üslubunu övüyor.

2.38 MAKSÛD

Amaç, kasıt, gaye gibi manalara gelir.

2.38.1 Gevher

Bkz. Dil mad. Deryâ

2.38.2 Gül

Bkz. 'Âlem mad. Hârîstan

2.38.3 Ka'be

İrgüren Ka'be-i maksûda mahabbet yoludur

Ben reh-i aşkı koyan sâlike gümrâh derin

G.275/4

(Maksat kabesine ulaştıran muhabbet yoludur. Ben aşk yolunu bırakan yolcuya yolunu şaşırmış derim.)

Âşığı maksat kabesine ulaştıran yol aşk yoludur. Bu yolda giden bu yolu bırakırsa, yolunu şaşırmış olur. Âşığın gayesi Ka'be gibi mukaddes olan sevgilinin semtidir. Oraya gitmek Ka'be'ye gitmek gibidir. Bu yüzden âşığın amacı Ka'be'ye benzetiliyor. Tasavvufî olarak baktığımızda aşk yolunda seyr u süluk eden salikler için yegâne yol aşk yoludur. Bu yoldan başka yol onları doğru yoldan saptırır. Maksatları İlâhi aşk olduğu için bu maksat mukaddes Ka'be'ye benzetilmiştir. Ka'be ise Beytullah yani Allah'ın evidir.

2.39 MEDH, (MİDHÂD)

Övme, övgü, demektir.

2.39.1 Gülşen

Umaram şâh-ı cihânum da diye Yahyâ'ya

Gülşen-i medhûme bir bülbül-i gûyâsın sen

G.295/5

*(Umarım cihan padişahı Yahya'ya da sen benim övgü bahçemin öten
bülbulüsün desin.)*

Yahya'nın Sultan 4. Murad'ı övdüğü bu beyitte övgü bir gül bahçesine benzetiliyor. Kendisini de o bahçenin bülbulü olarak nitelendirmesini cihan padişahından arz ediyor. Bülbul gül bahçesinde gül için nağmeler okuyup onun güzelliğini över. O gül yanaklı yar için medh u senada bulunur. Şair, padişahı övdüğü beyitleri gül bahçesi gibi güzel ve kendisini padişahı öven bir bülbul olarak gördüğünden medhi bir gül bahçesine teşbih etmiştir.

2.39.2 Ka'be

Ka'be-i medhün tavâf itdi yine itmek diler

Hâmeye min ba'd Abbasî imâme yaraşur

G.131/4

*(Kalem senin övgünün Ka'besini tavaf etmesine (rağmen) yine tavaf etmek
diler. Bundan ona Abbasî sarık sarmak yakışır.)*

Övgü Ka'be'ye benzetilmiştir. Abbasî imame, siyah renkli bir sarık cinsidir.⁹⁸ Ka'be, kalem ve sarık arasında renk bakımından (siyah) ilgi kurulmuştur. Şair siyah kaleminden dökülen medihleri renk ve kudsiyet yönüyle Ka'be'ye ve onu tavafa benzetiyor. Sarığın başın etrafına döndürülerek takıldığından “Tavaf etmek” de bu yönüyle sarığa benzemektedir. Ka'be ve Abbasî imame kelimeleri sırasında genel olarak beyaz sarık giymesine rağmen Hz. Muhammed'in Mekke'nin fethi sırasında taktığı siyah sarığı hatırlatır.⁹⁹

2.39.3 Nev-'arûs

Şi'r-i Yahyâ nev-arûs-ı medhüne ziynet virür

Meyl idersen nazm-ı lü'lü intizâma yasarur.

G.131/5

98 A. Atilla Şentürk, a.g.e., C.1, s.47

99 Zeynep Dinçer Berdibek, “Abbasi İmamme' Terimi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dergipark*, 2017, s. 80

(Yahya'nın şiiri medhin taze gelinine ss verir. Meyledersen inci şiiri tertibe uygundur.)

Yahya şiirlerini inciye, övgüsünü de taze bir geline benzetir. Yahya'nın şiirleri inci gibi parlak ve kıymetlidir. Bir gelinin süslenmesi gibi, onun şiirleri de övgüyü, kullandığı inci gibi kelime ve üslupla süsler ve ayrı bir güzellik katar. Taze gelinin bakire, el değmemiş olması gibi, Yahya'nın medhi de öyle taze, yeni, saf ve pürüzsüzdür. Bu yüzden medhini taze bir geline teşbih etmiştir.

2.40. MEZELLET, (ZİLLET)

Hakirlik, alçaklık, itibarsızlık, horluk gibi manalara gelir.

2.40.1 Hâk

Kadrmi `l nazarlardur benüm l bilen

Hâk-i zilletde görenler gerçi pest anlar beni

G.390/2

(Kıymetimi yüce gören yüce bakışlardır. Alçaklık toprağında görenler gerçi beni alçak zanneder.)

Şair, kıymetinin insanın bakışına bağlı olduğunu söyledikten sonra zilleti bir toprağa benzetir. Zillet toprak gibi ayaklar altındadır. Basılan toprak gibi değersiz ve itibarsızdır. Pest ve li kelimeleri arasında tezat sanatı yapılmıştır.

2.40.2 Rh

Gönül mir`atini sad-pre gördüm rh-ı zilletde

Mukarrer bir cefâ-c seng-dil yre urulmuştur

G.80/2

(Gönül aynasını zillet yolunda yüz parça olarak gördüm. Muhakkak cefa isteyen taş kalpli bir yre vurulmuştur.)

Şair gönül aynasının taş kalpli bir sevgiliden dolayı yüz parçaya ayrılıp zillet yoluna düştüğünü ifade ediyor. Gönül, ayna gibi hassastır ve taş kalpli sevgili cefasıyla

taşın aynayı kırıp paramparça edip yere düşürmesi gibi âşığın gönlünü yerlerde sürükler. Âşığın gönlü yerlerde olan paramparça ayna gibi kıymetsizdir. Sevgiliye giden yol zorluklarla doludur ve sevgili için bu yolda her türlü zulüm, cefa ve hakarete âşık katlanmalıdır. Bu yolda gurur olmaz. Bu yüzden bu yol âşık için zillet yoludur. Sevgiliye giden bu yolda âşık bunu peşinen kabullenmek durumundadır.

2.41 MURÂD

İstemek, istek, dilek gibi manalara gelir. Yahya Divanı'nda ağaç, meclis ve güle benzetilmiştir.

2.41.1 Bezm

Fevt itme nâ-murâdlıgun bâri neşvesin
Çün bâde-nûş-ı bezm-i murâd olmadun gönül

G.216/3

(Gönül! İstek meclisinde şarap içmediğin için bari isteğe kavuşamamanın neşesini kaçırma.)

Âşığın isteği içki meclisinde şarap içip neşelenmektir. Aşk acısını az da olsa dindirip derdi unutturan şarabı âşık içip muradına eremese de muradına erememenin verdiği neşeyi elden kaçırmamasını gönlüne tavsiye ediyor.

2.41.2 Gül

Yüzime bir güle bakmaz mı ol gül-i ra'nâ
Gül-i murâdum açılmaz mı bâg-ı `âlemde

G.368/2

(O güzel gül yüzüme bir kere gülerek bakmaz mı? Dünya bahçesinde emel gülüm açılmaz mı?)

Âlem bir bağa, istek ise bir güle benzetilmiştir. Âşık gül gibi güzel sevgiliden şu 'âlemde bir kez de olsa kendisine gülüp tebessüm etmesini temenni ediyor. Bağa benzettiği şu 'âlemde tek isteğinin gül yanaklı yârden bir tebessüm olduğunu ifade etse de gül sevgiliden kinaye olduğundan bu dünyada isteğinin sevgili olduğunu da ifade ediyor. Bu yüzden istek bir güle benzetilmiştir.

2.41.3 Nahl

Bkz. Ferâh mad. Bâr

2.42 NÂZ, (ŞÎVE, CİLVE)

Birşeyi beğenmiyor gibi gözükmek, şımarıklık gibi manalara gelir. Yahya Divanı'nda on iki somut unsura benzetildiği tespit edilmiştir.

2.42.1 Esb

Bkz. Hüsn mad. Şeh-süvâr

2.42.2 Evc

(Bkz. Gönül mad. Güncişik)

2.42.3 Gül

Bir sencileyin nahl-i gül-i nâz ele girmez

Bir bencileyin bülbül-i dem-sâz ele girmez

G.152/1

(Senin gibi bir naz gülü fidanı, benim gibi bir yoldaş olan elde edilmez.)

Şair kendisini gül için öten ve onun hakiki dostu olan söylediği bir bülbül olarak görmekte ve şair sevgilinin nazını bir gül fidanına benzetmektedir. Bir gül fidanının ele sığmaması gibi nazlı ve işveli, fidan gibi olan sevgiliyi de elde etmek ve ona kavuşmak âşık için o derece imkânsızdır. Şair benim gibi bir dost bulunmaz diyerek sevgili için gerçek dost ve âşığın kendisi olduğunu söylerken, tevriyeli olarak kullandığı ele girmez tabiriyle sevgiliye kavuşamayacağını da farkındadır.

2.42.4 Gülşen, (Bâg)

Jâleveş dökme yaşun ol gül-i ra'nâ ter olur

Gonce-i gülşen-i nâz ey dil-i şeydâ ter olur

G76/1B

(Ey deli gönül! Gözyaşını çiy tanesi gibi dökme. O güzel gül ıslanır. Nazın gül bahçesinin goncası ıslanır.)

Şair kendi deli gönlüne seslenerek ağlamamasını, zira döktüğü bu gözyaşlarının güzel gülü ıslattığını ifade ediyor. Gül bahçesinde sevgili bulunur ve bu yüzden orası güzeldir. Güzelliğinin farkında olan bu sevgili çok nazlıdır. Sevgili çok

nazlı ve gül yüzlü olduğundan, şair onun nazını bir gül bahçesine benzetmiştir. İlkbahar'da çiy tanesinin gülü ıslatması gibi şair de sevgili için döktüğü gözyaşlarının sevgiliyi ıslatabileceğini söyleyerek, bundan imtina etmesi gerektiğini belirtiyor. Gül, gülşen, gonca, jale kelimeleriyle tenasüp yapılarak bir ilkbahar portresi çiziliyor.

2.42.5 Hil'at

Râstdur kâmetine hil'at-i nâz ol servün

Eylemez şîveleri gerçi ki endâze ile

G.316/3

(O selvinin işveleri ölçülemese de naz elbisesi onun boyuna tam olur.)

Sevgili uzun boyundan dolayı selviye benzetilir. Selvi boylu yâre yakışan ve uygun olan şey de nazdır. Hilat değerli bir elbisedir ve bunu herkes giyemez. Ayrıca hilatin vücudu örtüp kapatması gibi sevgilinin tavır ve hareketleri de nazla örtülüdür. Gerçi sevgilinin işveleri ölçülemese de naz güzel ve selvi boylulara mahsustur ve onlara yakışır. Bu yüzden naz bir hilate benzetilmiştir.

2.42.6 Hümâ

Başına konmuş hümâ-yı nâz Yahyâ ol şehün

Sanma ebrû alnına sâye salupdur rîşesi

G.405/5

(Yahya! Naz hümâsı o şahın (sevgili) başına konmuş. Püskülü alnına gölge salmıştır. Onu kaç sanma.)

Hüma, eskiden başına konduğu kişiye talih getirdiğine ve gölgesi kimin başına düşerse padişah olacağına inanılan bir kuştur.¹⁰⁰ Sevgilinin naz ve işvesi başa konan bu kuşa benzetilmiştir. Sevgiliye de bu yüzden sultan diyen şair, bu kuşun sevgilinin alnına gölge yaptığını, o görülen şeyin kaç değil, bunun gölgesi olduğunu söylüyor. Sevgilinin nazı sevgilinin mertebe ve kıymetini arttırıp ona şans getirdiğinden bir Hüma'ya benzetilmiştir.

2.42.7 Mülk

Nakd-i cânun almag istermiş o şâh-ı mülk-i nâz

100 Ahmet Talat Onay, a.g.e., s.212

Virmeyigör ana Yahyâ var ise cânun senün

G.212/4

(O naz ülkesinin sultanı can sermayemi almak istermiş. Yahya senin cânın var ise ona vermeyigör.)

Sevgilinin işve ve nazı bu beyitte bir ülkeye benzetilmiştir. Sevgili bir sultandır. Nazı ise bir ülkedir. Sevgilinin naz ve cilvesinden dolayı ona ulaşmak imkânsızdır. Onun naz ve işvesi fethedilip mülk edilemeyecek bir ülke gibidir. Bu sebeple naz bir mülke teşbih edilmiştir. Yahya, can gibi en değerli sermayesini dahi bu sevgili uğrunda feda etmeye hazırdır.

2.42.8 Nahl

Dilâ bâr-ı visâle dest-i himmetle irilmez mi

Nesîm-i lutf esmez mi o nahl-i nâz egilmez mi

G.408/1

(Ey gönül! Himmet eliyle kavuşma meyvesine ulaşılabilir mi? Lütuf rüzgarı esip o naz ağacı eğilmez mi?)

Kavuşma meyveye, lütuf havaya, himmet ele ve naz da bir hurma ağacına teşbih edilmiştir. Nazlı olan sevgili tıpkı rüzgar karşısında eğilmeyen ve ona karşı sabit duran bir ağaç gibidir. Bir defa lütfedip tevazu ile asla eğilmez, âşığına meyletmez. Cömertlik edip âşığına vuslat imkânı sunmaz. Ona bunu asla tattırmaz. Vuslat, bir meyve gibi güzel ve insanda hoşnutluk oluşturduğundan tatlı bir meyveye benzetilir. Himmet de teşhis yoluyla bir ele benzetilmiştir. İrilmez ve eğilmez mi denerek istifhâm yoluyla tecâhül-i ârif sanatı yapılmıştır.

2.42.9 Sâgar

Sâgar-ı nâz u şîveyi ol iki çeşm-i meste vir

Hançer-i hışm u kîneyi gamze-i tîz-deste vir

G.109/1

(Naz ve işve kadehini o iki gözü mest olmuşa, kin ve hışm hançerini eli çabuk olan yan bakışa ver.)

Sevgilinin naz ve işvesi bir şarap kadehine, kin ve hışmı da hançere teşbih edilmiştir. Sevgilinin naz ve şivesi, haddinden fazla olup kendisini sarhoş ettiğinden bir şarap kadehine; hışım ve kinden dolayı âşığa yan bakışı âşığın kalbini paramparça ettiğinden hışım ve kin de hançere benzetilmiştir.

2.42.10 Semend

Semend-i nâzla yügrük cevânlar seyre çıksunlar

Pür olsun hûblarla At Meydânı Sitanbul'un

G.195/4

(Nazın çevik ve sür'atli atıyla hızlı gençler dolaşmaya çıkıp İstanbul'un At Meydanı güzellerle dolsun.)

Sevgililerin cilveli, heybetli, kibirli ve kendinden emin bir şekilde yürümeleri bir atın hızlıca yürümesini andırdığından naz çevik bir ata benzetilmiştir.

2.42.11 Serîr

Bkz. İstiğna mad. Serîr

2.42.12 Şarâb

Nice meyl eyleye Yahyâ'yile nûş-ı mey-i telhi

Şehâ çün dâ'imâ mest-i şarâb-ı nâzdur çeşmün

G.208/5

(Yahya ile acı şarabı içemeye nasıl tenezzül etsin? Ey şâh [Sevgili]! Çünkü senin gözlerin daima naz şarabının sarhoşudur.)

Sevgilinin en önemli vasfı istiğna ve nazdır. Bu nazdan dolayı sevgili âşığına hiç kıymet vermez. Sevgili'nin nazı o kadar fazla ki bu naz şarabıyla adeta gözleri sarhoştur. Sevgili bu nazla adeta kendinden geçtiğinden naz bir şaraba benzetilmiştir. Sevgili sultandır ve sultanlar bayağı insanlarla oturup kalkmazlar. Sevgili de çok nazlıdır ve âşık gibi yolunda perişan olmuş bir düşkünle oturmaz, tabii olarak ona bir defa dönüp bakmaz. Yahya, nice meyl eyleye derken isteğinin imkânsızlığını ve bu imkânsızlıktan dolayı sitemini dile getirmektedir.

2.43 NEŞÂT

Sevinç, neşe demektir.

2.43.1 Gül

Bkz. Gam mad. Sarsar

2.44 SA‘ÂDET

Mutluluk, bahtiyarlık gibi manlara gelir.

2.44.1 Der

`Adû gurûrı kosun rûzgârdur Yahyâ

Der-i sa`âdeti gâhî açarsa gâh kapar

G.90/5

(Yahya! Düşman gururu bıraksın. [Zira] mutluluk kapısını bazen açıp bazen kapayan zamandır.)

Yahya, bu beyitte mutluluğun bazen olup bazen olmamasını açılıp kapanan bir kapıya benzetiyor. Rakibinin gurura kapılmamasını, zira yaşadığı bu zamanın da onu her zaman mutlu etmeyeceğini, bazen de dert vereceğini ifade ediyor.

2.44.2 Devhâ

Ol devha-i sa`âdet u ikbâl kim anun

Hoş-hâl sâyesinde cihân u cihâniyân

K.1/13

(O dünya ve dünyadakilerin, gölgesinde mutlu olduğu talih ve mutluluk ağacıdır.)

Şair'in Genç Osman için yazdığı kasidenin bu beytinde ikbal ve saadeti insanların gölgesinde mutlu bir şekilde yaşadığı büyük bir ağaca benzetmiştir. Bunun sebebi padişahın şans ve saadatinin çok olmasıdır. İnsanlar padişah'ın yönetim ve koruması altında güven ve mutluluk içerisinde yaşamaktadırlar.

2.44.3 Hurşîd

Kürsiye çıkup meclise envârını yaydı

Şeyhüm o gözüm nûrı o hurşîd-i sa`âdet

G.22/2

(Gözümün nuru ve mutluluk güneşi olan şeyhim kürsüye çıkıp meclise nurunu yaydı.)

Yahya bu beyitte mutluluğu bir güneşe benzetiyor. Şeyhin kürsüye çıkıp ilmi ve irfanıyla nurunu yayması, kalpleri ısıdırıp huzur ve mutluluk vermesi, yönüyle mutluluk bir güneşe teşbih edilmiştir. Nur, envar ve güneş kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır. Bu kelimelerle şair adeta ışıkla dolu bir meclis portresi çiziyor.

2.44.4 Tâc

Şehinşâh-ı cihân Sultân Murâd'un

Sa`âdet tâcı konmuşdur serinde

T./13

(Dünya padişahlarının padişahı olan Sultan Murad'ın başına mutluluk tacı konmuştur.)

Burada saadet bir taca benzetilmiştir. Zira tac bir insanın sahip olmak isteyeceği en büyük arzularından biridir ve bunun gerçekleşmesi durumunda sahip olduğu güç ve güven sebebiyle insan büyük bir haz ve mutluluk duyar.

2.44.5 Taht

Sultân-ı dâd-güster Osmân Hân'ı Yahyâ

Pâyende ide Mevlâ taht-ı sa`âdet üzre

G.352/5

(Ey Yahya! Mevla adalet yayan Osman Han'ı mutluluk tahtında daimi eylesin.)

Yahya mutluluğu bir tahta benzetmiştir. Tac ve taht en yüce makam olan saltanatın olmazsa olmazlarındandır. Bu yüce makama sahip olan padişah hem mutlu olur hem de yönettiği insanları adaletiyle huzur ve mutluluğa kavuşturur.

2.45 SABR

Dayanma, katlanma, kendini tutma gibi manalara gelir. Divan'da hirmene benzetilmiştir.

2.45.1 Hirmen

Tagıtdı hirmen-ı sabr u karârı bâd-ı âhıyla

Bulunmaz hâsılı Yahyâ gibi cânâ hevâ-dârun

G.210/5

(Ey can! Âh rûzgârıyla sabır ve karar harmanını dağıtmana rağmen Yahya gibi âşîğın bulunmaz.)

Sevgili ah ederek âşîğın sabır ve kararını dağıtmıştır. Sert esen bir rûzgar gibi kuvvetli olan sevgilinin ahı harmanın rûzgar karşısında dağılması gibi âşîğın sabır ve kararını dağıtıp onu perişan etmiş ve onda dayanacak güç bırakmamıştır. Sevgiliye seslenen Yahya, kendisi gibi âşık bulamayacağını söyleyerek sevgiliye sitem etmektedir. Hevanın aşk ve rûzgâr manası da vardır. Bu şekilde bâd kelimesiyle de ilişki kurulmuştur.

2.45.2 Hısn

Bkz. Aşk mad. Sultân

2.46. SAFÂ

Neşe, zevk, eğlence, kedersizlik gibi manlara gelir.

2.46.1 Bezm

Meclis-i meyde surâhî şem`-i nûr-efşândur

Fer viren bezm-i safâya sâgar-ı rahşândur

G.53/1

(İçki meclisinde sürahi nur dağıtan bir güneştir. Eğlence meclisine ışık veren parlak içki kadehidir.)

İçki meclisinde sakinin şarap dağıttığı sürahi ışık saçan bir güneşe benzetilmiştir. Işığın karanlığı yok etmesi gibi sakinin verdiği içki de gönüllerdeki keder ve hüznü dağıtır, insana neşe ve zevk verir. Eğlence meclisinde ellerdeki parlak içki kadehi de bu meclisi aydınlatan bir ışığa benzetilmiştir. Bu mecliste eğlenceler düzenlendiği için burası zevk u safâ yeri haline gelir. Bu yüzden safâ bir meclise benzetilmiştir.

2.46.2 Câm

Gönüllerden safâ câmıyla gam dûr olduğın görsek

Harâbâtun yine bir dahı ma`mûr olduğın görsek

G.189/1

(Gönüllerden safa kadehiyle kederin uzaklaştığını ve meyhanenin yeniden bir daha onarıldığını [keşke] görsek.)

Meyhanenin yıkık olduğunu ve onarılmasını isteyen şair ona karşı bir özlem içerisinde ve bu özlemin verdiği kederden muztardır. Bu meyhanede âşıkların içtiği şarap insana dertlerini unutturur ve neşe verir. Bu yüzden neşe bir içki kadehine benzetilmiştir.

2.46.3 Kasr

Sâkî yine âbâd idegör kasr-ı safâyı

Gördük ki yıkılmış yatur erkân-ı harâbât

G.27/3

(Sakî! Sefa sarayını yine onarıver. Gördük ki (orası) yıkılmış meyhanenin erkânı (orada) yatar.)

Sakiye seslenen şair ondan yıkık vaziyetteki meyhaneyi onarmasını istiyor. Her ne kadar orası yıkık olsa da harabat ehli orada yatmaktadır. O meyhane âşıklar için bir saray kadar güzel, zarif ve insana neşe verdiğinden safa bir kasra benzetilmiştir. Meyhane eğlence ve zevk yeri olup âşıklar için bir saray mesabesindedir.

2.46.4 Mihr

O câmun mey-i nâbı mihr-i safâ

Anun her habâbı sipihr-i vefâ

S./15

(O içki kadehinin saf şarabı eğlence güneşi ve o kadehin her kabarcığı vefa semasıdır.)

Sakiname’de geçen bu beyitte vefa gökyüzüne, safa da bir güneşe benzetilmiştir. İçki kadehindeki saf şarap, güneşin zerrelere kadar nüfuz etmesi, kâinatı aydınlatması gibi insanın ruhuna nüfuz edip ona neşe verir, gönlü keder ve hüzünden

arındırıp parlatır. Bu yüzden safâ bir güneşe benzetilmiştir. Güneş'in feleğin içinde yer alması gibi safâ da vefanın içindedir ve vefa kuşatıcı olduğundan dolayı koca bir feleğe teşbih edilmiştir.

2.46.5 Mürğ

Her biri itmekdedür şevk ü safâ mürgin şikâr
Bülbülân-ı bâğ kâr-ı şâh-bâzân eyledi

K.3/9

(Bahçenin bülbülleri şahbazlarla iş tutmuştur. Onların [şahbazların] her biri mutluluk kuşunu avlamaktadır.)

Doğanlar, avcılıkta kullanılan yırtıcı kuşlardır. Soyut-somut ilişkisinde mutluluk doğan tarafından yakalanan kuşa benzetilmiştir.

2.46.6 Ser-mâye

Nola her `ıydde pâ-bûsunı kadr ü şeref bilsem
Bana ser-mâye-i `ayş u safâdur sâlden sâle

G.305/4

(Her bayram ayağını öpmeyi kadir ve şeref bilsem buna şaşılır mı? [Bu] bana yıllık eğlence sermayesidir.)

Âşık için sevgilinin ayaklarına kapanıp onu öpmek kadir ve şereftir. Nitekim sevgili sultan, o ise dilencidir. Bayram Müslümanların mutluluk günüdür. Birbirlerine ikramda bulunup fakirlere yardımcı olurlar. Âşığın da bayramda ayak öpmesi, onun için sevgilinin bir ikramı ve eğlence sermayesidir. Bu eğlence bir değer ifade ettiğinden bir sermayeye benzetilmiştir.

2.47 SELÂMET

Esenlik, emînlik, sâlimlik, endişe ve korkudan uzak olma gibi manalara gelir. Yahya Divanı'nda sahra ve künce benztilmiştir.

2.47.1 Künc

Bkz. Kanaat mad. Genc

2.47.2 Sahra

Bkz. Gam mad. Kûhsâr

2.48. SİTEM

Eziyet, çıkışma, haksızlık, kırgınlığı öfkelenmeden belirtme gibi manalara gelir. Yahya Divanı'nda rüzgar, ordu, çöl, makas ve vadiye benzetilmiştir.

2.48.1 Bâd

Döküldi gözlerümden katre katre eşk-i hûn-âlûd
Nihâl-i gussayum ezhârımı bâd-ı sitem dökdi

G.400/4

(Gözlerimden damla damla kanlı gözyaşı döküldü. Çiçeklerin sitem rüzgârı döken dert ağacıyım.)

Bu beyitte dert bir ağaca, sitem ise bir rüzgâra teşbih edilmiştir. Şair çektiği dert ve ıztıraptan dolayı gözlerinden kanlı yaşlar aktığını söyleyerek derdinin ne kadar büyük ve dayanılmaz olduğunu vurguluyor. Kendisini bir dert ağacına benzeten şair, rüzgârın ağacın çiçek ve yapraklarını dökmesi, ağacı sallaması gibi sitemin de bütün neşe ve mutluluğunu aldığını, bu sitemin onu sağa sola savurarak dağıttığını ifade ediyor. Bu yüzden sitem bir rüzgâra benzetilmiştir. Ayrıca ağacın yaprak dökmesi sonbaharı yani hüznün mevsimini hatırlatır. Bu zamanda bahçelerde çiçekler açmaz, bülbüller ötmez. Neşe ve sevinçten eser yoktur.

2.48.2 Ceyş

Mülk-i dilde komadı ceyş-i sitem taş üzre taş
Kimse ma'mûr idemez bir dahı bu vîrâne

G.435/4

(Gönül ülkesinde sitem ordusu taş üstünde taş bırakmadı. Bu viraneyi bir daha kimse onaramaz.)

Şair, gönlünü bir ülkeye, sitemi de bu ülkeyi işgal edip yağmalayarak taş üstünde taş bırakmayan talancı bir orduya teşbih ediyor. Sitem, gönle gelince orayı dağıtıp yıkarak neşe ve sevinçten eser bırakmaz. Bu sebeple sitem bir orduya teşbih edilmiştir. Bu sitem gönül hanesini onarılmayacak bir şekilde yıkmıştır. Şair bir daha o gönülde mutluluk ve sevincin olamayacağını söylemektedir.

2.48.3 Deşt

Bkz. Gam mad. Hâr

2.48.4 Mikrâz

Bir vech ile sarmaşdı yine zülfüne cânâ

Mikrâz-ı sitemle dil-i bî-çâre kesilmez

G.151/3

(Ey cân! Bîçâre gönül, bir yolunu bularak yine saçına sarıldı [diye] sitem makasıyla kesilmez.)

Şairin gönlü sevgilinin saçlarına takılmıştır. O zülüflerde asılıdır. Her ne kadar sevgili sitem etse de âşığın gönlü ondan kopmayacaktır. Sitem kesici, keskinliği yönüyle makasa benzetilmiştir.

2.48.5 Vâdî

Ka`be-i vasl isteyen elbette ugrar cevruüne

Ol tarîkûn vâdi-i nârı sitem vâdisidür

G.112/3

(Ulaşma Kabesi'ni isteyen elbette (sevgilinin) zulmüne uğrar. [Zira] o yolun ateş vadisi sitem vadisidir.)

Vuslat Ka'be'ye, sitem bir vadiye teşbih edilmiştir. Sevgilinin semti âşıklar için mukaddes Ka'be gibidir. Sevgiliye ulaşmak isteyen onun hakaret ve zulmüne muhakkak uğrar. Zira sevgili çok nazlı ve müstağnidir. Onun yolu adeta ateşli bir yoldur. Âşıkları yakar, kavurur. O yol ve vadi eza, cefa, dert ve sitemle dolu olduğundan sitem bir vadiye benzetilmiştir.

2.49 ŞEVK

Şiddetli arzu, istek, keyif, neşe gibi manalara gelir.

2.49.1 Midâd

Midâd-ı şevk ile pür eylesem nola gice gündüz

Sahîfe-i dili üstâd-ı 'aşk virdi kabâle

G.351/4

(*Aşk üstadının verdiği vesika ile gönül sayfasını şevk mürekkebiyle gece gündüz doldursam buna şaşılır mı?*)

Gönlünü bir sayfaya, şevki de bir yazı mürekkebine benzeten şair, âşık olduğu için bir sayfanın mürekkeple yazılıp doldurulması gibi gönlünü sevgiliye kavuşmanın şiddetli arzusuyla dolduracağını söylüyor. Gönlün bu şevk ile dolu olmasını, mürekkeple yazılıp doldurulmuş bir sayfa olarak görüyor. Bu yüzden şevk bir yazı mürekkebine teşbih edilmiştir. Bu mürekkebin siyah olduğu ve aşk manasına gelen sevdanın da Arapça “sevde” yani siyah kelimesinden geldiği düşünülürse, âşığın kalbi bu kara sevda ile doludur.

2.49.2 Ocak

Dilde dâ'im âteş-i `aşkı yakar dâg üzre dâg
Hamdû li'llâh rûzgâr ol şevk ocagın bozmadı

G.397/2

(*Gönülde daima yara üstünde yara aşk ateşini yakar. Allah'a hamd olsun ki rûzgâr şiddetli arzusunun ocağını bozamadı.*)

Aşk, âşığın kalbini yaktığı için ateş olarak nitelendirilmiştir. Bu ateşin verdiği acı ve rûzgâr gibi esen dert, sitem ve cefa âşığın şevkine zarar veremeyip onun sevgiliye olan şiddetli arzusunu azaltmamıştır. O arzu hâlâ âşığın derununda fazlasıyla mevcuttur. Bu yüzden şevk dert ve ızdırabın söndüremediği bir ocağa benzetilmiştir.

2.49.3 Od

Âteşin meyle surâhî toldı sâkî kandadur
Şevk odı dilde alevlendi niçün itmez şitâb

G.19/4

(*Ateşli şarapla sürâhi doldu. Saki nerede? Gönülde şevk ateşi alevlendi. Niçin acele etmez?*)

Şair, sürâhideki şarabı kırmızı renginden dolayı ateşe benzetir. Bu şarabı gören âşığın onu içme isteği ve hevesi artar. Bu istek bir ateşin alev alması gibi hızlı ve yakıcı olduğundan şevk bir ateşe benzetilmiştir. Bu şevki suyun ateşi söndürmesi gibi yalnızca

sakinin sunacağı şarap teskin edebilir. Sakiden acele etmesi istenerek bu şevkin bir önce yerine getirilmesi isteniyor.

2.49.4 Ser-mâye

Bülbülün ser-mâye-i şevkin düketdi âkibet

Rûzgâr-ı pür-cefânun cevri bî-endâzesi

G.401/3

(Cefa dolu zamanın ölçüsüz cevri sonunda bülbülün şevk sermayesini tüketti.(bitirdi.)

Şair zamanın vefasızlığından ve cevri ü cefadan şikâyetçidir. Çünkü zamanın bülbülün aşk ve şevkini bir para ve mal gibi harcayıp tüketmiştir. Bülbülün şevki bir mal ve para gibi tükenip nihayete erdiğinden şevk sermayeye teşbih edilmiştir.

2.49.5 Şarâb

Pür olsa na`ra-i mestân ile mey-hâneler Yahyâ

Şarâb-ı şevk ile her gûşe pür-şûr olduğın görsek

G.189/5

(Yahya! [Keşke] meyhanelerin, sarhoşların narasıyla dolu olup şevk şarabıyla her köşenin şamata, gürültü ile dolu olduğunu görsek.)

Yahya, şevki şarapa benzettiği bu beyitte, sarhoşların iradelerini kaybettikleri için bağırp çağırıklarını, nara attıklarını dile getiriyor. Şevk, şarap gibi sarhoş edici tesirinden dolayı şaraba teşbih ediliyor. Şarap, meyhane ve mestan kelimeleri arasında tenasüp; şarap-meyhane, şûr-na`ra kelimeleriyle de müşevveş leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

2.50. TAB'

Tabiat, huy, yaratılış demektir.

2.50.1 Mâr

Getürsek meclise câm-ı zümürürd fâmı ey sâkî

Hasûd-ı mâr-tab`un gözleri kör olduğın görsek

G.189/3

(Ey saki! Meclise zümrüt renkli içki kadehi getirip yılan huylu hasudun gözlerinin [keşke] kör olduğunu görsek.)

İçki meclisindeki sakiye seslenen âşık, zümrüt renkli kadehi getirmesini ve yılanı benzettiği hasetçinin gözlerini kör etmesini istiyor. Mecliste âşığa haset eden bu kötü adam sinsiliği, kötülüğü, zararı ve hainliği sebebiyle bir yılanı teşbih edilmiştir. Eskiden insanlar, zümrüt yılanı tutulduğunda onun gözlerin kör olacağına inanırlarmış.

2.50.2 Mir'ât

Hâtır-ı pâkine gelmezsem de yârün gam degül

Konmasun mir'ât-i tab`-ı yâre tek gerd-i melâl

G.214/4

(Yârin temiz gönlüne gelmesem de dert değil. Sadece yârin mizaç aynasına dert tozu konmasın.)

Yahya'nın sevgilinin huyunu aynaya benzettiği bu beyitte, sevgilinin o temiz gönlüne gelmese de bunun onu üzmeyeceğini söylüyor. Onun tek isteği sevgilinin hüznlenmemesidir. Bir tozun aynayı kirletmesi, pas hale getirip parlaklığını alması gibi hüzn ve melal de sevgilinin o güzel, temiz ve parlak mizacına zarar verir. O güzelliği alır, göstermez hale getirir. Mizaç bu yönüyle bir aynaya benzetilmiştir. Ayna ve toz ilişkisi, eskiden aynaların gümüşten imal edilmeleri ve tozlanıp paslanmamaları için sık sık temizlenme ihtiyacı duyulmasındandır.

2.50.3 Semend

Semend-i tab`a süvâr olsan ey felek-rif`at

Rikâbveş fuzâlâ pâyun öpmege sarkar

K.2/18

(Ey felek gibi yüce olan! Mizaç atına süvari olsan, erdemliler üzengi gibi ayağını öpmek için sarkar.)

Hâce Efendi için yazılan bu sitayişte şair onun ululuğunu feleğe, huyunu da çevik ve güzel bir ata benzetiyor. Ata binen bir süvarinin ayağını üzengiye koymasını üzeninin ayağı öpmesi olarak görüyor. Buna benzer bir şekilde erdemli insanlar da onun huzurunda eğilip üzengi misali ayağını öperler. Ayağının öpülmesi onun büyüklüğünü gösterir. Hâce Efendi'nin huyu güzel bir insan olduğundan mizacı ata teşbih edilmiştir. Hâce Efendi'nin felek kadar yüce olması mübalağa sanatına örnektir.

2.51 TARAB

Şenlik, eğlence ve zevkten gelen tepinme gibi manalara gelir.

2.51.1 Gülşen

Bülbül-i gülşen-i `ayş u tarab u `işretdür

Dil-ber-i hoş-nefes-i nagme-güzâr-ı tâze

G.380/2

(Taze nağmeler yapan sevgilinin hoş nefesi eğlence ve zevkin gül bahçesinin bülbülüdür.)

Eğlence ve zevk ilkbahar mevsiminde yar ile beraber müzik ve içkili meclis eşliğinde sevgilinin yanaklarını andıran ve onun bulunduğu yer olan gül bahçesinde olur. Bu yüzden tarab bir gül bahçesine teşbih edilmiştir.

2.52 TESLÎM

Bir emaneti yerine verme, sahibine verme, dayanamayıp pes etme, hakkını verme, doğrulama manalara gelir. Yahya Divanı'nda ilmikli ipe benzetilmiştir.

2.52.1 Rıbka

Bkz. Can mad. Gerden

2.53 ÜMMÎD

Umut, umma gibi manalara gelir.

2.53.1 Çeşm

Bkz. Hayâl mad. Dâmân

2.53.2 Der

Rûzgârundan der-i ümmîdi dîvâr ide gör

Konmasun dîrsen derûn-ı hâtıra Yahyâ gubar

G.47/5

(Yahya! Gönle toz konmasın dersin [yaşadığın] zamandan ümit kapısına duvar çek.)

Şair, bu beyitte ihsan ve cömertliğin beklendiği yer olduğu için ümidi bir kapıya benzetiyor. Yahya, gönlünün incinip üzülmemesi için yaşadığı zamandan umudunu kesmesini söylüyor. Şair böylece umut ve temennilerine duvar gibi bir set çekip daha fazla hayal kırıklığına uğramayacağını düşünüyor.

2.53.3 Gül

Kalur mı bâg-ı dilde bir açılmaduk gül-i ümmîd

Nesîm-i himmet ü ihsânun ey şâh-ı kerîm esse

G.304/4

(Ey cömert sultan! [sevgili] İhsan ve himmet rüzgârın esse gönül bağında açılmadık bir ümit gülü kalır mı?)

Gönül bağa, ümit güle, himmet ve ihsan ise hafif ve hoş esen bir rüzgâra benzetilmiştir. Sevgilinin ihsan ve himmeti bahar rüzgârı gibi hoş olması, doğaya canlılık vermesi sebebiyle bahar rüzgârına teşbih edilmiştir. Sevgiliye, cömert sultan diye seslenen şair, ondan ihsan ve ikram beklemektedir. Onun bakışı bile bir ihsandır. Onun bu cömertliği baharda gülün açılması gibi âşığın ümidini açar, artırır. Bu sayede âşığın gönlünde sevgiliye kavuşma ümidi yeşerecektir. Ayrıca âşığın tek umduğu da gül yüzlü sevgilidir. Onun başka ihsana ihtiyacı yoktur. Bu sebeple âşığın ümidi güle benzetilmiştir.

2.53.4 Meyve

Yetişdi meyve-i ümmîd açıldı gonce-i hâtır

Berümend oldu nahl-i ser-bülendi Âl-i Osmân'un

K/4B3

(Ümit meyvesi yetişip gönül goncası açıldı. Osmanlı Hânedânı'nın yüceağacı verimli oldu.)

Sultan 4. Murâd'ın doğan bir şehzadesi için yazılan şiirin bu beytinde gönül bir goncaya, ümit de bir meyveye benzetilmiştir. İnsanların gönlü bu doğum sebebiyle bir gül gibi açılıp sevinçle dolmuştur. Bu doğum insanlara bir meyve gibi tatlı gelip insanlarda huzur ve sevince sebep olmuş ve güzel temenniler de sebebiyle meyveye benzetilmiştir.

2.53.5 Rîşte

Dil perîşân-ı sitem rîşte-i ümmîd za'îf
Bend olur sanma o mecmû'a bu şîrâze ile
G.316/4

(Gönül sitemden perişan ve ümit ipliği zayıftır. Bu şiraze o kitaba bağlanılır sanma.)

Sevgilinin yüzü bütün güzellikleri bir araya toplayan güzellik kitabıdır. Şiraze, kitap ciltlerinin iki ucunda bulunan ve yaprakları düzgün tutan, ibrişimden örülmüş ince şerit ve bağdır. Şair sevgiliyle arasında bir bağ kurduğu için umudunu ipe benzetiyor. Ancak umudu zayıf olduğu için bu bağın sevgiliyle kendisini birarada tutamayacağından, aralarında kopukluk olacağından dem vuruyor.

2.54 VEFÂ

Sözünde durma, sözü yerine getirme, dostluğu devam ettirme gibi manalara gelir.

2.54.1 Bâğ

Nahl-i güldür kâmetün ey gonce-i bâg-ı vefâ
Kudret-i Hak ile ammâ anda şeftâlû biter
G.71/2

(Ey vefa bağının goncası! Senin endamın gül fidanıdır. [Bununla birlikte] Allah'ın kudreti ile onda şeftali yetişir.)

Şair vefayı bahçeye, sevgiliyi oradaki bir goncaya ve sevgilinin boyunu da gül fidanına benzetmiştir.

2.54.2 Bâzâr

Göricek cân ile nakd-i revânı `âkibet Yahyâ

Lebün kandini bâzâr-ı vefâ şeker-fürûşundan

G.282/5

(Yahya, dudağının şekerini vefa pazarının şekercisinden sonunda can ile akıp giden parayı görecekt.)

Vefa, satılabilen bir mal olarak düşünülmesi yönüyle pazara benzetilmiştir.

2.54.3 Kitâb

Görsen kitâb-ı mihr ü vefâyı sebak sebak

Ben söyledükçe bakmasa yâbâna gözlerün

G.199/4

(Vefa ve sevgi kitabını ders ders görsen, ben söyledikçe [keşke] gözlerin yabancıya bakmasa.)

Bu beyitte sevgi ve vefa bir kitaba benzetilmiştir. Yahya sevgilisine adeta sitem edercesine seslenerek vefadan bahsettiğinde onun kendisine bakıp rakiplere bakmamasını istiyor. Yani sevgiliden vefa talep ediyor. Kitaptan bir şeyin öğrenilmesi gibi sevgiliden de vefa duygusunu öğrenmesini istediğinden vefa bir kitaba benzetilmiştir. Âşık sevgiliye o kadar bağlıdır ki bu konuda bana bakarak benden biraz ders al der gibidir.

2.54.4 Râh

Feryâdımı işitmedün râh-ı vefâyâ gitmedün

Bir âşinâlık itmedün bî-gâne mi sandun beni

G.437/4

(Ey sevgili)! Feryadımı işitip vefa yoluna gitmedin. Bir tanışıklık etmedin. Beni yabancı mı sandın?)

Sevgili merhamet ve vefa göstermeyerek âşığa yabancı gibi davranıyor. Âşık sevgilinin ilgisizliği ve vefasızlığından dolayı feryat ediyor. Bu durum karşısında beni yabancı mı sandın diyerek ona sitemde bulunuyor. Âşık sevgilinin, vefalı davranmasını ve bu usûlü devam ettirmesini istemektedir.

2.54.5 Tohum

Vefâ tohmı ekilmez mi bu`âlem kiştzârında
Safâlar kesb olunmaz mı ferahlar hâsıl olmaz mı

G.394/2

Vefa; bir tohum gibi büyüyüp gelişmesi, toprağın içine kök salması gibi insanlar arasında da yayılabilmesi yönüyle tohuma benzetilmiştir. (Bkz. ‘Âlem mad. Kiştzâr)

2.54.6 Sûret

Vefâ sûretlerin gördüm visâlün ârzû itdüm
Ruhun pinhân idüp âhir cefâ şeklini gösterdin

G.200/4

(Vefa resmini görüp sana kavuşmayı arzuladım. Yanağını gösterip sonra cefa şeklini gösterdin.)

Şair, sevgilinin kendisine gül yanağını göstermesini bir vefa olarak görüyor. Bu yüzden ona ulaşmak ister. Ancak çok fettan ve mekkâr olan sevgili âşığa vefa gösteriyormuş gibi yapıp ona acı çektiriyor. Onun vefası bir görünüşten ibaret olup gerçek olmadığından vefa bir surete teşbih edilmiştir. Sevgilinin gül yanağı, bülbül yerindeolan âşığı kendisine meyle ettirirken, sevgili o yanağını adeta kıvılcık bir alev topu haline getirip âşığı yakarak ona eziyet ve cefa çektirir.

2.55 VUSLAT, (VASL, VISÂL)

Kavuşmak, ulaşmak, sevgiliye kavuşmak gibi manalara gelir.

2.55.1 Bâğ

İrem dirdüm visâli bâğına ol şâh-ı hûbânun
Bî-hamdi'llâh müyesser oldu ana ölmeden irdüm

G.234/3

(Güzeller şahının kavuşma bağına erişeyim derdim. Allah'a hamd olsun ki ölmeden önce ona kavuşmak nasip oldu.)

Güzellere sultan olan sevgilinin olduğu yer cennet bahçesidir. Zira sultan olan alelade bir yerde değil, cenneti andıran bahçelerde ikamet eder. Âşığın onu bulup

kavuşacağı yer de orası olduğundan visal bir bağa, İrem'e benzetilmiştir. Ölmeden evvel oraya kavuşan âşık, Allah'a şükreder. İrem hem ulaşmak, kavuşmak hem de Ad'ın oğlu Şeddâd'ın cennete nazire olarak yaptırdığı güzel bahçe¹⁰¹ manasında tevriyeli kullanılmıştır.

2.55.2 Bâr

Bkz. Nâz mad. Nahl

2.55.3 Bezm

Aglarsa dîde vechi var efgân-ı dil nedür
Ol hod hemîşe mahrem-i bezm-i visâl imiş

G.158/4

(Göz ağlarsa sebebi var. Gönlün feryadı da ne? Kendisi her zaman kavuşma meclisinin mahremidir.)

Yahya, gözünün ağlamaya sebebi olduğunu ancak gönlünün ise feryad u figan etmeye hakkının olmadığını savunuyor. Çünkü gönlü her zaman kavuşma meclisine mahrem olmuştur. Şair vuslatı sevgilinin ve eğlenenin olduğu bir yer olarak tasavvur ettiğinden vuslatı bir meclis olarak görmektedir.

2.55.4 Câm

Hayf u dirîg bezm-i ezelde sunulmamış
Erbâb-ı tab`a câm-ı mey-i hoş-güvâr-ı vasl

G.232/4

(Yazık ki yaratılışı hoş olanlara ezel meclisinde vaslın hazmı kolay olan içki kadehi sunulmamış.)

Vuslat, insana lezzet ve mutluluk vermesi yönüyle içimi hoş ve hazmı kolay olan bir şaraba benzetilmiştir.

2.55.5 Câme

Bkz. Baht mad. Câme

101 Ahmet Talat Onay, a.g.e., s.205

2.55.6 Cûybâr

Bkz. Gönül mad. Bâğ

2.55.7 Genc

Genc-i vasl-ı dil-rübâya mümkün olurdu zafer

Himmet-i merdân ideydi cünd-i a`dâyı şikest

G.28/5

(Mert olanların himmeti, düşman askerini yenseydi, sevgilinin kavuşma hazinesine zafer mümkün olabilirdi.)

Vuslat, savaş meydanında kazanılan ganimet gibi kıymetli olması yönüyle bir hazineye benzetilmiştir. Savaş meydanında hazinesini kaybeden ordunun yenilmesi gibi âşık da sevgiliye kavuşunca düşman askerlerine benzettiği rakiplerini yenmiş olur. Böylece sevgiliye kavuşarak zafere ulaşır.

2.55.8 Gencîne-dar

Vîrâne oldı hâne-i dil eylesen nola

Ben âşık-ı kemîneni gencîne-dâr-ı vasl

G.232/2

(Gönül hanesi virane oldu. Ben aciz âşığı kavuşma hazinedarı yapsan ne olur?)

Gönül sevgilinin aşkından virane olmuştur. Ancak bu hanede aşk gibi kıymetli hazine vardır. Eskiden hazineler viranelerde muhafaza edilirdi. Kendisini aciz ve hakir bir âşık olarak gören şair sevgiliye sitem ederek artık kendisini kavuşma hazinesinin haznedarı yapmasını diliyor. Vuslat çok kıymetli olması yönüyle bir haznedara benzetilmiştir.

2.55.9 Ka'be

Ka`be-i vasl isteyen elbette ugrar cevruine

Ol tarîkûn vâdi-i nârı sitem vâdisidür

G.112/3

(Vuslatın Kabesini isteyen elbette [senin] cevrine uğrar. [Zira] o yolun ateş vadisi sitem vadisidir.)

Vuslat Kabeye benzetilmiştir. Çünkü sevgilinin semti âşıklar için Kabe gibi mukaddes ve ulaşılması zordur. Zira bu yolda hem tehlikeli rakipler hem de sevgilinin cevrine uğrama ihtimali yüksektir. Bu yol adeta ateş vadisi gibidir. Bu yolda yürüyenler ateş gibi yanar ve sitemde bulunurlar.

2.55.10 Metâ`

Müşterî Yahyâ metâ`-ı vasla nakd-i cân ile

Yâ ilâhî hâ'ib ü hâsir koma bâzâr vir

G.127/5

(Ya İlahi! Yahya vuslat metâna can sermayesi ile müşteridir. [Yahya'yı] isteğini elde edememiş ve zarara uğramış eylemeyip işini rast getir.)

Yahya vuslatı bir şey karşılığında elde edilebilecek bir mala, eşyaya benzetiyor. Zira vuslatı elde etmek için âşkın en değerli sermayesi olan canını vermesi gerekir. Vuslat için Allah'a yalvaran Yahya, Allah'tan kendisini bu ticarete zarara uğramamasını ve isteğini elde etme imkânı sunmasını niyaz ediyor.

2.55.11 Mîhr

Bkz. Gam mad. Zalâm

2.55.12 Meyve

Gerekse Meyve-i vasl ol nihâli eyle kenâr

Kenâr-ı bâgda olan çenârdan ne biter

G.51/4

(Kavuşma meyvesi lazım olursa o fidan boylu sevgiliyi kucakla. Bağın kenarında olan çınardan ne biter?)

Şair, fidan boylu sevgiliyi kucaklamayı insanda mutluluk uyandırması yönüyle tatlı bir meyveye benzetir.

2.55.13 Ni`âm

Hân-ı ni`âm-ı vuslat çok nâz u niyâz ister

Hûn-ı dile râzî ol Yahyâ hele bî-minnet

G.25/5

(Kavuşma nimetlerinin sofrası çok naz ve rica ister. Yahya! (sen) hele minnet etmeden gönül kanına razı ol.)

Kavuşma âşğın fırkat açlığını gidermesi, çeşitli nimetlerle süslü bir sofraya teşbih edilmiştir. Ancak vuslat için sevgili çok naz yapar. Onu ikna etmek için çok yalvarmak gerek. Yahya kendine seslenerek, sevgiliye minnet etmeden gönlünü kanatan aşk derdine razı olmasını tavsiye ediyor.

2.55.14 Şerbet

Nûş-ı dârû-yı lebündür haste-i aşka devâ
Şerbet-i vaslundan olur âşık-ı bîmâra hazz

G168/2

(Dudak ilacını içmek aşk hastasına devadır. Hasta âşık kavuşma şarabından haz duyar.)

Şair sevgiliye kavuşup onun dudaklarını öpmeyi ona haz, mutluluk, tatlılık vermesi yönüyle içimi hoş tatlı bir şerbete benzetmiştir. Zira sevgiliye kavuşan âşık bütün dert ve hastalıklardan kurtulup sevgilinin ilaç gibi olan dudakları ona adeta şifa olur. Dârû, bîmâr, devâ kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN VE TASAVVUF

3.1 DİN

Din ve tasavvufla ilgili görüşlerini şairler sık sık şiirlerine yansıtmışlardır. Divan Edebiyatı geleneği İslam'ın Türkler arasında kabulünden sonra aruz vezni kullanılarak Arap ve Fars edebiyatı'nın da tesiriyle oluşmuş ve yüzyıllar boyunca sürmüş bir edebiyattır. Şairler İlahî ve mecazî aşkı, dört büyük halifeyi, din ve devlet büyüklerini, Hazret-i Muhammed'i bu edebiyat geleneğinde anmış ve hislerini dizelere dökmüşlerdir. Mutasavvıf olmayan şairler dahi tasavvuf geleneğine bigane kalamamış ve kısmen de olsa şiirlerinde tasavvufa yer vermişlerdir. Yahya Bey de, Şeyhülislam olmasına rağmen şiirlerinde dinîve tasavvufî unsurlara çok yer vermemiştir. Yahya'nın şiirlerinde dünyevî bir anlayış hakimdir. Ancak o da aşağıda olduğu gibi bu tasavvuf geleneğinden etkilenmiş ve bazı beyitlerinde tasavvufî bir bakış açısına sahip olmuştur.

3.1.1 Gülistân

O serv-i ser-firâz-ı gülsitân-ı dîn ü devlet kim
Mübârek sâyesi a'lâya vü ednâya düşmüşdür

G.124/7

O (Sultan 4. Murâd) mübarek gölgesi büyük ve küçüklerle düşen din ve devlet gül bahçesinin en ulu servisidir.

Bu beyitte şair İslam'ı gül bahçesine benzetiyor. İslam, Müslümanlar için en iyi ve doğru yol olup güzel şeyleri haiz olduğundan dünya ve ahiret mutluluğu vermesi sebebiyle güzel bir bahçeye benzer. O din bahçesinin en ulu selvisi de Sultan 4. Murâd olup gölgesi yani adaleti, koruması büyükten küçüğe herkesi kaplamaktadır. Sultan 4. Murad'ın meth edildiği bu beyitte onun dinin koruyucusu ve herkesin sığınağı olarak vurgulanmaktadır. A'la ve ednâ kelimeleriyle tezat, gülistan ve serv kelimeleriyle de tenasüp sanatı yapılmıştır.

3.2 FENÂ

Sözlükte yokluk, yok olma manalarına gelir. Tasavvufta insanın maddi varlıktan sıyrılıp Allah'ın varlığında kendini yok etmesi demektir.

3.2.1 Hâk

Cür'a gibi `âkibet hâk-i fenâdur menzilün

Tutalum kim saltanat câmını çekdün Cem gibi

G.420/5

(Cem gibi saltanat kadehinde içtin varsayalım, yine de sonunda menzilin son damla gibi yokluk toprağı olur.

Fena, bir toprağa, saltanat da içki kadehine benzetilmiştir. Cem, İran hükümdarlarından şarabı icad etmekle meşhur olmuş hükümdardır.¹⁰² Şair, Cem gibi saltanat sürülse, hayat eğlence içinde geçse de kadehin içindeki içkinin son bulması gibi insan hayatının da sona ereceğini ifade ediyor. İnsanın son menzilinin fena toprağı yani ölüm toprağı olduğunu söylüyor. İnsan bedeni toprak altında yok olduğu için fena toprağa benzetilmiştir. Ayrıca kadehin dibinde kalan tortunun içilmeyip toprağa dökülmesi geleneğine de gönderme yapılmıştır.

3.3 FEYZ

Sözlükte suyun taşıp akması, bolluk, verimlilik, ilim, irfan gibi manalara gelir. Divan'da feyz bir ışığa benzetilmiştir.

3.3.1 Pertev

Bir dile Yahyâ tokunsa pertev-i feyz-i Hudâ

Zerre-i nâ-çîz iken hurşîd-i âlem-tâb olur

G.59/5

(Yahya! Allah'ın feyz ışığı bir kalbe dokunsa [o kalp] ehemmiyetsiz bir zerreyken 'âlemi aydınlatan bir güneş olur.)

Bu beyitte feyz kelimesi bir ışığa benzetilmiştir. Zerre eskilerin inanışına göre maddenin parçalanamaz en küçük birimi (atom) olarak değerlendirilir. Bununla birlikte ancak güneş ışığında görülebildiği için varlığını güneşe borçludur. Bu açıdan güneş ve zerre ilişkisi birçok şair tarafından ele alınmıştır. Ayrıca büyüklük küçüklük noktasında da aralarında tezat vardır. Allah dilediği kimsenin kalbine feyz ışığını verse, sadece kendisini karanlıktan kurtarmaz, insanları da kurtarır. Allah insanların kalbine hidayet, ilim ve irfanı verdiğinde o kişi birçok insanın da karanlıktan kurtulup hidayete ermesine

102 Onay, a.e.,s.82

vesile olur. Güneşin dünyayı aydınlatıp ısıtması gibi insanların kalbini Allah’a karşı ısıtan bir kişi bir nur rehberidir.

3.4. HAKÎKAT

Birşeyin aslı, esası, gerçek, doğru gibi manalara gelir.

3.4.1 Câm

Yudum elümi şarâb-ı mecâzîden tevbe

Be-hakk-ı câm-ı hakîkat be-hak-ı rûh-ı nasûh

G.38/3

(Elimi mecâzî şaraptan yıkayıp nasuh ruhun ve hakikat kadehinin hakkına yemin olsun ki tevbe ediyorum.)

Şair gerçek şaraptan ellerini yıkayıp nasuh tevbe ettiğini belirterek hakikat şarabına yani İlahî aşka yöneldiğini, bütün haram ve günahları terk ettiğini söylüyor. Şarap tasavvufta ilahi aşktır ve âşıklar hakikat kadehindeki şarabı içip bu aşkla mest olurlar. Dünya nimetleri ve masiva’dan el çeker, uzaklaşırlar. Bu sebeple hakikat, şarap kadehine benzetilir.

3.5 HİDÂYET

Hak yoluna, doğru yola kılavuzlama, Hakk’a sevk etme gibi manalara gelir. Yahya Divanı’nda hidayet yıldıza teşbih edilmiştir.

3.5.1 Necm

Gün gibi tulû` itdi bu şeb necm-i hidâyet

‘İyd itdi şeb-i kadre irüp ehl-i velâyet

G.22/1

(Bu gece hidayet yıldızı güneş gibi doğunca veliler Kadir gecesine ulaştıkları için bayram ettiler.)

Kadir gecesi Müslümanlar için mukaddes bir gecedir. Bu gece müminler için kurtuluş ve hidayet gecesidir. Hidayet bir yıldızın karanlığı delip geceyi aydınlatması gibi insanın gönlünü aydınlatır ve onu karanlıktan kurtarır. Bu geceye eren veliler de bayram gelmiş gibi sevinirler. Zira bu gecenin ehemmiyeti büyüktür. Kur’ân bu gece inmeye başlamıştır. Bu gece adında Kur’an-i Kerim’de bir sûre bulunmaktadır.

3.6 İLHÂD

Sözlükte Allah’a inanmama, ateizm manasına gelir. İlhad ve şirk çok büyük günahlardan olup Allah’ın affetmediği günahlardandır. Divan’da da karanlığa benzetilmiştir.

3.6.1 Zulmet

Idüp himmet cihândan zulmet-i ilhâdı mahv eyle

Ele al nûrlandur pertev-i şemşîr-i bürrânı

K.5/2B

(Himmet edip dünyadan inkâr karanlığını yok et ve ele keskin kılıcın ışığını alarak onu nurlandır.)

Burada Allah’ı inkâr karanlığa benzetilmiştir. Zulmet aynı zamanda karanlık demektir. Allah’ı inkar aynı zaman da küfür olarak adlandırılır. Küfür, örtmek, gizlemek manasına gelip küfrü benimseyene de fitrî yeteneğini örten manasında kâfir denir.¹⁰³ Şair’in yine 4. Murâd’ı methettiği bu beyitte kafirlere karşı keskin kılıcıyla savaşıp küfrü yenmesini istiyor. Nitekim Osmanlı’nın bilhassa Avrupa’daki cihat ve fetih anlayışı buna dayanıyordu. Kur’an’da Allah şöyle buyuruyor: “İstiyorlar ki Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürsünler; Allah ise nurunu tamamlayacaktır. İsterse inanmayanlar hoşlanmasınlar.”¹⁰⁴

3.7 KERÂMET

Cömertlik, el açıklığı, velilerin lüzumu anında gösterdikleri fevkalade hal demektir.

3.7.1 Şems

Nâkısları tekâmîl nedür ehl-i kemâle

Bedrile hilâlüm benüm ol şems-i kerâmet

G.22/3

(Velilere eksikleri tamamlamak nedir ki? O kerâmet güneşi benim dolunay ve hilalimdir.)

¹⁰³ Mustafa Sinanoğlu, “Küfür”, **DİA**, C.26, s.533-536

¹⁰⁴ Elmalılı M. Hamdi Yazır, (Saff Süresi 8) **a.g.e.**, s.578

Allah'ın veli kulları Allah'ın izniyle keramet gösterirler. Bu vesileyle de insanların kalplerini Allah'a ısıdırırlar. Ayrıca bu keramet insanların hakikati görüp karanlıktan kurtulmalarına vesile olur. Bu sebeple keramet insanları karanlıktan kurtaran, kalpleri Allah'a ısıdıran bir güneş gibidir.

3.8 KUDRET

Takat, kuvvet, güç gibi manalara gelir.

3.8.1 Kâtib

Kâtib-i kudret şehâ bir nokta yazmış sürh ile
Hiç gözler görmemiş hakkâ `aceb nâ-yâb sürh

G.40/4

(Ey şah! Kudret kâtibi kırmızı mürekkep ile bir nokta yazmış. Acaba [o mürekkep] gerçekten hiçbir gözün görmediği bulunmaz mürekkep mi?)

Kâtib-i kudret, Allah'tır. Kudret kâtibinin nokta koyduğu sayfaya Levh-i Mahfuz ya da kâinat kitabına aittir. Allah, kâinatta olacak olayları Levh-i Mahfuz denen bir kitaba yazmıştır. Kırmızı mürekkeple konan nokta ya son peygamber olan Hazret-i Muhammed ya da kıyamet günüdür. Kâinatında bir sonu vardır ve o kıyamet günü kainata konan son noktadır.¹⁰⁵

3.9 MELÂMET

Sözlükte ayıplama, kınama ve azarlama gibi manalara gelir. Tasavvufî olarak İnsanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümektir.¹⁰⁶

3.9.1 Seng

Eydür bu kadar kalmış anun nakş u nigârı
Çok seng-i melâmet yidi bu deyr-i münakkaş

G.161/3

(Der ki: onun süsü ve güzelliğinden bu kaldı. Bu süslü kilise çok kınama taşı yedi.)

¹⁰⁵ H. Necati Demirtaş, *Şeyhülislam Yahya efendi Divanı Şerhi*, İstanbul, Akıl Fikir Yay., 2016 s.290

¹⁰⁶ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s.239

Melamet acıtması, yaralaması yönüyle bir taş benzetilmiştir. Melamîler giyim, kuşam ve dış görünüşe önem vermezler. Onlar halkın gözünde kendilerini kötü tanıtır insanların kendilerini hor görmelerine sebebiyet vererek gururdan arınmayı ve bu şekilde Hakk’a ulaşmayı hedefler.¹⁰⁷ İnsan süslü bir manastıra teşbih edilmiştir. Zira insan eli, yüzü, boyu ve diğer uzuvlarıyla belli bir ölçü ve güzelliğe göre yaratılmıştır. Ancak çokça cefa ve ayıplanma taşına maruz kalmıştır. Hazret-i Muhammed de vahiy geldikten sonra Mekke müşriklerinin ayıplanmasına uğramıştır. Bu Hak âşıkları için kaçınılmaz bir durumdur.¹⁰⁸ Melâmîlikte, Allah kendisinden bahseden ve kendisiyle alaka kuranları insanlara levmettirir. Ama bu kişileri ayıplanmayla meşgul olmaktan korur. Bu onun gayret ve kıskanmasıdır.¹⁰⁹

3.10 RAHMET

Rahmet kelimesi sözlükte acıma, esirgeme, merhamet etme manalarına gelir. Divan’da suya teşbih edilmiştir.

3.10.1 Âb

Bu teşne dillere neşr eyle âb-ı rahmetünü
Sirişk-i dîdelerin reddün ile itme süyûl

N.1/2

(Bu susamış gönüllere rahmet suyunu yay. (Susamış gönülleri)) reddederek gözyaşlarını sel hâline getirme.)

Bu beyitte rahmet kelimesi suya benzetilmiştir. Çünkü hayatın kaynağı olan su Allah’ın rahmetinin eseridir. Allah’ın bu güzel nimeti var etmesi onun Rahim olduğunun delillerindendir. Şair Allah’a niyaz ederek kendisine ve insanlara merhamet etmesini diliyor. Gönüllerin Allah’ın rahmetine adeta susamış olduğunu vurguluyor. Toplumumuzda ve diğer bazı İslam toplumlarında da su rahmet olarak addedilir ve yağmura da rahmet denir. Bu rahmetten mahrum kalındığı takdirde gözyaşlarının sel gibi akacağını ifade ederek mübalağa sanatı yapmıştır.

¹⁰⁷ İskender Pala, a.g.e. 2005, s.302

¹⁰⁸ H. Necati Demirtaş, a.g.e. s.541-542

¹⁰⁹ Hucviri, *Keşfu'l-mahcub: Hakikat Bilgisi*, Haz. Süleyman Uludağ, 1. Baskı, İstanbul, Dergah Yay. 1982 s.143

3.10.2 Nesîm

Bir hisse alıgör nefehât-ı cemâlden

Hakk'un nesîm-i rahmeti leyl ü nehâr eser

G.93/3

(Cemal esintilerinden bir hisse al. [Zira] Allah'ın rahmet rüzgarı gece gündüz eser.)

Allah'ın rahmeti ve cemali, insanlara huzur, esenlik, canlılık ve ferahlık vermesi yönüyle hafif ve hoş esen bir rüzgâra benzetilmiştir. Allah'ın bu rahmet rüzgârının her zaman estiğini ve insanların bundan Allah'a ibadet ve dua ile hissedâr olunmasını öğütlüyor. Kur'ân'da Allah şöyle buyurur: “ *Ve O, o Allah'tır ki rahmetinin önü sıra rüzgârları müjdeci olarak gönderir...*”¹¹⁰ (ARAF SURESİ 57)

3.11 RİYA

İkiyüzlülük, özü sözü bir olmama gibi manalara gelir.

3.11.1 Metâ

Zühd ü riyâ metâ`ını yârâna satmanuz

Anlara ol kumâş çıkışmaz uzatmanuz

G.143/1

(Züht ve riya metasını dostlara satmayın. (Zira) Onlara o kumaş yetmez, uzatmayın.)

Bu beyitte züht ve riyayı, bir metaya, satılacak bir mala benzetiliyor. Zahitlere seslenip din tüccarlığı yapmamalarını, kendi dünyevi menfaatleri için dini bir ticari araç gibi kullanmamalarını öğütlüyor. Çünkü züht ve riya, dostlara yani rind ehline göre değildir. Onlar riyadan ve kaba sofuluktan uzaktırlar.

3.12 TECERRÜD

Soyunma, çıplak olma, evlenmeme gibi manalara gelir. Tasavvuf'ta herşeyden vazgeçip dünya zevk ve nimetlerinden soyutlanarak Allah'a yönelmektir.

110 Elmalılı M. Hamdi Yazır, (Araf Sûresi 57) a.g.e., s.189

3.12.1 Tekye

Ten-i pür-dâg ile ibdâl olupdur

Tecerrüd tekyesinün hırka-pûşu

G.439/3

(Tecerrüd tekkesinin hırka giyeni (hırkasını) yara dolu bir tenle değişmiştir.)

Tekkede dervişler Allah'ı çokça zikrederler. Orada halvete girip insanlardan ve dünya nimetlerinden mümkün mertebe uzak dururlar. Onlara bir hırka bir lokma kâfidir. Bu yüzden tecerrüd tekkeye benzetilmiştir.

3.13 ZÜHD

Sözlükte insanın kendisini dünya zevk ve heveslerinden arındırıp ibadete vermesi manasına gelir.

3.13.1 Binâ

Bir revâcî var harâbâtun ki bir gün korkarın

Zâhid-i şehre binâ-yı zühdi vîrân itdürür

G.62/4

(Meyhânenin öyle bir değeri var ki korkarım birgün şehrin zahidine züht binasını yıktırır.)

Zahit ve rind divan edebiyatında birbirine zıt tiplerdir. Zâhit, kaba sofu olup dindarlığı içine aksetmemiş tipi, rind ise zevk ve eğlenceyi seven ve dünyadan zevk alan tipi temsil eder. Rind aynı zamanda tasavvufî manada da kullanılır. Diğer divan şairleri gibi Yahya da şiirlerinde rindi över. Şiirlerinde kaba softaları sevmez ve onlara çatar. Şiirde geçen harâbât ise meyhanedir. Bu meyhane o kadar revaçtaki zâhide bile neredeyse züht binasını yıktıracaktır. Bu öyle bir meyhane ki zâhidi bile kendisine cezbedebilecek kıymettedir. Zâhit züht yolunu bırakıp rind olabilir. Züht yıkılması, bozulması yönüyle bir binaya benzetilmiştir.

3.13.2 Metâ

Bkz. Riya Mad. Metâ

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUM

4.1 ADL

Doğruluk, haklılık, hakka riayetkârlık demektir. Yahya Divanı'nda ilkbahar, gölge ve hoş bir rüzgara benzetilmiştir.

4.1.1 Bahâr, (Nevbahâr)

Hazret-i Sultân-ı Gâzî Hân Murâd ol şâh kim

Nev-bahâr-ı adli dünyâyı gülistân eyledi

K.4/14

(Gazi Sultan Murad Han hazretleri o padişah ki [onun] adalet baharı dünyayı gül bahçesine çevirdi.)

İlkbaharda mevsimlerin ve havanın canlanıp huzur ve neşenin artması, hayata ve tabiata canlılık gelmesi gibi Sultan Murad'ın adaleti, dünyayı huzur, sükunet ve barışa kavuşturduğundan ilkbahara teşbih edilmiştir.

4.1.2 Nesîm

Esdi nesîm-i `adlün `âlem cinâna döndi

Bezm-i cihânda şâhum ayş eyle câvidâne

G.317/9

(Ey Sultanım! Adaletinin hoş ve latif rüzgarı esip dünya cennete dönüştüğü için bu dünya meclisinde ebediyyen yaşayıp zevk al.)

Yahya'nın Sultan Murad'ı methettiği bu beyitte padişahın adalet rüzgârıyla kötülükleri ve adaletsizlikleri ortadan kaldırıp dünyayı adeta bir cennet bahçesine dönüştürdüğünü, dünyaya ferah ve nizam verdiğini ifade ediyor. Bu sebeple padişahın adaleti tatlı ve hoş esen bir rüzgâra benzetilmiştir. Beyitlerde adaletin ilkbaharı hatırlatan kelimelere benzetilmesinin sebebi bu mevsimin güzellik ve ferahlık mevsimi olmasındandır.

4.1.3 Sâye

Halk-ı `âlem sâye-i `adlinde hep âsûde-hâl

Ebr-i nîsânî gibi ihsânı yek-sân eyledi

K.4/15

(Cihan halkı adaletinin gölgesinde hep mutlu olup ihsanını nisan bulutu gibi eşit dağıttı.)

Şair'in Sultan 4. Murad için yazdığı bu kasidede onun adaletini herkesi kuşatması yönüyle bir gölgeye benzetilmiştir. Aynı zamanda halife sıfatını da taşıyan Osmanlı padişahları kendilerini Zıllullah fi'l-arz yani Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak görmüşlerdir. Padişahın adalet ve ihsanında kimseye ayrıcalık olmayıp herkes onun adaletinin önünde eşittir.

4.2 'Ays

Yaşama, yaşayış gibi manalara gelir. Yahya Divanı'nda hayattan zevk alarak yaşama sıkça işlenen bir konudur. Bunun böyle olmasında şairin rind-meşreb bir tabiate sahip olması etkili olmuştur.

4.2.1 Berg

Bu rûzgârda bir berg-i 'ays girmez ele

Felek müsâade itmezse bi-mürüvvet olur

G.60/3

(Bu zamanda bir yaşama yaprağı ele girmez. Felek müsaade etmezse, kötülük eder.)

Yahya, eline bir şey geçmediğinden dolayı felekten şikayetçidir. Berg, rûzgârdan dolayı titremesi, onun önünde sürüklenmesi gibi özelliklerinden dolayı ayrılık rûzgârı önündeki âşığı temsil eder.¹¹¹ Bu yaşadığı zamanda rûzgârın yaprağı savurup ağaçtan ayırması gibi Yahya da sevgiliden ayrı düşmenin verdiği acı ve hasretle felekten şikayetçidir.

111 İskender Pala, a.g.e.,s.68

4.2.2 Bezm

Tutar bî-bâk gül destinde sâgar bezm-i ayş eyler
İder feryâd-ı mestân bülbül-i şûrîde bî-pervâ

G.4/3

(Gül, elinde korkusuzca içki kadehini tutup içki meclisinde eğlenir. Sarhoş ve perişan bülbül pervasızca feryad eder.)

Gül gibi olan sevgili elinde kırmızı şarap kadehini tutup eğlence ve içki meclisinde eğlenmektedir. Bu mecliste kadehler elden ele dolaşır ve saki boşalan kadehleri tekrar tekrar doldurur. Bu yüzden burası zevk ve eğlence merkezidir. Gülü bu hâlde gören mest ve perişan olmuş bülbül ise sevgilinin bu hâline feryad etmektedir.

4.2.3 Câm

Besdür ruh u lebi bize anman gül ü mülî
Billâh câm-ı ‘ayşimuza zehr katmanuz

G.143/3

([Sevgilinin] yanak ve dudağı bize yeter. Gül ve şarabı anmayın. Allah için işret kadehimize zehir koymayın.)

Sevgilinin gül gibi kırmızı yanakları ve lal taşı gibi dudakları âşığa yeter. Bunlar söz konusu iken gül ve şaraba âşığın ihtiyacı yoktur. Sevgilinin yanağı güle dudağı da rengi yönüyle şaraba benzetilmiştir. Sevgili gülden ve içkiden de güzeldir ve âşık onun aşkıyla mest olmuşken şaraba muhtaç değildir. Gül, mül, ruh ve leb kelimeleri arasında kırmızılık yönünden bir ilgi vardır.

4.2.4 Gülşen

Bkz. Tarab mad. Gülşen

4.2.5 Kilîd

Bahâr irişse olur her şükûfe bir miftâh
Kilîd-i `işreti gülşende kılmaga meftûh

G.38/2

(Bahar gelirse, her çiçek gül bahçesinde işret kilidini açmak için bir anahtar olur.)

İşret bir kilide benzetilmiştir. İşret vakti ilkbahardır. Zira o zaman gül bahçesinde çiçekler açar, bülbüller öter ve güzeller de meclislere gelir. Bu şekilde işret mevsimi açılır. Bu yüzden şair işreti baharın gelmesiyle kapalıyken çiçeklerin açtığı bir kilit olarak görür. O kilidi açan da ilkbahar da anahtara benzeyen çiçeklerdir.

4.2.6 Serây

Ol dem irmişdür ki bir hoş bezm bünyâd eyleyüp
Vireler ziyet serây-ı ‘ayşa yer yer câm ile

G.384/3

(Hoş bir eğlence meclisi düzenleme zamanı gelmiştir. Yer yer içki kadehi ile işret sarayına süs versinler.)

İlkbahar geldiği için içki meclisinin tertip edilme zamanı gelmiştir. İşreti güzellik, eğlence ve zevk sebebiyle saraya benzeten şair, bu sarayın süsünün de sevgilinin kırmızı dudağını andıran içki kadehi olduğunu söylüyor.

4.2.7 Ser-mâye

Bkz. Safa mad. Ser-mâye

4.3. ‘İNÂYET

Dikkat, gayret, ihsan, lütuf, iyilik gibi manalara gelir. Yahya Divanı’nda sadece bahara benzetilmiştir.

4.3.1 Bahâr

Yahyâ'yı bülbül itdi bahâr-ı `inâyetün
Gülzâr-ı midhatünde n’ola olsa medh-hân

K.5/19

(İnayet baharın Yahya’yı bülbül yaptı. [Senin] övgünün gül bahçesinde (sana) övgü okusa buna şaşılır mı?)

Yahya Bey, Sultan Genç Osman’ın öldürülmesinin ardından onun için yazdığı kasidenin bu beytinde kendisini övgü bahçesinde bülbül olarak görüyor. Bülbül, bahar mevsiminde gül için gül bahçesinde nağmeler okuyup sevgisini aşık eder, gülü metheder. Yahya da Genç Osman’dan gördüğü lütuf ve keremi baharın insanlığı

sunduğu güzellik ve cömertlik yönünden bahara benzetir. Kendisi de bu baharda padişah için övgüler söyleyen bir bülbüldür.

4.4 ‘İŞRET

İçki, içki içme gibi manalara gelir. Yahya Divanı’nda kilit, meclis, gülşen ve saraya benzetilmiştir.

4.4.1 Bezm

Temâm gîcesidür bezm-i `işretün Yahyâ

Şarâb-ı şevk ile pür oldı sâgar-ı billûr

G.114/5

(Yahya! İçki meclisinin son gecesidir. Parlak içki kadehi şevk şarabıyla doldu.)

Yahya, içki içtiği meclisteki son gecesini olduğunu, kadehlerin şevk şarabıyla parlak kadehleri doldurduğunu ve bu yüzden mecliste eğlenenin son haddine vardığını söyleyip karşımıza bir meyhane portresi çiziyor. Gice, bezm-i işret, şarâb-ı aşk, pür olmak, sâgar-ı billûr kelimeleri arasında tenasüp vardır.

4.4.2 Gülşen

Gülşen-i işretde katmer kırmızı gül sanuruz

Bâde-i gül-gûna aks itdükçe ol ruhsâr-ı âl

G.214/3

(O kırmızı yanak, gül renkli şaraba aksettikçe eğlenenin gül bahçesinde kırmızı gül yaprağı sanırsınız.)

Sevgilinin kırmızı yanakları, gül renkli şarap kadehine aksetmiştir. Çünkü sevgilinin yanakları da şarap ve gül gibi kırmızı renklidir. Gül gibi sevgilinin bulunduğu yer de gül bahçesidir. Sevgilinin yanakları, gül ve şarap kırmızı olup sevgili de gül bahçesinde bulunduğundan işret bir gülşene benzetilmiştir. O gül bahçesinin bülbülleri olan âşıklar da o bahçede işret ederler.

4.4.3 Serây

Safâ virsün derûn-ı câna tâb-ı âftâb-ı mey

Serây-ı işrete her kâsesi billûr câm olsun

G.272/2

(Şarab güneşinin ışığı canımın içine safa versin. [Onun] her kâsesi iştret sarayına parlak bir içki kadehi olsun.)

Şair, içki içtiği ortamı bir saraya ve içkiyi de bir güneşe benzetip bu şarabın, ruhunun en derin noktasına bir güneş gibi nüfuz edip kendisine safa ve eğlence vermesini diliyor. O güneş gibi parlayan şarabın girdiği kadehi parlatıp insanın gamdan ve kederden kararmış canını ve gönlünü, güneş gibi aydınlatıp eğlence ve zevke ulaştırmasını istiyor.

4.5 CÛD

Cömertlik, el açıklığı demektir. Yahya Dîvânı'nda bulut ve sâhile benzetilmiştir.

4.5.1 Ebr

Bkz. Fırat Mad. Deşt

4.5.2 Sâhil

Bu emvâc-ı belâ içre bulınca sâhil-i cûdî
Mekân-ı keştî-i dil geh firâz u geh nişîb oldı

G.393/3

(Cömertlik sahilini buluncaya kadar gönül gemisinin yeri bela dalgaları içinde bazen yukarıda bazense aşağıda oldu.)

Bela dalgalara, cömertlik sahile benzetilmiştir. Gönlü de bir gemiye benzeten Yahya, onun denizde dalgalara maruz kalan gemi misali yukarı ve aşağı çıkıp indiğini ifade ediyor. Gönül, aşkın verdiği belalardan dolayı tehlikelere maruz kalıp sıkıntı çekmiş, dalgalardan kurtulan bir geminin sahile ulaşması gibi bela ve kederden sonra sevgilinin lütuf ve cömertliğine ermiştir. Bu yönden cömertlik sahile teşbih edilmiştir.

4.6. DEVLET

Arapça'da, devlet değişmek, bir halden başka bir hale dönmek, üstün gelmek, zafer kazanmak, bir hükûmet idaresinden oluşturulmuş siyâsî teşkilat, ululuk, büyüklük, makam; baht, talih gibi çok farklı manalara gelir.

4.6.1 Bâde

Olsa pür bâde-i devletle bu nüh peymâne

Katresin vormeye sâkîlerimiz yârâne

G.331/1

(Bu dokuz kadeh talih şarabıyla dolu olsa, sâkîlerimiz bir damlasını [bile] dostlara vermesin.)

Talih bir şaraba benzetilmiştir. Sakiye seslenen şair içkiyi içmeyi bir talih olarak görüyor ve bu talihi kimseyle paylaşmak istemiyor. Eskiden feleğin dönmesinin insanın talihini belirlediğine inanılırdı. Meyhanede kadehlerin elden ele dolaşması feleğin dönmesi gibidir. Bu meyhanede içki içenlerin de başı dönüp sarhoş olurlar ve bunu şair bir talih olarak kabul eder. Çünkü içki ona büyük bir mutluluk ve zevk veriyor. Bu sebeple devlet bir şaraba benzetilmiştir.

4.6.2 Bezm

Müheyyâ eylesün esbâb-ı bezm-i devletin Mevlâ

Safâdan olmasun hâli bu nüzhetgâh-ı hurremde

G.337/9

(Mevla, devlet meclisinin sebeplerini hazır eylesin. Bu gönül açıcı yer safadan hiç boş olmasın.)

Yahya, Sultan Genç Osman'ın gazeline nazire olarak yazdığı gazelin bu beytinde devleti bir meclise benzetiyor. Meclis, içkili eğlence yeridir.¹¹² Şair, Genç Osman zamanında devletin huzur ve mutluluk içinde olduğunu onu eğlence meclisine benzeterek ifade ediyor. Allah'a da Sultan Osman ve devlet için dua eden şair, Allah'tan güzellik ve huzurun olduğu bu devlette safanın her zaman devam etmesini diliyor.

4.6.3 Gülzâr

Gülzâr-ı devletün ola şâd-âb dâ'imâ

Her dem bahâr ola nitekim gülşen-i cinân

K.2/23

¹¹² Pala, a.e, s.71

(Devletinin gül bahçesi her zaman suya kanmış olsun. Orada her zaman cennet bahçesi gibi bahar olsun.

Sultan Genç Osman için yazılan kasidenin bu beytinde devlet suyla dolu bir gül bahçesine teşbih edilmiştir. Suyu kanmış bir bahçede güllerin açılması, bahar olması, güzellik, neşe ve hayatın olması gibi devlet de her zaman huzurun, neşenin, adaletin, hayat hakkının olup korunduğu bir yer olması yönüyle bir gül bahçesine benzetilmiştir. Şair cennet bahçesi gibi olan bu devlette her daim baharın yani sükûnet, huzur, neşe ve eğlencenin devamını diliyor.

4.6.4 Pertev

Şeb-i siyâh gibi tîre-baht olup a`dâ
Cihâna pertev-i devletle ol ziyâ-güster

K.2/23

(Düşmanlar siyah gece gibi kara bahtlı olmuş, o ise talih ışıyla dünyaya ışık saçar.)

Hâceefendi için yazılan sitayişte yer alan bu beyitte onun talihinin ışık gibi dünyayı aydınlattığını, insanlara yol gösterdiğini; düşmanların ise kara bahtlı olduğunu ifade eden şair, dolaylı olarak ışığın karanlığa galebe geleceğini söylüyor.

4.6.5 Semend

Bkz. Baht mad. ‘Arsa

4.7. HİMMET

Gayret, emek, çalışma, yardım, ihsan gibi manalara gelir.

4.7.1 Anka

Çok nâ-tüvânı eyledi Yahyâ tüvânger lutf-ı şâh
Ankâ-yı Kâf-ı himmeti besler hezârân Zâl-i zer

G.49/5

(Yahya! Şah’ın lütfü birçok güçsüze güç verdi. Binlerce Zal’i himmet Kafi’nin Ankası besler.)

Himmet, Kaf Dağı'ndaki Anka'ya teşbih edilmiştir. Anka, Kafdağı'nda yaşadığına inanılan bir kuş olup divan şiirinde avlanamayışı, yere konmayışı yönüyle dikkat çeker.¹¹³ Şah olan sevgilinin lütfu birçok güçsüz âşığı güçlü kılmıştır. Onun bakışı onlar için büyük bir lütuftur. Bu lütuf Anka gibi kolay elde edilmez. Bu sebeple himmet Anka'ya teşbih edilmiştir.

4.7.1 Bâd

Nâr-ı mihnet yaksa da kalmaz hazîz-i hâkda

Bâd-ı himmetle çıkar eflâke Yahyâ'nun küli

G.419/5

(Mihnet ateşi yaksa da Yahya'nın küli toprağın altında kalmayıp himmet rüzgârıyla göklere çıkar.)

Mihnet ateşe, himmet ise bir rüzgâra benzetilmiştir. Yahya çektiği mihnetten dolayı yanıp kül olsa da yılmamış rüzgârın külleri havaya kaldırdığı gibi kendi gayretiyle ayağa kalkarak bu derdin kendisini yerde sürükleyip onu küçük düşürmesine izin vermemiştir. Hatta gayreti neticesinde feleklere çıktığını iddia ederek mübalağa yapmıştır.

4.7.2 Bâl, (Şehper)

Açdı dil bâl ü per-i himmeti pervâne gibi

Şevk ile şu'le-i şem'-i ruhuna yane gibi

G.409/1

(Gönül, himmet kanadını pervane gibi açtı, senin yanağının mumunun alevinde şevkle yanacağa benziyor.)

Himmet, kanada benzetilmiştir. Âşık, sevgilinin gül ve ateş gibi kırmızı yanağının aşkıyla gönlünü açmıştır. Pervane de kanadını açıp mumun etrafında aşkı için yanma pahasına dönmektedir. Âşık, gayretiyle gönlünü sevgiliye bir kanat gibi açıp bunun sonucunda yanar. O yanma pahasına dahi olsa pervane gibi aşk ateşinde yanıp kül olur. Aşkı için gayret gösterip ateşin etrafında pervaz edip dönmesi sebebiyle

113 Pala, a.e., s.24

himmet bir kanada teşbih edilmiştir. Bâl ü per, himmet, pervâne, şevk Şu'le-i şme'-i ruh ve yanmak kelimeleri arasında tenasüp vardır.

4.7.3 Bâz, (Şehbâz)

Bkz. İstiğna Mad. Evc

4.7.4 Der

Bkz. Kerem Mad. Bâb

4.7.5 Dest

Bkz. Nâz Mad. Nahl

4.7.6 Nesîm

Bkz. Ümmîd Mad. Gül

4.8. ZAFER

Düşmanı yenme, üstün gelme, başarıma gibi manalara gelir.

4.8.1 Mürğ

Bâz-ı himmetle şikârın alup in-şâ`allâh

Diye mürğ-i zaferi beste-i fitrâk itdüm

G.249/6

(Gayret doğanı ile inşallah avını alır diye zafer kuşunu terki bağına bağladım.)

Himmet bir doğana, zafer de bir kuşa benzetilmiştir. Doğan'ın azimle bir kuşu elde edip avlaması gibi zafere de azimle ulaşılacağı avlanan bir kuş üzerinden anlatılmıştır.

4.9. SALTANAT

Sultanlık, padişahlık, şatafatlı hayat, bolluk ve zenginlik demektir. Yahya Divanı'nda içki kadehine teşbih edilmiştir.

4.9.1 Câm

Bkz. Fenâ Mad. Hâk

SONUÇ

17. yüzyılın en önemli şairlerinden olan Şeyhülislâm Yahya Divanı'ndaki soyut unsurları inceleyen bu çalışmamızda tezkire ve farklı eserlerden şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri incelenip daha sonra soyut unsurlara geçilmiştir. Bu aşamada şöyle bir yöntem izledik: İlk önce divan okunarak soyut unsurlar tespit edilip alfabetik olarak sıraya dizildi. Soyut unsurlar 4 bölüme ayrıldı. Tabiat, Dünya ve Kozmik Âlem, İnsan, Din ve Tasavvuf ve Toplum. Bu dört bölüme ayrılan beyitlerde geçen soyut unsurların önce sözlük manası verilip günümüz Türkçesi'ne aktarıldı. Akabinde soyut unsurların hangi yönden somut unsura benzetildiği açıklanmaya çalışıldı. Yeri geldikçe bir soyut unsur için birden fazla beyit kullanıldı. Aynı soyut ve somut unsurun geçtiği tespit edilen birden fazla beyitte bu beyitlerden en edebîsi açıklandı. Bazen de edebî sanatlarla yer verildi. Bu beyitlerin altına numaraları yazıldı.

Yahya Divanı'nda 450 Gazel, 1 Sâkinâme, 1 Naat, 5 Kaside, 1 Tahmis, 16 Târih, 11 Kıt'a, 4 Rubai, 16 Nazm ve 64 Müfredat vardır. Bu divandan hareketle;

1. Şeyhülislam Yahya'nın şiirlerinde daha çok dünya zevki, eğlence, içki ve beşerî aşk işlenmiştir. Bu duyguyu özellikle Gazellerinde daha çok görürüz.

2. Deyim ve atasözlerine yer vermiştir.

3. Çalışmamızda Soyut unsurların en çok olduğu bölüm İnsan bölümüdür. Bu bölümde 55 soyut unsur kullanılmıştır. Bu unsurlara baktığımızda benzetmeye en çok konu olan unsurlar "aşk, gam, gönül, güzellik, cân, vuslat ve naz"dır.

4. Yahya Divanı'nda toplam 81 soyut unsur tespit edilmiştir. Bu unsurların bazıları tek bir somut kavrama benzetilirken, bazen birden fazla somut kavrama benzetilmiştir. 81 soyut içerisinde en çok benzetmeye konu olan unsur aşktır. Toplamda 52 soyut unsura benzetilmiştir. Daha sonra sırasıyla "gam" 38, "gönül" 37, "güzellik" 18, "sipîhr" 17, "can" 16, "vuslat" 14, "naz" 12, "ihvan" 9, "baht", "fîrkat", "ayş" 7, "cefa", "gamze", "hayal", "heva", "safa", "vefa", "himmet" 6, "âlem", "âh", "ferâh", "saadet", "sitem", "şevk", "ümmîd", "devlet" 5, "fazl", "istiğna", "kahr" 4, "kaza", "izzet", "kerem", "marifet", "medh", "murad", "tab", "adl", "işret", "maksud" 3 farklı unsurlarla benzetmeye konu olmuşlardır. Diğer unsurlar 3'ten az olan somut benzetmelerle kullanılmıştır.

5. Yahya Divanı'nda kendisine benzetilen somut unsur sayısı 239'dur. Bu sayıya farklı bölümlerde tekrar edilen somut kavramlar dahil değildir. En çok benzetmeye konu olan unsur "gölşen"dir. Beyitlerde 9 soyut unsurla benzeyen benzetilen yönünden münasebet kurulmuştur. Bununla beraber "bezm" 8, "bâd" ve "câm" 7, "bağ", "râh", "gölzar", "nahl" 6, "tîr", "mürg", "ser-mâye" 5 soyut unsura benzetilmiştir.

KAYNAKÇA

Akkus Metin, *Nef'i Divanı*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Yayın Yılı 2018.

Akyol, Şadiye, *'Baki Divanı'ndaki Soyut Kavramların Tahlili'*, İstanbul Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.

Ankaralı, Ufuk Kemal, *'Şeyhülislam Yahya Divan'nda Türkçe Deyimler ve Atasözleri'*, Girne Amerikan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Girne 2013.

Azamat, Nihat, *'Melâmet'*, *DİA*, 2004, c. 29, s. 24-25.

Banarlı, Nihad Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*, İstanbul, MEB Yay., 1971, C.2, s. 745

Cavuşoğlu, Mehmed, *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971 s.223

Çetindağ, Yusuf, *Ayna Kitabı*, Karam yayınları, Çorum, 2005.

Demirtaş, H. Necati, *Şeyhülislam Yahya efendi Divanı Şerhi*, Akıl Fikir Yay, İstanbul, 2016.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 28. Baskı, , Aydın Kitabevi, Ankara, 2011.

Dilçin Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., 3. Baskı, Ankara 2013.

Dinçer Berdibek, Zeynep, *"Abbasi İmame Terimi Üzerine Bir Değerlendirme"*, *Journal of Turkish Language and Literature*, sy. 3, Winter , s. 74-83, 2017

Doğan, M. Nur, *Fuzûlî'nin Poetikası*, Kitabevi Yay, İstanbul, 1997.

Eren, Abdullah, *Şeyhülislam Yahya Divanı'nın Tahlili, Doktora tezi*, Atatürk Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2004.

Ertem Rekin, *Yahya Divanı*, Ankara, Akçağ Yay., 1995.

Fuzûlî, *Fuzûlî Divanı*, (Yay. Haz: Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, ve ark), Akçağ Yay, Ankara, 1990.

Hucvirî, *Keşfu'l-mahcub Hakikat Bilgisi*, (Haz. Süleyman Uludağ), 1. Baskı, Dergah Yay, İstanbul,. 1982.

İsmail Hakki, Bursevi, , *Kenz-i Mahfî Gizli Hazine*, Sadeleştiren: Abdulkadir Çiçek, Rahmet Yayınları, İstanbul, 1967.

Kavruk ,Hasan, *Yahya Divanı*, MEB Yay., Ankara, 2001.

Kaya ,Bayram Ali, “Yayha Efendi, Zekeriyyazade”, *DİA*, C. 43, İstanbul 2013, s. 245-246.

Kocatürk Vasfi Mahir, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Yay., Ankara, 1964.

Kurnaz, Cemal, *Hayâlî Bey Divanı Tahlili*, 1. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1987.

Küçük, Sabahattin, *Bâkî Divanı*, 1. Baskı, TDK Yay, Ankara, 1994.

Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, (Haz. Cemal Kurnaz), 1. Baskı, Birleşik Yay, Ankara,. 2007.

Öztuna, Yılmaz, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, I-II, MEB, İstanbul, 1969.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, 2. Baskı, MEB, İstanbul,1971.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 14. Baskı, Kapı Yay, İstanbul, 2005.

Sâmî, Şemseddîn, *Kamus-ı Türkî*, (Haz. Paşa Yavuzarslan), 2. Baskı, TDK Yay, Ankara, 2015.

Sefercioğlu, Nejat, *Nev'î Divânı'nın Tahlîli*, 1. Baskı, , Kültür Bakanlığı Yay, Ankara, 1990.

Serdaroğlu, Vildan, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İsam Yay, İstanbul, 2006.

Sinanoğlu, Mustafa, ‘‘Küfür’’, *DİA*, 2002, c. 26, s. 533-536.

Şentürk Ahmet Atilla, **Kartal** Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. Baskı Dergâh Yay., İstanbul 2004.

Şentürk, A. Atilla, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, Osedam, İstanbul, 2016.

Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar ve Şahıslar Mitolojisi*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

Tülücü, Süleyman, ‘‘Hâtîm et-Tâî’’, *DİA*, 1997, C. 16, s. 472-473.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 1.Baskı, Kabalcı Yay, İstanbul, 2001.

Uzun, Mustafa, ‘‘Elif’’, *DİA*, 1995, C. 11, s. 36-37.

Yasak, Yeliz, ‘‘Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Aşk’’, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Sadeleştirenler Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, 2. Baskı, Akçağ Yay, Ankara, 2006.

Yolbaş, Kazım, ‘‘Şeyhülislam Yahya Divanı'nda Aşk Şarabı’’, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, sy. 22. Sayfa 139-252

II. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>

<http://www.lugatim.com/>

<http://www.tdk.gov.tr/>